

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЧЕЧЕНЯ ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

УДК 911.3:338.483 (477)

**СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ**

11.00.02 – економічна та соціальна географія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Науковий керівник:
Любіцева Ольга Олександрівна
доктор географічних наук, професор

Київ – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	10
1.1. Поняття про національний туризм.....	10
1.2. Структура ринку національного туризму, специфіка функціонування складових.....	13
1.3. Фактори формування та функціонування середовища національного туризму.....	32
1.4. Методика суспільно-географічного дослідження національного туризму.....	39
Висновки до розділу 1.....	49
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ.....	51
2.1. Оцінка середовища функціонування національного туризму України.....	51
2.2. Оцінка ресурсної бази національного туризму України.....	64
2.3. Оцінка розвитку індустрії національного туризму України.....	69
2.4. Оцінка розвитку туристичної діяльності в Україні.....	86
2.5. Управління та регулювання національного туризму України.....	96
2.6. Оцінка динаміки туристичного процесу та територіальна диференціація національного туризму України	104
Висновки до розділу 2.....	120
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ.....	123
3.1. Напрями розвитку індустрії національного туризму України.....	123
3.2. Напрями розвитку туристичної діяльності в Україні.....	136
3.3. Тенденції розвитку національного туризму України.....	139

3.4. Напрями збалансованого розвитку національного туризму України..	150
Висновки до розділу 3.....	166
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	175
ДОДАТКИ.....	199

ВСТУП

Актуальність теми. Туристична сфера є однією з найдинамічніших складових світового господарства: кількість міжнародних туристів за 2012 р. становила 1035 млн. осіб, а прибутки від туризму – 1075 млрд. дол. США, що відповідно більше на 4,0% та 3,2% у порівнянні з 2011 р. Динамічний розвиток світового туризму визначається розвитком національних туристичних ринків, які різняться туристично-рекреаційним потенціалом, рівнем розвитку індустрії туризму, моделлю державного регулювання туризму тощо.

Україна має потужний туристичний потенціал і з кожним роком нарощує обсяги туристичного потоку: кількість іноземних громадян, які відвідали Україну у 2012 р. становила 23,0 млн. осіб, що на 7,5% або на 1,6 млн. осіб більше, ніж у 2011 р., при цьому за кордон виїхало 21,4 млн. громадян України, що на 1,6 млн. осіб (8,4%) більше попереднього року. Зростання обсягів туристичної діяльності свідчить про зростання ролі туризму у господарському комплексі країни, формування індустрії туризму, ринку туристичних послуг, що потребує комплексного дослідження з метою розробки програми збалансованого розвитку національного туризму. Всі види туристичної діяльності, які здійснюються сторонами ринкових відносин (туристами та суб'єктами туристичного ринку) в державних межах країни, становлять систему національного туризму.

Теоретичною базою дисертаційного дослідження стали положення, викладені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, з теоретико-методологічних проблем суспільної географії (Е. Алаєв, Г. Гаращенко, Г. Гладкевич, А. Грабченко, К. Мезенцев, Я. Олійник, А. Степаненко, О. Топчієв, О. Шаблій), географії рекреації і туризму (А. Александрова, Г. Балабанов, О. Бейдик, М. Біржаков, І. Зорін, О. Ільїна, В. Квартальнов, В. Кіптенко, М. Кляп, О. Любіцева, Л. Мажар, П. Маріот, О. Малиновська, А. Парфіненко, І. Смаль, С. Юрченко), з економіки і організації туризму

(М. Бойко, Н. Тейлор, Т. Ткаченко, Дж. К. Холлоуей, С. Цьохла) та інші. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам історії розвитку та сучасному функціонуванню національного туризму, комплексного дослідження розвитку національного туризму України здійснено не було, чим і визначається актуальність даного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з тематикою науково-дослідної роботи, що виконувалась на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема, з темою «Суспільно-географічні основи дослідження трансформації системи природокористування в Україні» (номер державної реєстрації 0111U003932) (довідка №050/64-30 від 15.11.2013 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є оцінка розвитку національного туризму України, виявлення його регіональної та покомпонентної специфіки задля забезпечення збалансованого розвитку.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

- поглибити поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження системи національного туризму;
- виявити фактори, що впливають на формування та функціонування національного туризму, здійснити їх аналіз та оцінку;
- удосконалити методику суспільно-географічної оцінки умов та чинників розвитку національного туризму;
- здійснити покомпонентну та інтегральну оцінку розвитку національного туризму України в розрізі регіонів на основі аналізу діяльності складових туристичного ринку;
- виявити регіональні особливості та тенденції розвитку національного туризму України;
- обґрунтувати напрями формування національного туризму на засадах збалансованого розвитку.

Об'єкт дослідження – національний туризм України.

Предмет дослідження – регіональний суспільно-географічний аналіз національного туризму України.

Методи дослідження. Методика суспільно-географічного дослідження національного туризму ґрунтується на системному підході, основним методом якого є системно-структурний аналіз, що дозволив виявити міжкомпонентні, територіальні, організаційно-управлінські взаємозв'язки між елементами системи. Методи порівняльно-географічного аналізу та статистичного аналізу дозволили оцінити стан та динаміку розвитку національного туризму України. Кластерний аналіз дозволив згрупувати адміністративні одиниці за подібністю впливу екологічних, економічних, соціально-демографічних чинників. Бальний метод був використаний для комплексної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу, регіонального розвитку та територіальної диференціації національного туризму України. Результатом застосування методу моделювання є логічні схеми та графіки, що відображають залежність, динаміку та розвиток туристичного процесу. Картографічний метод дозволив виявити специфіку регіонального розвитку національного туризму як синтезу покомпонентних оцінок його структур.

Інформаційною базою дослідження є статистичні та звітні матеріали Державної служби статистики України, обласних статистичних управлінь та управлінь статистики м. Києва й м. Севастополя, Державної служби з туризму та курортів Міністерства культури і туризму України (до 2011р.) та Державного агентства з туризму і курортів Міністерства інфраструктури України (з 2011 р.), матеріали дисертаційних досліджень, науково-практичних конференцій, публікації монографічного характеру та у фахових виданнях, Інтернет-джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше:

- здійснено інтегральну оцінку розвитку національного туризму України на основі визначення тенденцій та регіональних особливостей компонентів туристичного процесу;

- виявлено регіональну диференціацію національного туризму України, яка ґрунтується на оцінці впливу чинників середовища ринкової діяльності, визначенні тенденцій та розвитку функціонально-господарської та територіально-господарської складових індустрії туризму;

удосконалено:

- методику суспільно-географічної оцінки умов та чинників розвитку національного туризму України в розрізі регіонів шляхом застосування методів математико-статистичного аналізу, що дозволило виявити групи регіонів за подібністю впливу екологічних, економічних та соціально-демографічних чинників;

- систему показників оцінки ресурсно-туристичного потенціалу регіону;

набуло подальшого розвитку:

- розробка поняття «система національного туризму», що розглядається як складова глобального туристичного процесу, представлена взаємозв'язками та взаємодією туристів та суб'єктів індустрії туризму, діяльність яких регулюється державною туристичною політикою і концентрується в туристичних дестинаціях різного рівня та типу;

- обґрунтування напрямів регіонального розвитку туризму України на засадах збалансованого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження національного туризму України використані туристичною фірмою ТОВ «Ерстенваль» під час аналізу ситуації на туристичному ринку м. Києва.

Аналітичні матеріали, методики та результати дисертаційного дослідження використовуються при викладанні курсів «Туризмознавство», «Діяльність туристичної самодіяльної організації», «Організація туризму»,

«Ринок туристичних послуг» на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 050/63-30 від 15.11.2013 року), в навчальному процесі Інституту туризму Федерації профспілок України при викладанні курсів «Туристичне краєзнавство», «Організація маршрутів і турів» (довідка № 01-08-147 від 27.11.2013 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, в якій висвітлено результати та положення, отримані автором самостійно у процесі суспільно-географічного дослідження національного туризму України в регіональному вимірі.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції молодих вчених «Шевченківська весна» (Київ, 2011); Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Географія, геоecологія, геологія: досвід наукових досліджень» (Дніпропетровськ, 2011), Всеукраїнській конференції з міжнародною участю «Молоді науковці – географічній науці» (Київ, 2011), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні» (Київ, 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку» (Черкаси, 2012), Науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців з міжнародною участю «Регіон-2013: суспільно-географічні аспекти» (Харків, 2013), Міжнародному науково-практичному форумі з елементами школи-семінару «Сфера туризму и гостеприимства в эпоху глобализации» (Пермь (Россия), 2013).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 3,14 друкованих аркушів. Серед них 4 статті у наукових фахових виданнях і 1 в зарубіжному виданні (загальним обсягом 2,07 друкованих аркуші), та 7 публікацій в інших виданнях.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (188 позицій на 24 сторінках) та 51 додатка. Загальний обсяг дисертації становить 262 сторінки (з них 174 сторінки основного тексту). Основна частина дисертації вміщує 2 таблиці, 45 рисунків, у т. ч. 12 картосхем. Додатки складають 18 рисунків та 53 таблиці.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняття про національний туризм

Попередньою формою сучасного туризму були подорожі людей з метою пізнання навколишнього світу, які виконували певні суспільно-політичні, економічні, наукові та культурні функції.

Подорож – це переміщення людей в часі та просторі, а людина яка здійснює таку подорож, незалежно від часу перебування та способів пересування є подорожуючим [41, с. 23]. В залежності від особливостей подорожі (цілей, засобу пересування тощо) людину, що подорожує можна називати мореплавцем, космонавтом, бізнесменом тощо. При певних характеристиках, умовах організації та здійснення подорож може бути частиною туристичної послуги. Для ведення статистики, особу, що подорожує Квартальнов В. О. пропонує називати відвідувачем [41, с. 23].

Туризм виступає набагато складнішим явищем ніж подорож, адже він як окремий випадок подорожі, має власні понятійно-термінологічні обмеження та характеристики [7, с. 10]. Одне з найперших та найточніших визначень туризму, було дано професорами Бернського університету (Швейцарія) Хунзікером і Крапфом в 1941 р. та прийнято пізніше Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму.

Відповідно до Закону України «Про туризм» «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає» [37]. Стаття 4 даного Закону основними організаційними формами туризму визначає міжнародний та внутрішній туризм.

Міжнародний туризм – «це поїздки з туристичними цілями за межі країни постійного проживання мандрівників, туристський обмін між різними країнами» [165, с. 3].

Відповідно до Закону України «Про туризм» (ст. 4) «до міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни» [37]. В залежності від цілей поїздки міжнародний туризм поділяється на діловий (мета – ділові переговори), науковий (мета – ознайомлення з досягненнями науково-технічного прогресу та обміну досвідом), курортний (метою є відпочинок, лікування), етнічний (поїздки для зустрічей з родичами за кордоном).

Внутрішній туризм – подорож резидентів країни в межах її державних кордонів.

Екскурсійною діяльністю, за визначенням Басюк Д. І., є діяльність з організації подорожей (не більше 24 годин), у супроводі фахівця-екскурсовода з метою ознайомлення з пам'ятками природи, культури, історії, музеями та заздалегідь складеними маршрутами [11, с. 12].

Ільїна О. В. розглядає національний туризм як сукупність внутрішнього та зарубіжного (виїзного) туризму [40, с. 27]. Визначення національного туризму доповнює О. О. Любіцева, яка визначає його як «туризм внутрішній, в'їзний та виїзний в частині послуг, які надаються громадянину України в межах своєї держави» [54, с. 9].

Отже, національний туризм – сукупність всіх видів та форм туристичної діяльності (туризм внутрішній та екскурсійна діяльність, в'їзний та виїзний в частині послуг, які надаються резидентам та нерезидентам країни суб'єктами туристичної діяльності, та послуги надані нерезидентам під час транзитної подорожі), яка здійснюється туристами та суб'єктами туристичного ринку на території держави (рис.1.1.).

([57, с. 25] з доповненням автора)

Всі види туристичної діяльності, які здійснюються в державних межах країни становлять систему національного туризму. Елементами даної системи є суб'єкти туристичного ринку, діяльність яких з формування, просування, реалізації туристичного продукту формує систему виробничих та просторових зв'язків, що характеризують ринок виробника туристичного продукту.

Другою складовою системи є туристи, мотивація яких до здійснення подорожі формує ринок споживача туристичного продукту. В межах держави взаємодія між цими сторонами ринкових відносин становить основу функціонування національного туризму.

Таким чином, система національного туризму є складовою глобального туристичного процесу, представленою функціональними та просторовими взаємозв'язками та взаємодією туристів та суб'єктів індустрії туризму в межах території держави, діяльність яких регулюється державною туристичною політикою і концентрується в туристичних дестинаціях різного рівня та типу (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Система національного туризму (розроблено автором)

1.2. Структура ринку національного туризму, специфіка функціонування складових

Одним з центральних понять в туризмі є турист та туристичний продукт.

За визначенням М. Б. Біржакова та В. І. Нікіфорова туристичний продукт складається з природних ресурсів, культурних та архітектурних атракцій, технологічних можливостей, які можуть привабити туриста та вплинути на купівлю ним туристичного продукту а також з обладнання та

системи закладів інфраструктури туризму, які забезпечують подорож (транспортні засоби, заклади харчування, розміщення, розваг тощо) [14, с. 151]. Смаль І. В. зазначає, що туристичним продуктом виступають ідеї та послуги, фізичні об'єкти, що можуть задовольнити рекреаційно-туристичні потреби та з метою придбання, застосування, вжитку або отримання прибутку пропонуються на ринку туристичних послуг [123, с. 67]. Також науковець зазначає, що відповідно до гіпотетичної моделі туристичний продукт складається з п'яти основних компонентів, які присутні у кожному туристичному продукті але у різному співвідношенні. Комплексний туристичний продукт виступає пакетом або набором як відчутних так і невідчутних компонентів. Турист сприймає туристичний продукт як доступні за ціною враження та знання [123, с. 67]. За Бабарицькою В. К. та Малиновською О. Ю. «туристичний продукт – сукупність речових (предмети споживання), неречових (послуги) споживчих вартостей, необхідних для повного задоволення потреб туристів, що виникають під час подорожі» [7, с.43].

Проаналізувавши визначення науковців, ми пропонуємо власне бачення терміну туристичний продукт, яке отримане способом компілювання термінів у поєднанні з думкою автора. Туристичний продукт являє собою туристичну, у більшості випадків організовану подорож за визначеним маршрутом у межах певних термінів та передбачає сукупність значної кількості елементів: природні ресурси, культурні та архітектурні, які здатні привабити туриста та спонукати його придбати продукт; обладнання та система підприємств інфраструктури туризму, що забезпечують подорож: транспортні засоби, розміщення, харчування, дозвілля та ін. Туристичний продукт складається з таких елементів як тур, додаткові туристично-екскурсійні послуги та товари.

Тур виступає первинною складовою туристичного продукту та є результатом роботи туристичного підприємства (туроператора) на певному маршруті в конкретно визначені терміни, що продається клієнту як єдине

ціле. Товари виступають як специфічною матеріальною частиною туристського продукту (туристське спорядження, карти міст, буклети, листівки, сувеніри тощо), так і водночас його неспецифічною частиною, що охоплює значну кількість товарів, котрі є більш дорогими або дефіцитними в місці постійного проживання туриста. Додатковими туристично-екскурсійними послугами є ті послуги, що не передбачені ваучером, або путівкою, та не входять до основної вартості путівки, а купуються за додаткову плату туристами. До таких послуг належать обмін валют, телефон, пошта, прокат, громадський транспорт, додаткове харчування, побутове обслуговування, зберігання речей, резервування місць, купівля квитків, користування міні-баром, розваги, комерційне телебачення тощо.

Місцем де відбувається реалізація туристичного продукту є туристичний ринок. На думку Смаля І. В., «туристичний ринок – сегмент сфери товарного обігу, де реалізується туристичний продукт» [123, с. 68]. Як сферу задоволення потреб населення в послугах, які пов'язані з відпочинком і змістовним проведенням дозвілля під час подорожі визначає туристичний ринок О. О. Любіцева [55, с. 36].

Отже, туристичний ринок або ринок туристичних послуг – сегмент сфери товарного обігу, де здійснюється процес перетворення туристсько-екскурсійних послуг на грошові кошти і навпаки – перетворення грошей в туристсько-екскурсійні послуги, а також система взаємодії наступних важливих елементів: туристського попиту, пропозиції туристського продукту, ціни і конкуренції.

Відповідно до класифікації Бабарицької В. К. та Любіцевої О. О. туристичний ринок поділяється за видами, формами та масштабами [6, с. 53]. За видами ринок поділяють на ринок споживача та ринок виробника. За формами туристський ринок розподіляють відповідно до розподілу туризму за такими ознаками: мети туристської подорожі, характером організованості, обраних засобів подорожування, строком та часом перебування в подорожі, інтенсивністю туристських потоків, віком відпочиваючих.

Міжнародний і внутрішній туризм виділяють за ознакою значимості. За масштабами охопленої території ринок поділяють на світовий, регіональний, національний та місцевий. Туристичне споживання в межах держави утворює національний ринок туристичних послуг, де розвивається внутрішній туризм та задовольняються туристичні потреби іноземних громадян [55, с. 53]. Глобальні форми геопросторової організації туристичного ринку формуються на основі міжнародного туризму. Суб'єкти ринку, діяльність яких поширюється за межі національного ринку, стають складовими світового туристичного процесу [55, с. 53].

Світовий та макрорегіональний туристичні ринки формуються на підставі законів світового ринку, регулювання їх діяльності здійснюється законами міжнародного права і контролюється міжнародними організаціями. Під впливом попиту та в межах макрорегіонів формується регіональний ринок туристичних послуг, що регулюється дво- та багатосторонніми угодами з певних сфер діяльності. Контроль за регіональним ринком туристичних послуг здійснюють міждержавні організації. В межах кожної держави формується національний ринок туристичних послуг, що функціонує на підставі законодавства кожної конкретної країни. В межах національного ринку виділяються місцеві ринки, які відображають територіальні відміни, що існують в межах кожної країни.

Складовою туристичного ринку країни та основою розвитку національного ринку туристичних послуг виступає індустрія туризму.

За визначенням Свірідової Н. Д., індустрія туризму – «міжгалузевий комплекс суб'єктів підприємницької діяльності, основна виробнича діяльність яких пов'язана з наданням послуг, виробництвом та реалізацією товарів для задоволення потреб туристів» [122, с. 266].

Однією зі складових елементів індустрії туризму є галузь туризму або сфера діяльності організаторів туристичних подорожей.

Поняття галузі та ознаки, за якими сукупність підприємств належать до конкретної галузі, досить добре розглянуто в економічній літературі.

Отже, галузь народного господарства – «сукупність підприємств, установ, організацій, які виробляють однорідну продукцію або послуги і різняться характером виконуваних функцій» [27, с. 255]. Основними ознаками галузі є: виробництво однотипної продукції підприємствами галузі; однотипність технології виробництва продукції та однотипність потреб, що задовольняються [164, с. 85]. Якщо розглядати ці ознаки стосовно туризму, то можна помітити, що існує: однотипність цільового призначення туристичної послуги; однотипність продукції (турпродукт, тур), що виробляється в певній сукупності підприємств; подібність технологій моніторингу туристичного ринку, розробки туру, просування, реалізація, організація споживання з використанням он-лайн технології; єдина система підготовки кадрів; єдині стандарти. Все це дає підстави стверджувати про наявність галузі туризму, до якої відносять підприємства, які виконують функції виробництва, розподілу (реалізації) і споживання (обслуговування) турпродукту, тобто займаються організацією туристичних подорожей.

Між підприємствами різних галузей, що мають відношення до організації туристичного споживання у відповідності до процесу обслуговування, існують внутрикмплексні горизонтальні зв'язки, котрі дозволяють виділити в межах індустрії туризму функціонально-галузеві елементи, що виконують однорідні функції в сфері туризму [55, с. 61]. Відносно споживчо-ресурсної орієнтації Любіцева О. О. виділяє організаційно-інституційну, функціонально-господарську та територіально-господарську підсистеми [55, с. 63].

Організаційно-управлінські функції з координування державної політики у сфері туризму дозволили виділити організаційно-інституційну підсистему. Компонентами даної підсистеми виступають державні інститути права, податкової, валютної політики та страхування, консульська та митна служби, системи наукових досліджень в галузі туризму та підготовки кадрів.

Функціонально-господарську підсистему індустрії туризму утворює система підприємств, що надають послуги гостинності, транспорту та

посередницьких послуг з організації туристичної подорожі, що здійснюють інформаційно-комунікативні, виробничо-технологічні та фінансово-економічні зв'язки, котрі задіяні у створенні та реалізації турпродукту [55, с. 64]. Як зазначає О. О. Любіцева, саме ці горизонтальні функціонально-інтегративні за сутністю зв'язки дозволяють визначити означену підсистему як туристичну галузь – сукупність підприємств, подібних за призначенням, технологією обслуговування, професійним складом кадрів та умовами їх діяльності, особливостями розміщення та функціонування на ринку туристичних послуг [55, с. 64].

Підприємства туристичної галузі функціонують як відкрита система, стабільний розвиток якої забезпечують комплексність складових елементів туристичної галузі та пропорційність між туристичною галуззю й іншими елементами суспільно-географічного комплексу території. Внутрикмплексні вертикальні та внутривідомствні горизонтальні зв'язки утворюють територіально-господарську підсистему індустрії туризму, котра містить ресурсні, господарські та соціально-демографічні структури.

Отже, галузь туризму – сукупність підприємств, що створюють комплексний туристичний продукт, організовують його просування на ринку та споживання, тобто організаторів туризму (туроператорів та турагентів).

Структурно галузь туризму складається з суб'єктів туристичної діяльності, результатів їхньої праці та споживачів (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1

Структура галузі туризму

У національному класифікаторі України Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2005, чинному згідно з наказом Держспоживстандарту України №375 від 26 грудня 2005 р., види діяльності, що, складають галузь туризму, займають місце у секції І «Діяльність транспорту і зв'язку», розділі 63 «Додаткові транспортні послуги та

допоміжні операції», групі 63.3 «Послуги з організації подорожувань», класі та підкласі 63.30 «Послуги з організації подорожувань» (рис.1.3.). Цей підклас включає:

- туристичну діяльність (реалізацію та надання комплексу туристичних послуг, до складу яких входять послуги перевезення, послуги розміщення, консультації та планування маршрутів, організація індивідуальних подорожей та такі інші туристичні послуги як відвідування об'єктів культури, організація відпочинку та розваг, реалізація сувенірної продукції тощо);
- посередницьку діяльність турагентів з реалізації туристичного продукту туроператорів;
- діяльність екскурсоводів (гідів);
- продаж та резервування квитків з будь-якою метою (відпустка, відрядження тощо) для подорожування на всі види транспорту [43].

Рис. 1.3. Галузь туризму серед видів економічної діяльності І секції
«Діяльність транспорту та зв'язку» (розроблено автором за [43])

Відповідно до структурних елементів ринку національного туризму основними його суб'єктами є: виробники та реалізатори (туроператори, турагенти, екскурсійне бюро, туристично-інформаційний центр) туристичного продукту, їх контрагенти – виконавці послуг (готелі, ресторани, транспортні компанії тощо) і споживачі як комплексного турпродукту, так і окремих туристичних послуг (рис.1.4.).

Свірідова Н. Д. дає наступне визначення поняття «туроператор»: юридична особа або індивідуальний підприємець, що здійснює діяльність з формування, просування та реалізації туристського продукту на підставі ліцензії. Компанія, що спеціалізується на плануванні, складанні турів (туристичних маршрутів) і яка продає турпутівки за допомогою турагентів або безпосередньо туристам» [122, с. 277].

За рівнем спеціалізації туроператорів, відповідно до класифікації О. О. Любіцевої, виділяють:

- 1) туроператорів масового ринку: формують та реалізують стандартні тури, що розраховані на масове споживання та забезпечуються регулярними або чартерними рейсами, створюючи масовий потік;
- 2) туроператорів, спеціалізованих на окремих видах туризму;
- 3) туроператорів внутрішнього ринку, орієнтованих на національного споживача;
- 4) туроператорів іноземного туризму, орієнтованих на зовнішній ринок [55, с. 255].

Розподіл туроператорів на ініціативних та рецептивних відбувається за характером діяльності, її спрямованістю та територіальними масштабами, формами організації. До ініціативних відносять туроператорів, що спеціалізуються на міжнародному туризмі, працюють на підставі прямих угод з продуцентами послуг або з рецептивними туроператорами та орієнтовані переважно на зарубіжний туризм. Туроператори, що спеціалізуються на іноземному туризмі та на основі укладання прямих угод з продуцентами послуг комплектують тури й програми обслуговування є рецептивними туроператорами [55, с. 256].

За сферою діяльності туроператори поділяються на:

- 1) туроператорів, діяльність яких спрямована в сферу міжнародного туризму з орієнтацією на експорт чи імпорт турпослуг;
- 2) туроператорів, які працюють на внутрішньому ринку країни [55, с. 257].

Оптовий продаж продукції туроператорів здійснюється на ринку турагентів. Турагенції можуть виступати як збутовою мережею туроператора (входити до його структури) так і самостійними підприємствами, які на основі угод працюють з одним чи кількома туроператорами. Різновидом такого виду тур агенцій виступають екскурсійні бюро, котрі спеціалізуються

на реалізації разових екскурсійних послуг за певною програмою і в певний час.

Свірідова Н. Д. розглядає турагента як суб'єкта туристичної діяльності який здійснює заходи щодо просування та реалізації безпосередньо туристам турпродукту, сформованого туроператором, а також супутніх (додаткових) послуг, необхідних для реалізації туристського продукту туроператора» [122, с. 259].

Місцем, де надається інформація про туристично-рекреаційні можливості обраного туристами регіону, в тому числі про місця та ресурси, є туристично-інформаційно-туристичний центр.

Виконавцями послуг виступають засоби розміщення, заклади харчування та транспортні засоби.

Засобами розміщення є підприємства, що надають за плату послуги розміщення, а також інші послуги туристам, включаючи приватні квартири, дачі, вілли та інші приміщення, що здаються в оренду.

Важливим фактором управління якістю обслуговування є класифікація й категоризація засобів розміщення. Класифікації засобів розміщення можуть проводитися за такими ознаками: місткістю, місцем розташування, орієнтацією на споживача тощо. Відповідно до однієї з узагальнених класифікацій, засоби розміщення поділяються на два основних типи: основні (заклади розміщення готельного типу) та додаткові засоби розміщення.

До основних (традиційних) засобів розміщення відносять підприємства, що протягом року надають комплекс послуг гостинності та поєднують в процесі обслуговування кваліфіковану працю й капітальні основні фонди. До них належать готелі, мотелі, турбази, пансіонати, тощо.

Додатковими засобами розміщення є підприємства, що «працюють сезонно і надають обмежену номенклатуру послуг, використовуючи переважно некапітальні будівлі або пристосовані приміщення» [55, с. 66]. Додатковими засобами розміщення є кемпінги, туристичні села та молодіжні табори, тимчасово орендовані помешкання, студентські гуртожитки тощо.

За специфікою виконуваних послуг, призначенням, асортиментом послуг, рівнем комфорту їх надання та комплексом інших ознак у готельному господарстві виділяють засоби розміщення, що об'єднані в групи та стандартизовані згідно з вимогами національного стандарту «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення» (додаток А) [164, с. 304-305].

Невід'ємною складовою процесу обслуговування та прийому туристів та елементом структури індустрії туризму є підприємства масового (громадського) харчування.

Єдина класифікація підприємств харчування відсутня, але виділяють наступні типи підприємств масового харчування, що набули поширення в багатьох країнах: ресторани, бари, кафе.

Транспортні послуги є одними з основних видів послуг у туризмі. В межах статистики туризму транспорт розглядають як засіб, який використовує відвідувач для здійснення поїздки зі свого постійного місця проживання до місця відвідування. Транспортні підприємства та компанії здійснюють перевезення не лише туристів, а й звичайних пасажирів, пошти та вантажів, що не мають відношення до туризму.

За категоріями транспорт поділяється на повітряний, водний та наземний.

Повітряний транспорт включає авіаційні рейси, які здійснюють повітряні пасажирські перевезення за встановленими маршрутами та у відповідності до розкладу; додаткові рейси (переважно чартерні та інші, які не підпорядковуються розкладу повітряних пасажирських перевезень), та оренду літаючих апаратів з екіпажем. Чартер – будь-який пасажирський транспорт (авіаційний, морський, річковий, автомобільний), який повністю орендує в перевізника тур фірма для перевезення туристів [52, с. 35].

Водний транспорт включає морський, каботажний та внутрішній водний транспорт. Найбільш цікавими на морському транспорті є круїзні судна. При організації круїзів основна увага приділяється отриманню

позитивних емоцій від перебування туристів на судні, а не від швидкості прибуття туриста до пункту призначення. Для залучення туристів використовуються також і пароми, які перевозять не лише туристів, а й їхні автомобілі.

Наземний транспорт поділяється на залізничний, автобусний та автомобільний. Рух наземного транспорту повинен підчинятися розкладу регулярних перевезень, але можуть здійснюватися перевезення і поза розкладом (спеціальні туристичні поїздки, екскурсійні автобусні поїздки). Існує також спеціалізований автодорожній транспорт, що перевозить туристів з аеропорту (вокзалу) до міста.

Споживач, при виборі транспортного засобу, керується як об'єктивними (швидкість, комфортність, вартість) так і суб'єктивними чинниками (обмеження, пов'язані зі станом здоров'я, упередженість щодо певних видів транспорту тощо).

Споживачами туристичного продукту й туристичних послуг на ринку національного туризму виступають туристи, екскурсанти та транзитні туристи.

Споживачем туристичного продукту виступає турист, тобто особа, яка здійснює подорож у межах своєї країни або в іншу країну з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на термін від 24 годин до шести місяців, окрім заняття діяльністю, яка оплачується із джерел у місцях перебування та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін. Усі мандрівники, яких цікавить туризм є відвідувачами. Відповідно до видів туризму розрізняють міжнародних (іноземних) та внутрішніх відвідувачів.

Комітет статистичних експертів при Лізі Націй в 1937 р. визначив міжнародного туриста як особу, що з метою туризму подорожує до іншої країни, яка не є країною його звичного місця проживання та знаходиться за межами звичного середовища, на термін не менше 24 годин без заняття оплачуваною діяльністю [182, с. 5-7]. До міжнародних туристів відносять

осіб, які подорожують з метою відпочинку, оздоровлення, відвідування рідних, участі в семінарах, конгресах (наукових, дипломатичних, релігійних, адміністративних, спортивних), на морському судні, навіть якщо вони перебувають на судні менше 24 годин, а також осіб, які подорожують з діловою метою [177, с. 11]. Іноземним туристом, відповідно до визначення Свірідової Н. Д., є відвідувач-нерезидент по відношенню до країни відвідування [122, с. 99]. Внутрішній турист – тимчасовий відвідувач (здійснює ночівлю в місці відвідування), який постійно проживає в межах певної місцевості та подорожує в іншу місцевість в межах країни свого проживання, але за межами його звичного середовища на термін, що не перевищує 12 місяців та без заняття оплачуваною діяльністю в місці перебування [177, с. 11].

Екскурсантом, відповідно до визначення Любіцевої О. О., є відвідувач, який прибуває в країну, що не є країною його постійного місце проживання, на термін менш ніж на 24 години без ночівлі у країні відвідання, і головною метою поїздки, якого не є професійна діяльність, яка оплачується в цій країні [165, с. 4].

Яковлев Г. А. визначає екскурсантів як тимчасових (одноденних) відвідувачів місцевості, населеного пункту або країни, незалежно від їхнього громадянства, релігії, мови чи статі, які перебувають в даній місцевості з туристичною метою менше 24 годин [177, с. 12].

Транзитним туристом, відповідно до визначення Кляп М. П., є пасажир, що здійснює проміжну пересадку на авіарейсах, а також пасажир круїзного пароплава чи залізничного поїзда, що перетинає територію іноземної держави з метою досягти кінцевого пункту подорожі в іншій державі [44, с. 35].

Суб'єкти ринку національного туризму перебувають у тісній взаємодії між собою та співпрацюють на підставі договорів, угод тощо (рис.1.5).

Рис.1.5. Схема взаємодії суб'єктів ринку національного туризму [7, с. 54]

Суб'єкти ринку національного туризму по різному розташовані на території України, тому важливим є дослідження їх територіальної організації. Так, Пістун М. Д. розглядає територіальну організацію продуктивних сил як «науково-обґрунтоване розміщення взаємопов'язаних виробництв, підприємств сфери обслуговування, населення та об'єктів інфраструктури, яке дає значний економічний і соціальний ефект внаслідок комплексування життєдіяльності людей і раціонального використання території» [87, с. 100]. Враховуючи специфіку організації та функціонування національного туризму, можна дати наступне визначення територіальної організації національного туризму: науково-обґрунтоване просторове поєднання рекреаційно-туристичного потенціалу певної території, суб'єктів ринку національного туризму, та їх послуг, з туристичними потребами населення, що спирається на раціональне та ефективне управління національним туризмом.

Територіальну організацію неможливо розглядати без територіальної структури.

За Е. Б. Алаєвим, територіальна структура – сукупність таких зв'язків між такими елементами, де обов'язковою умовою реалізації зв'язків є подолання простору (геопростору), а одним із шляхів оптимізації зв'язків є зменшення просторових витрат енергії [2, с. 62].

Як зазначає Л. Т. Шевчук, Маєргойз І. М. визначає територіальну структуру як «сукупність у певний спосіб взаєморозташованих територіальних елементів, які перебувають у складній взаємодії в процесі розвитку і функціонування народногосподарської системи» [174].

Елементи територіальної структури можуть мати такі форми: точкові, вузлові, лінійні, кущові, ареальні.

Територіальна структура суб'єктів ринку національного туризму України представлена наступними дискретними елементами: вузол, центр (великий, середній, малий), пункт.

Тип елементу територіальної структури ринку національного туризму визначається за такими критеріями: кількістю досліджуваних об'єктів, типом розміщення (готельне господарство), класом обслуговування, видом економічної діяльності (ресторанне господарство).

Таким чином, відповідно до визначених критеріїв були встановлені такі типологічні ознаки:

- пункт – населений пункт (село, селище міського типу, мале місто), в якому розташований хоча б один суб'єкт ринку національного туризму, що надає туристичні послуги;

- центр – населений пункт, в якому розташовані кілька суб'єктів ринку національного туризму різного типу, класу обслуговування, видом економічної діяльності, або кілька видів туристичних ресурсів. Центри поділяються на малі, середні та великі. Малі центри рекреаційно-туристичного потенціалу мають 2-7 ресурсних об'єктів, готельного господарства – 2-4 готелі, ресторанного господарства – 2-4 заклади ресторанного господарства, курортного господарства – 2-6 заклади санаторно-курортного господарства. Середні центри мають 8-13 ресурсних об'єктів, готельного господарства – 5-9 готелів, ресторанного господарства – 5-9 закладів ресторанного господарства, курортного господарства – 7-11 закладів санаторно-курортного господарства. Великі центри – 14-19 ресурсних об'єктів, готельного господарства – 10-14 готелів, ресторанного господарства – 10-14 закладів ресторанного господарства, курортного господарства – 12-16 закладів санаторно-курортного господарства;

- вузол – населений пункт, переважно велике місто, у якому розташовані та взаємодіють у процесі обслуговування туристів та екскурсантів суб'єкти ринку національного туризму (для готельного господарства – понад 15 об'єктів готельного господарства, для ресторанного – понад 15, для курортного господарства – понад 17) й понад 20 туристичних ресурсів.

1.3. Фактори формування та функціонування середовища національного туризму

Формування та функціонування ринку національного туризму відбувається під впливом умов та факторів.

Як зазначає Л. Ю. Мажар, всі явища, які зумовлюють або утворюють інші явища, називаються причиною. Термін «причина» досить об'ємний та охоплює як явища всередині об'єкта (внутрішні причини) так і поза ним. Фактор є причиною, рушійною силою будь-якого процесу, що виявляє його характер та окремі риси [58, с. 17].

Фактор є рушійною силою процесів, що відбуваються в туризмі, завдяки власній специфіці, що обумовлює прискорення або гальмування, істотний вплив на їх характер та зміст. Його розглядають як передумову змін у туризмі та причину їх виникнення. Умовами є зовнішні причини, які впливають на процеси та явища, але не визначають їх характер та властивості [58, с. 17].

До умов розвитку національного туристичного ринку належать: 1) рівень розвитку національного господарського комплексу (створює можливості для розвитку відповідної туристичної інфраструктури та туристичної галузі); 2) рівень розвитку туристичної інфраструктури (мотелі, готелі, туристичні бази, інженерна інфраструктура тощо); 3) рівень розвитку транспорту (густота та інженерно-технічні параметри транспортної мережі, швидкість, комфортність та місткість транспортних засобів, транспортна інфраструктура (вокзали, аеропорти й інші засоби, що забезпечують транспортну роботу, в т.ч. автоматизовані системи управління).

Транспортна складова з її доступністю та інтенсивністю руху є важливою умовою формування національного ринку турпослуг та його взаємодії на регіональному й світовому рівнях.

Зовнішній і внутрішній попит туристичного ринку забезпечує національна індустрія туризму, що формується відповідно до специфіки взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників та відбиває специфіку суспільної організації країни. Як наслідок загального соціально-економічного розвитку та формування потреби населення в туризмі виступає національний ринок туристичних послуг [172, с. 375]. Попит на туристичні послуги формується як в країні (на послуги міжнародного, зарубіжного та внутрішнього туризму) так і за її межами (послуги міжнародного іноземного туризму) та задовольняється пропозицією створеною та реалізованою суб'єктами національного туристичного ринку.

Розвиток ринку національного туризму відбувається під впливом як зовнішніх (екзогенних) так і внутрішніх (ендогенних) факторів (рис.1.6.). Зовнішні фактори здійснюють вплив на ринок національного туризму за допомогою демографічних, соціальних та змін політичного й правового регулювання. Серед зовнішніх факторів впливу доцільно виділити основні групи: культурно-історичні, природно-географічні, економічні, політичні, науково-технічні, соціально-демографічні, екологічні.

Визначальними факторами, при виборі туристами того чи іншого регіону для відвідування, виступають природно-географічні (клімат, море, ліс, гори, флора, фауна тощо) й культурно-історичні (пам'ятники культури, історії, архітектури) фактори, а їх багатство, можливість та зручність їх використання впливають на напрямки, масштаби та темпи розвитку туризму.

До зовнішніх факторів розвитку ринку національного туризму також належать фінансово-економічні умови: рівень розвитку економіки країни, її галузева структура, покращення (погіршення) економічної та фінансової ситуації призводить до збільшення (зменшення) особистого доходу громадян. Збільшення доходів призводить до більш високої туристської активності [172, с. 378].

Політичними факторами, що впливають на ринок національного туризму є політична ситуація в країні або в окремому регіоні, тип

міжнародних відносин, що склалися з іншими державами, міжнародна обстановка у світі, торговельний баланс країни та її партнерів [172, с. 377].

На розвиток ринку національного туризму серед соціально-демографічних факторів впливають динаміка чисельності та вікова структура населення. Позитивний вплив здійснюють підвищення рівня освіти, культури, естетичних потреб населення (прагнення людей познайомитися з побутом, історією, культурою, умовами життя в різних країнах) [65, с. 36].

Вчасно побачити можливості для вдосконалення обслуговування клієнтів виробництва нових видів послуг та їхнього збуту дозволяють науково-технічні фактори. Технологічним змінам, модернізації транспортної інфраструктури й матеріально-технічної бази сприяє розвиток науки та техніки.

Оскільки основою і потенціалом туристської діяльності є навколишнє середовище, то екологічні фактори безпосередньо впливають на туризм та, зокрема, на ринок національного туризму. Непропорційний розвиток туризму може підривати саму основу його існування, так у центрах масового туризму відбувається зміна природних умов та погіршення життєвих умов людей, тваринного й рослинного світу тощо. Руїнування природного середовища призводить до спаду туристської пропозиції.

Фактори внутрішнього впливу можна розділити на наступні групи: матеріально-технічні (розвиток інфраструктури національного туризму), фактори кадрового забезпечення (освітньо-кваліфікаційний рівень працівників ринку національного туризму, чисельність працівників), організаційно-управлінські (ступінь взаємодії туристичних фірм в регіоні, рівень конкурентної боротьби в межах ринку, адміністративно-управлінський механізм).

Матеріально-технічні фактори мають одне з найважливіших значень для розвитку ринку національного туризму. Наявність достатньої кількості підприємств громадського харчування, засобів розміщення, транспорту, різноманітність рекреаційної сфери, що відповідають світовим стандартам та

вподобанням туристів здатні забезпечити стабільні та потужні туристичні потоки.

До внутрішніх факторів також можна віднести:

- процеси попиту, пропозиції та поширення попиту на турпродукт;
- зростання ролі сегментації ринку (збільшення відстаней подорожей, поява нових внутрішньорегіональних туристичних сегментів тощо);
- зростання ролі процесів монополізації та координації діяльності в туризмі (посилення вертикальної і горизонтальної інтеграції);
- зростання ролі засобів масової інформації та зв'язків з громадськістю у рекламі й реалізації турпродукту;
- зростання ролі приватного туристичного бізнесу (створення умов для функціонування на ринку незначної кількості великих транснаціональних операторів та значної кількості малих підприємств-агентів, що пропонують різноманітні послуги).

Особливе місце серед факторів, що впливають на розвиток ринку національного туризму займає фактор сезонності. Сезонністю є «властивість туристських потоків концентруватися у визначених місцях протягом невеликого періоду часу» [70, с. 170]. Сезонністю, з економічної точки зору, є повторювані коливання попиту з піками, що чергуються спадами [70, с. 171]. Сезонність попиту на ринку національного туризму має ряд особливостей: різні туристичні регіони мають специфічні форми нерівномірності попиту відповідно до сезону; сезонність значно відрізняється по видах туризму; сезонність у туризмі визначається переважно факторами кліматичного, соціального й психологічного характеру (традиції, мода, наслідування).

Взаємодія зовнішніх та внутрішніх чинників утворює середовище бізнес-діяльності та формує кон'юнктуру ринку, впливає на обсяг, структуру та ритмічність попиту, що забезпечується діяльністю національної індустрії туризму по створенню відповідного кон'юнктури турпродукту [55, с. 96].

Фактори, за характером впливу поділяються на екстенсивні та інтенсивні. До екстенсивних належать: будівництво нових об'єктів туризму, зростання чисельності працівників туризму, збільшення кількості залучених до господарського обороту матеріальних ресурсів тощо [53]. Іntenсивними факторами є технічне вдосконалення матеріальної бази на основі впровадження досягнень та результатів науково-технічного прогресу, підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників ринку національного туризму, раціональне використання наявних матеріальних ресурсів [53].

За впливом на формування ринку національного туризму фактори можна поділити на стимулюючі, лімітуючі та стабілізуючі. До факторів, що стимулюють розвиток та ефективне функціонування ринку національного туризму можна віднести науково-технічний прогрес; рівень розвитку сфери послуг; рівень розвитку транспорту та транспортної мережі; демографічну ситуацію та структуру населення, зайнятість; рівень доходів населення та їх розподіл, житлово-побутові, соціально-культурні та екологічні умови життя; розвиток громадсько-політичного життя; суспільний устрій, правове забезпечення соціальних та економічних свобод; рівень розвитку інформаційної сфери та засобів масової інформації тощо [55, с. 97]. Ці групи факторів можуть бути як стимулюючими так і лімітуючими, в залежності від того чи іншого вектору їх розвитку.

Стабілізуючі фактори впливу на ринок національного туризму залежать від конкретної ситуації, процесу, що відбувається в її зовнішньому або внутрішньому середовищі та дозволяють знівелювати негативні наслідки таких процесів.

За виникненням та задоволенням рекреаційних потреб фактори впливу поділяються на генеруючі та реалізуючі. Фактори генеруючі потребу у створенні турпродукту охоплюють рівень соціально-культурного (потреби людей у відновленні фізичних та духовних сил організму, у спілкуванні, по-

Рис. 1.6. Фактори впливу на національний туризму та їх класифікація

потреби у подорожуванні) та економічного розвитку (рівень життя населення у країнах, регіонах, що генерують туристичні потоки), якість життя населення (рівень доходів та заощадження населення, наявність вільного часу, забезпеченість житлом тощо). Реалізуючі фактори охоплюють безпеку регіону, країни (політична стабільність, ймовірність виникнення стихійних лих та природних катаклізмів, відношення місцевого населення до туристів, криміногенна ситуація в регіоні) умови, кліматичні умови (річна кількість опадів, кількість сонячних днів у році, середньорічна та середньодобова температура повітря, сезонні особливості клімату), пам'ятки природи, бальнеологічні ресурси, естетичні властивості ландшафтів, рельєф території, унікальність флори та фауни характерної для даної території), історико-культурні (пам'ятки архітектури, історії, мистецтва, етнографічні пам'ятки й пам'ятки народної творчості, сучасне мистецтво) ресурси, а також розвиток інфраструктури регіону (транспортна інфраструктура, засоби розміщення й харчування, комунікаційні системи та засоби зв'язку, комп'ютерні системи бронювання).

Як генеруючі так і реалізуючі фактори можуть бути територіально-локалізованими та нелокалізованими. Нелокалізовані фактори здійснюють вплив на галузь туризму не залежно від місця їх розташування, а дія локалізованих факторів територіально диференційована та закріплює територіальний розподіл трудових ресурсів у туризмі. Поєднання цих двох груп факторів викликає не рівномірне, а територіально-диференційоване розташування галузі туризму. Розмежування факторів на локалізовані та нелокалізовані є досить умовним, оскільки нелокалізовані фактори також мають певну територіальну властивість, виражену в тій чи іншій мірі. Тобто всі фактори впливають на територіальну організацію та розвиток галузі туризму.

Факторами позитивного впливу, що визначають перспективний розвиток галузі туризму є збільшення інвестицій в інфраструктуру, розвиток

внутрішнього ринку країни, зростання міжрегіонального співробітництва та міжгалузевих партнерств.

1.4. Методика суспільно-географічного дослідження національного туризму

Метод, у філософських словниках, розглядається як спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів практичного чи теоретичного освоєння дійсності [21, с. 14].

Топчієв О. Г. визначає науковий метод (походить від грецького *methodos* – шлях, спосіб дослідження чи навчання) як «сукупність правил і прийомів дослідження явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення» [163, с. 83]. Фундаторами та засновниками наукового методу є Ф. Бекон, Р. Декарт, І. Кант.

Розрізняють методи-прийоми (показують загальний спосіб розв'язання наукової проблеми) та методи-підходи (вказують конкретні правила, операції та процедури досліджень) [163, с. 83].

Під методом дослідження Алаєв Е. Б. розуміє підходи до дослідження, тобто методологію та особливі прийоми та методику досліджень [2, с. 12]. Топчієв О. Г. визначає метод досліджень як «сукупність практичних та мислених логічних дій, метою яких є розв'язання певного наукового завдання» [163, с. 83].

Методи тісно пов'язані з методологією та методикою. Методологія – сукупність найважливіших елементів теорії, конструктивних для розвитку самої науки та на відміну від теорії не приносить нового знання й на відміну від концепції не є основою для практики, проте розвиває в науці елементи без яких розвиток науки неможливий [2, с. 40]. За Топчієвим О. Г. методологія є «філософським вченням про методи пізнання та наукою про побудову людської пізнавальної діяльності» [163, с. 84]. Вивчення засобів,

прийомів та методів дослідження, за допомогою яких набувається нове знання в науці є головною метою методології [72, с. 62]. Методика – це «вчення про особливості застосування окремого методу чи системи методів для розв’язання типового пізнавального завдання» [163, с. 84]. Методика є системною сукупністю різноманітних прийомів дослідження [163, с. 84].

Методика суспільно-географічного дослідження національного туризму ґрунтується на системному підході, основним методом якого є системно-структурний аналіз, що дозволяє виявити міжкомпонентні, територіальні, організаційно-управлінські взаємозв’язки між елементами системи.

Системний підхід використовується для системного аналізу та системного синтезу. Системний аналіз застосований для дослідження внутрішньої будови, організації та структури національного туризму України. Системний синтез використовувався для дослідження ринку національного туризму як єдиного цілого, що дає змоги виявити його властивості. Поєднання системного аналізу та системного синтезу дає найбільш повне уявлення про функціонування національного туризму України.

Системно-структурний методологічний підхід використовується для аналізу взаємозв’язків і взаємозалежностей, що утворюють цілісну систему національного туризму. Застосування даних методів дає змогу проаналізувати зв’язки між підприємствами індустрії туризму для виготовлення та збуту туристичного продукту та туристичних послуг та зв’язки територіальних угруповань.

Методика суспільно-географічного дослідження національного туризму складається з трьох послідовних етапів (рис. 1.7.).

Рис. 1.7. Етапи дослідження національного туризму України (розроблено автором)

Першим етапом дослідження є теоретико-методологічний. На даному етапі було досліджено поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження національного туризму України, визначено фактори, що впливають на формування й функціонування ринку національного туризму, обґрунтовано методику суспільно-географічного дослідження системи національного туризму.

Аналіз та синтез використаний для збору та структуризації зібраної інформації та використовується й на інших етапах суспільно-географічного дослідження національного туризму.

Другим етапом є аналітичний. Було здійснено: оцінку умов та чинників розвитку національного туризму; оцінку ресурсної бази розвитку національного туризму; оцінку розвитку індустрії національного туризму; оцінку розвитку туристичної діяльності, оцінку динаміки і територіальної організації туристичного процесу; виявлено регіональну диференціацію системи національного туризму України.

Механізм аналізу умов і чинників розвитку національного туризму включає: добір чинників, їх групування за кількісними та якісними факторними параметрами; регіональний аналіз динаміки умов та чинників; виявлення впливу (залежності) виділених груп чинників на обсяг прибутків та прибуттів національного туризму за допомогою кореляційного аналізу; розподіл виділених факторів на стимулюючі, лімітуючі та стабілізуючі; групування адміністративних одиниць за впливом визначених груп чинників (екологічних, економічних, соціально-демографічних) на національний туризм; кластеризація адміністративних одиниць України (методом повного зв'язку) за групами чинників, що впливають на національний туризм.

Кореляційний аналіз – метод обробки статистичних даних, що полягає в оцінці тісноти зв'язку (коефіцієнтів кореляції) між змінними. При цьому динаміка одного показника порівнюється із динамікою іншого [63, с. 24]. Виділення коефіцієнтів кореляції між вибраними показниками, що характеризують розвиток національного туризму (обсяг прибутків та

прибуттів) та виділеними чинниками (екологічні, економічні, соціально-демографічні) дозволить визначити щільність їх взаємодії. Кореляційний аналіз було здійснено в програмі STATISTICA 7.0. Показник кореляції (R) може коливатися в межах від -1 до $+1$. Чим ближчий коефіцієнт кореляції до одиниці, тим сильнішим є зв'язок між явищами [173, с. 37]. Коли коефіцієнт кореляції дорівнює нулю, то зв'язок між явищами відсутній, а коли -1 або $+1$ – зв'язок функціональний. Знак «плюс» означає пряму залежність, а знак «мінус» – обернену [63, с. 24]. Щільність зв'язків між явищами можна визначити за допомогою таблиці числових значень коефіцієнта кореляції: $R > \pm 0,91$ – тіснота зв'язку дуже сильна; $R = \pm 0,71-0,90$ – тіснота зв'язку сильна; $R = \pm 0,51-0,70$ – тіснота зв'язку помірна; $R = \pm 0,21-0,50$ – тіснота зв'язку слабка; $R < \pm 0,20$ – тіснота зв'язку дуже слабка [63, с. 34].

Одним із методів класифікації, що дозволяє поділити територіальні одиниці на кластери є кластерний аналіз [63, с. 34]. Таким чином, за допомогою агломеративного (complete linkage – повного зв'язку) методу групуємо адміністративні одиниці за подібністю впливу екологічних, економічних, соціально-демографічних чинників. Метод повного зв'язку передбачає визначення відстані між кластерами найбільшою відстанню між будь-якими двома адміністративними одиницями в різних кластерах, а міра подібності між адміністративною одиницею, що може бути включена до кластера та іншими адміністративними одиницями кластера не може бути меншою за певне порогове значення [63, с. 35].

В основі оцінки ресурсної бази розвитку національного туризму лежить методика визначення ресурсно-рекреаційного рейтингу території (бальна оцінка), розроблена Бейдиком О. О., результатом якої є бальна оцінка ресурсно-рекреаційного рейтингу регіонів України. Додатково було досліджено туристичні ресурси (природні та історико-культурні об'єкти), їх територіальний розподіл, та виділено типи елементів територіальної структури за відповідними ознаками.

При аналізі ринку національного туризму використовуємо натуральні (кількість туристів), вартісні (надходження від туризму), трудові (кількість зайнятих), локаційні (кількість та потужність обслуговуючих підприємств) [55, с. 132].

В основу оцінки розвитку індустрії національного туризму та туристичної діяльності покладена розробка О. О. Любіцевої (методика дослідження національного туристичного ринку [55]).

Таким чином, для кожного суб'єкту ринку національного туризму визначається його розвиток та територіальна диференціація розвитку.

Методика визначення розвитку індустрії національного туризму України передбачає оцінку готельного господарства, ресторанного господарства, санаторно-курортних закладів, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, транспортної системи.

Оцінка готельного господарства, ресторанного господарства, санаторно-курортних закладів, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснювалася за такими показниками: 1) забезпеченість населення послугами; 2) забезпеченість населення кадрами; 3) забезпеченість населення матеріально-речовою базою.

Забезпеченість населення послугами, які надаються відповідною галуззю господарства, визначається за формулою (1):

$$w_o^i = \frac{w_o^i}{H_o^i}, \quad (1)$$

де, w_o^i - показник споживання послуг досліджуваної галузі, грн./1000 осіб;

W_o^i – обсяг споживання послуг досліджуваної галузі в i -ій області за певний рік, тис. грн.;

H_o^i – чисельність населення в i -ій області за певний рік, тис. осіб.

Забезпеченість населення кадрами визначається за формулою (2):

$$p_o^i = \frac{P_o^i}{H_o^i}, \quad (2)$$

де, p_o^i – показник забезпеченості кадрами, осіб/ 1000 осіб;

P_o^i – кількість зайнятих в галузі, що досліджується i -ої області за певний рік, осіб;

H_o^i – чисельність населення в i -ій області за певний рік, тис. осіб.

Забезпеченість населення матеріально-речовою базою визначаємо за наступною формулою (3):

$$l_o^i = \frac{L_o^i}{H_o^i}, \quad (3)$$

де, l_o^i – показник потужності закладів (для галузі туризму – кількість організаторів туризму), що досліджуються, кількість місць (кількість організаторів туризму)/1000 осіб;

L_o^i – загальна кількість місць в закладах дослідження в i -ій області за певний рік, тис. місць;

H_o^i – чисельність населення в i -ій області за певний рік, тис. осіб.

Оцінка розвитку кожної складової індустрії національного туризму та туристичної діяльності, та їх територіальної диференціації передують інтегральній оцінці їх розвитку й регіональній диференціації в країні [55, с. 135]. Для цього може бути використаний метод бальної оцінки. Даний метод полягає в тому, що показникам, які характеризують розвиток та територіальну диференціацію кожного з елементів індустрії національного туризму та туристичної діяльності, задається певна кількість балів відповідно до рівня розвитку [55, с. 135].

Інтегральна оцінка розвитку певної галузі для регіонів України визначалася як відношення суми складових балів трьох показників (забезпеченість населення послугами, забезпеченість населення кадрами,

забезпеченість населення матеріально-речовою базою) до кількості показників (4).

$$I = \frac{w_o^i + p_o^i + l_o^i}{3}, \quad (4)$$

За кількістю досліджуваних об'єктів, типом розміщення (готельне господарство), класом обслуговування, видом економічної діяльності (ресторанне господарство) було виділено такі типи елементів територіальної структури ринку національного туризму: пункт, центр (малий, середній, великий), вузол.

Показниками за якими здійснювалася оцінка рівня розвитку транспорту є: 1) розвиток транспортної мережі, 2) розвиток транспортної роботи.

Розвиток транспортної мережі (щільність) визначається за формулою (5):

$$q_o^i = \frac{L_{\text{заг}}^i}{S_o^i}, \quad (5)$$

де, q_o^i – щільність транспортної мережі певного виду транспорту в i -ій області, км/км²;

$L_{\text{заг}}^i$ – загальна довжина шляхів сполучення певного виду транспорту в i -ій області, км;

S_o^i – площа території i -ої області, км².

Розвиток транспортної роботи (пасажирооборот) розраховується за формулою (6):

$$n_o^i = N_o^i * L_{\text{перев}}^i, \quad (6)$$

де, n_o^i – транспортна робота (пасажирооборот) певного виду транспорту в i -ій області, пас.-км (пас.-милі);

N_o^i – кількості перевезених пасажирів певним видом транспорту в i -ій області, пас.

$L_{перев}_o^i$ – відстань, на яку перевезені туристи певним видом транспорту в i -ій області, км, милі

Інтегральна оцінка розвитку певного виду транспорту ($I_{t_o}^i$) розраховувалася за формулою (7):

$$I_{t_o}^i = \frac{q_o^i + n_o^i}{2}, \quad (7)$$

Інтегральна оцінка розвитку транспортної системи регіонів України визначалася як відношення суми складових балів оцінки автомобільного, залізничного, морського, річкового, авіаційного транспорту та додаткових балів (по 1 балу за наявність міжнародного аеропорту в області та за наявність річкового чи морського порту) до кількості досліджуваних видів транспорту.

Оцінка розвитку туристичної діяльності передбачає дослідження структури ліцензій на туристичну діяльність за регіонами України, що дозволяє визначити територіальну диференціацію в структурі виданих ліцензій, зумовлену диференціацією туристичного попиту, наявністю туристичних ресурсів, рівня життя населення. Регіональні особливості роботи туристичних операторів було досліджено шляхом визначення частки кожного регіону в загальній кількості організаторів подорожі. Інтегральна оцінка розвитку діяльності організаторів туризму дала змогу виявити їх територіальну диференціацію, що може бути викликана різним економічним, культурним рівнем розвитку регіону, наявністю туристичних ресурсів та платоспроможністю населення регіону. Дослідження пропозиції організаторів туризму проводилося на основі аналізу соціологічного дослідження, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» [124], та розроблених 105 туристично-екскурсійних маршрутів в контексті підготовки

та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу, що дозволило виявити найбільш туристично-привабливі міста та регіони України.

Оцінка динаміки і територіальної диференціації туристичного процесу здійснювалася у декілька етапів.

На першому етапі було виявлено та досліджено в динаміці 10 основних партнерів України з в'їзного та виїзного туризму, та географічну структуру їх туристичних потоків. Таким чином, протягом 2005-2010 рр. основними постачальниками туристів виступають Росія, Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Словаччина, Німеччина, Румунія, та США. До 10 головних країн виїзного туризму належать Росія, Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Румунія, Туреччина, Словаччина, Німеччина, Єгипет.

На другому етапі було здійснено аналіз динаміки туристичного потоку та екскурсантів, який виявив нерівномірність розподілу туристів за регіонами України.

Результуючою процедурою дослідження розвитку національного туризму є виявлення регіональної диференціації розвитку національного туризму України. Дослідження регіональної диференціації національного туризму України проводилося за комплексом ознак, що представлені такими блоками: ресурсно-туристичний, готельне господарство, ресторанне господарство, санаторно-курортні і оздоровчі заклади, дитячі заклади відпочинку та оздоровлення, транспортне обслуговування, діяльність організаторів туризму, обсяг та характер туристичного потоку, які склали основу інтегральної рейтингової оцінки розвитку національного туризму в регіонах України.

Одним з базових методів дослідження національного туризму в розрізі регіонів є картографічний, де картографічною моделлю досліджуваного об'єкта є картосхема. За допомогою картографічного методу можна дослідити територіальну диференціацію рівня розвитку ресурсної бази, розміщення суб'єктів ринку національного туризму, їх зв'язок між собою,

виявити територіальні диспропорції розвитку ринку національного туризму, та здійснити зонування національного туристичного ринку.

Метод формалізації використовувався для спрощеного й узагальненого зображення України за допомогою умовних знаків – формалізованих картографічних позначень.

В процесі написання роботи також був використаний метод моделювання, результатом застосування якого є логічні схеми та графіки, що відображають залежність, динаміку та розвиток туристичного процесу.

Третій етап – синтетичний. Досліджено тенденції розвитку національного туризму та запропоновано напрями розвитку індустрії національного туризму, туристичної діяльності, збалансованого розвитку національного туризму. Для досліджень динаміки та тенденцій розвитку національного туризму України був використаний історичний метод.

Висновки до розділу 1

1. Національний туризм розглядається як сукупність всіх видів та форм туристичної діяльності (туризм внутрішній та екскурсійна діяльність, в'їзний та виїзний в частині послуг, які надаються резидентам та нерезидентам країни суб'єктами туристичної діяльності, та послуги, надані нерезидентам під час транзитної подорожі), яка здійснюється туристами та суб'єктами туристичного ринку на території держави.

2. Туристичний ринок або ринок туристичних послуг – сегмент сфери товарного обігу, де здійснюється процес перетворення туристсько-екскурсійних послуг на грошові кошти і навпаки – перетворення грошей в туристсько-екскурсійні послуги, а також система взаємодії наступних важливих елементів: туристського попиту, пропозиції туристського продукту, ціни і конкуренції. Суб'єктами ринку національного туризму є виробники та реалізатори (туроператори, турагенти, екскурсійне бюро,

туристично-інформаційний центр) туристичного продукту, їх контрагенти – виконавці послуг (готелі, ресторани, транспортні компанії тощо) і споживачі як комплексного турпродукту, так і окремих туристичних послуг. Територіальна організація суб'єктів ринку національного туризму представлена такими елементами територіальної структури: пункт, центр (малий, середній, великий), вузол.

3. Умовами розвитку національного туристичного ринку є: рівень розвитку національного господарського комплексу; рівень розвитку туристичної інфраструктури; рівень розвитку транспорту. Фактори впливу на ринок національного туризму поділяються за відповідними класифікаційними ознаками на: внутрішні, зовнішні, екстенсивні, інтенсивні, лімітуючі, стимулюючі, стабілізуючі, локалізовані, нелокалізовані, генеруючі, реалізуючі, постійно-діючі, змінні, позитивні, негативні.

4. Методика суспільно-географічного дослідження національного туризму включає три взаємопов'язані етапи: теоретико-методологічний, аналітичний, синтетичний. На теоретико-методологічному етапі досліджено поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження національного туризму України, визначено фактори, що впливають на формування й функціонування ринку національного туризму, обґрунтовано методику суспільно-географічного дослідження системи національного туризму. На аналітичному етапі було здійснено оцінку: умов та чинників розвитку національного туризму, ресурсної бази розвитку національного туризму, розвитку індустрії національного туризму, розвитку туристичної діяльності, динаміки і територіальної диференціації туристичного процесу. Результуючою процедурою дослідження розвитку національного туризму України є виявлення його регіональної диференціації. На синтетичному етапі досліджено тенденції розвитку національного туризму, виявлено проблеми його розвитку, та запропоновано напрями розвитку індустрії національного туризму, туристичної діяльності, збалансованого розвитку національного туризму.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка середовища функціонування національного туризму України

Серед численних умов і чинників, що впливають на розвиток національного туризму було виділено три основні групи: екологічні, економічні та соціально-демографічні (додаток Б). До екологічних факторів належать викиди забруднюючих речовин в повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення в Автономній Республіці Крим і областях, на 1 км^2 , т; забір води із природних водних об'єктів для використання у розрахунку на одну особу, м^3 ; скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти в Автономній Республіці Крим і областях у розрахунку на одну особу, м^3 ; утворення відходів у розрахунку на одну особу, кг; площа лісів та лісовкритих площ у розрахунку на одну особу, м^2 ; площа водного дзеркала у розрахунку на одну особу, м^2 ; площа природно-заповідного фонду у розрахунку на одну особу, м^2 [140, с. 289, 297, 303; 134, с. 66; 140, с. 358; 126, с. 24].

Найбільша кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення протягом 2005-2011 рр. спостерігається у м. Києві (додаток В.1). З 2005 р. по 2009 р. обсяг викидів зріс на 71,8 т на 1 км^2 , досягнувши свого максимуму у 2009 р. (347,4 т на 1 км^2). Починаючи з 2010 р. спостерігається зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення.

Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Івано-Франківська, Запорізька області та м. Севастополь також мають значні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення (додаток В.2.). Протягом 2005-2007 рр. збільшення викидів

спостерігається для Дніпропетровської та Івано-Франківської областей, яке вже у 2008 р. змінюється стрімким зменшення викидів. Кількість викидів Донецької області збільшилася у 2006 р. порівняно з 2005 р. на 1,2 т на 1 км², досягнувши свого найбільшого значення (71,5 т на 1 км²). Протягом 2007-2009 рр. спостерігається стрімке зменшення кількості викидів шкідливих речовин у повітря, яке, досягнувши свого найменшого значення у 2009 р. (57,1 т на 1 км²), змінилося на стрімке зростання. Зменшення протягом 2005-2009 рр. кількості викидів спостерігається для м. Севастополя та Запорізької області, проте вже у 2010 р. спостерігається поступове збільшення викидів. Для решти областей України характерним є збільшення кількості викидів із незначним їх коливанням.

Найбільший забір води із природних водних об'єктів для використання протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Запорізької, Київської, Дніпропетровської областей (додаток В.3.). Для Миколаївської, Одеської, Полтавської та Херсонської областей характерним є збільшення забору води протягом 2005-2007 рр., який знизився у 2008 р., проте вже у 2011 р. знову спостерігається його зростання. Зменшення забору води протягом 2005-2008 рр. спостерігається для Тернопільської та Вінницької областей, проте вже у 2009 р. відбувається поступове збільшення забору води. Протягом 2005-2011 рр. у Київській області відбувається постійне збільшення забору води із природних водних об'єктів для використання. Протилежною є тенденція для Закарпатської області. Для решти адміністративних одиниць характерними є часті коливання забору води. Тобто протягом одного року відбувається збільшення забору води із природних водних об'єктів для використання, протягом наступного – зменшення, і навпаки.

Протягом 2005-2011 рр. найменший (до 10 м³ на одну особу) обсяг скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти спостерігається у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Полтавській, Тернопільській, Харківській та Хмельницькій областях (додаток В.4.).

Лідерами по об'єму скидання забруднених зворотних вод є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька (до 2008 р.) та м. Київ (до 2008 р.). Зниження обсягу скидання забруднених вод протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Луганської, Чернігівської областей та м. Києва. Тенденція до зниження спостерігається і для м. Севастополя, виключенням є лише 2010 р., коли обсяг скидання забруднених зворотних вод зріс до рівня 2008 р. Зростання обсягів скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти протягом 2009-2011 рр. спостерігається лише для Автономної Республіки Крим. Для решти регіонів України характерним є незначне коливання обсягів скидання забруднених вод із загальною тенденцією до зниження обсягу скидання вод.

Збільшення обсягів утворення відходів протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Херсонської області та Автономної Республіки Крим (додаток В.5.). Протилежною є тенденція для Запорізької та Луганської областей. До 2007 р. спостерігається збільшення обсягів відходів для Дніпропетровської, Донецької та Миколаївської областей, проте вже з 2008 р. обсяги відходів починають зменшуватися. Зниження обсягів утворення відходів у 2009 р. та їх збільшення у 2010 р. характерно для Полтавської, Сумської та Харківської областей. Для решти регіонів України спостерігається низький обсяг утворення відходів. Виключенням є лише м. Севастополь, який збільшив обсяг відходів у 2011 р. на 16,2 кг/1 особу (на 379%), порівняно з 2010 р.

Найбільші (понад 60 м²/1 особу) площі лісів та лісовкритих площ спостерігаються у Житомирській, Рівненській, Волинській та Чернігівській областях (додаток В.6.). Найменші (до 10 м²/1 особу) – для м. Києва й м. Севастополя, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Одеської та Миколаївської областей. Для всіх адміністративних одиниць України характерним є збільшення площі лісів та лісовкритих площ протягом 2005-2011 рр. Виключенням є лише Адміністративна Республіка Крим та

Закарпатська область, для яких спостерігається зменшення площ у 2011 р. порівняно з 2010 р.

Найбільші (понад $2,0 \text{ м}^2/1 \text{ особу}$) площі водного дзеркала характерні для Вінницької, Кіровоградської, Одеської та Херсонської областей (додаток В.7.). Найменші (до $0,5 \text{ м}^2/1 \text{ особу}$) – для Автономної Республіки Крим, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей. Протягом 2005-2011 рр. площа водного дзеркала збільшилася для Кіровоградської (у 2007 р. та 2009 р.), Полтавської (у 2006 р.), Сумської (у 2011 р.), Харківської (у 2011 р.), Херсонської (у 2008 р.), Хмельницької (у 2008 р.), Черкаської (у 2008 р.) та Чернігівської (у 2007 р.) областей. Для решти регіонів України площа водного дзеркала протягом 2005-2011 рр. залишилася без змін.

Найбільша площа природно-заповідного фонду протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Хмельницької та Херсонської областей (додаток В.8). Для м. Севастополя, Вінницької, Київської та Кіровоградської областей природно-заповідний фонд відсутній. З 2005 р. по 2010 р. площа природно-заповідного фонду відсутня для Полтавської області, але вже у 2011 р. його площа становить $2,1 \text{ м}^2/1 \text{ особу}$. Протягом 2005-2008 рр. площа природно-заповідного фонду відсутня і для м. Києва, проте вже у 2009-2011 рр. площа становить $0,2 \text{ м}^2/1 \text{ особу}$. Незмінною протягом 2005-2011 рр. є площа природно-заповідного фонду Дніпропетровської, Рівненської та Харківської областей. Для решти регіонів України спостерігається збільшення площі природно-заповідного фонду.

Валовий регіональний продукт (ВРП) у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах), грн.; наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн.; інвестиції в основний капітал на одну особу (у фактичних цінах), грн. належать до економічних чинників впливу на національний туризм [142, с. 154-155; 141, с. 126].

Протягом 2005-2011 рр. спостерігається постійне зростання валового регіонального продукту для м. Севастополя, Автономної Республіки Крим,

Вінницької, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Тернопільської та Херсонської областей (додаток Д.1). Для решти регіонів України валовий регіональний продукт збільшувався протягом 2005-2008 рр., але вже у 2009 р. спостерігається його зниження, а у 2010 р. валовий регіональний продукт перевищив показники 2008 р. Найменший рівень ВРП спостерігається для Чернівецької області, найбільший – для м. Київ.

Для всіх регіонів України спостерігається збільшення наявного доходу населення протягом 2005-2011 рр. (додаток Д.2). Найбільший дохід характерний для м. Київ, найменший – для Закарпатської області.

Дослідження динаміки інвестицій в основний капітал дозволило виділити три типи адміністративних одиниць (додаток Д.3). До першого типу належать Автономна Республіка Крим, Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Сумська, Тернопільська та Чернігівська області. Для них характерним є зростання інвестицій протягом 2005-2008 рр., яке змінюється у 2009 р. зниженням, проте з 2010 р. знову спостерігається збільшення інвестицій в основний капітал.

Для другого типу характерним є збільшення інвестицій в основний капітал протягом 2005-2009 рр., яке змінюється у 2010 р. їх зниженням, а вже у 2011 р. знову спостерігається збільшення інвестицій. До другого типу належать Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області та м. Київ. Збільшення інвестицій в основний капітал протягом 2005-2010 рр., та його зменшення у 2011 р. характерно для третього типу (м. Севастополь).

До соціально-демографічних факторів належать середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн.; розподіл постійного населення за віковими групами; рівень зареєстрованого безробіття (на кінець року, відсотків до населення працездатного віку), % [154, с. 332; 141, с. 112].

Протягом 2005-2011 рр. спостерігається збільшення середньомісячної заробітної плати штатних працівників для всіх регіонів України (додаток Е.1). Найбільша середньомісячна заробітна плата у 2011 р. спостерігається для м. Києва, найменша – для Тернопільської області.

Зменшення частки населення у віці 0-14 років у загальній кількості населення протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської областей (додаток Е.2). Для Донецької, Закарпатської, Запорізької, Київської, Луганської, Полтавської, Рівненської та Херсонської областей протягом 2005-2010 рр. спостерігається зменшення частки населення у віці 0-14 років, яке, досягнувши свого найменшого значення у 2010 р., змінилося у 2011 р. зростанням. Зменшення частки населення у віці 0-14 років протягом 2005- 2011 рр. спостерігається і для решти адміністративних одиниць України, виключенням є лише 2009 р., 2011 р. (для Автономної Республіки Крим, Дніпропетровської, Одеської, Харківської області) та 2008-2009 рр. та 2011 р. (для м. Києва та м. Севастополя) протягом яких спостерігалось зростання.

Протягом 2005-2008 рр. для Кіровоградської, Полтавської, Рівненської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей спостерігається зростання частки населення у віці 15-64 роки у загальній кількості населення, яка зменшується у 2009 р., та знову збільшується у 2010-2011 рр. (додаток Е.3). Збільшення частки населення у віці 15-64 роки протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей. Протилежною є тенденція для м. Києва та м. Севастополя. Зростання протягом 2005-2006 рр., яке змінилося зменшенням у 2007-2009 рр., а у 2010 р. – збільшенням частки населення у віці 15-64 роки характерно для Автономної Республіки Крим, Донецької, Запорізької, Сумської, Харківської та Херсонської областей. Для решти регіонів України спостерігається

зростання протягом 2005-2007 рр., яке змінюється зменшенням у 2008-2009 рр., проте вже у 2010 р. знову відбувається збільшення (на 10%) частки населення у віці 15-64 роки, а у 2011 р – зменшення.

Зменшення частки населення у віці 65 років і понад у загальній кількості населення протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Волинської та Тернопільської областей (додаток Е.4). Збільшення частки населення протягом 2005-2009 рр., яке змінюється у 2010 р. її зменшенням, а у 2011 р. – збільшенням характерним є для Донецької, Миколаївської, Харківської областей та м. Києва й м. Севастополя. Незначне коливання частки населення у віці 65 років і понад протягом 2005-2009 рр. спостерігається для Житомирської, Івано-Франківської та Рівненської областей, проте вже з 2010-2011 рр. спостерігається стійка тенденція до зниження. Для решти адміністративних одиниць України спостерігається зростання частки населення у віці 65 років і понад протягом 2005-2009 рр., яка, досягнувши максимального значення у 2009 р., почала зменшуватися з 2010 р.

Для Автономної Республіки Крим та Херсонської області протягом 2005-2007 рр. спостерігається зниження рівня зареєстрованого безробіття, який зріс уже в 2008 р., проте у 2009 р. спостерігається різке зниження рівня безробіття, яке поступово зростає протягом наступних років (додаток Е.5). Зменшення рівня зареєстрованого безробіття протягом 2005-2007 рр., різке його збільшення у 2008 р. та поступове зменшення протягом 2009-2011 рр. характерно для Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Черкаської, Чернівецької областей та м. Севастополя. Для м. Києва спостерігається збільшення рівня зареєстрованого безробіття у 2008 р. порівняно з 2005 р., та зниження рівня у 2011 р. до рівня 2005 р.. Зменшення рівня зареєстрованого безробіття протягом 2005-2011 рр. з незначним його збільшенням у 2008 р. та 2010 р. спостерігається для решти адміністративних одиниць України.

Основними показниками, що характеризують розвиток національного туризму є обсяг прибутку та туристичного потоку в розрахунку на одну особу.

Зростання обсягу прибутку національного туризму протягом 2005-2010 рр. та зменшення у 2011 р. спостерігається для м. Києва (додаток Ж.1). Зростаюча тенденція в Тернопільській області протягом 2005-2006 рр. змінилася різким спадом у 2007 р., проте вже з 2008 р. знову спостерігається зростання обсягу прибутку національного туризму. З 2005 р. спостерігається зростання обсягу прибутку у Волинській області, який, досягнувши свого максимального значення у 2008 р., почав зменшуватися протягом 2009-2010 рр., а в 2011 р. знову спостерігається його зростання. Зростання обсягу прибутку протягом 2005-2007 рр., його зниження у 2008-2009 рр., а з 2010 р. зростання характерно для Полтавської області. Стрибкоподібна тенденція протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Чернівецької, Вінницької, Донецької, Житомирської, Луганської та Хмельницької областей. Єдиною адміністративною одиницею для якої характерне зменшення обсягу прибутку протягом 2006-2008 рр., яке у 2009 р. змінюється зростанням є Черкаська область. Зростання протягом 2006-2008 рр., незначне зниження у 2009 р., зростання у 2010 р. та знову зниження обсягу прибутку національного туризму у 2011 р. спостерігається для Дніпропетровської, Рівненської, Сумської, Херсонської та Чернігівської областей. Для Івано-Франківської області характерним є зростання обсягу прибутку протягом 2006-2010 рр., яке у 2011 р. змінилося спадом. Зростання обсягу прибутку національного туризму протягом 2005-2008 рр., який зменшився у 2009 р. та почав знову зростати з 2010 р. спостерігається для решти адміністративних одиниць.

Протягом 2005-2011 рр. для Київської, Кіровоградської, Чернівецької областей та м. Севастополя спостерігається зростання кількості обслуговуваних туристів національним туризмом (додаток Ж.2). Протилежною є тенденція для Запорізької та Черкаської областей. Для решти адміністративних одиниць України спостерігається збільшення кількості

обслуговуваних туристів протягом 2005-2008 рр., проте вже у 2011 р. спостерігається зменшення.

Щоб виявити як впливають екологічні, економічні та соціально-демографічні чинники на обсяг прибутків та прибуттів національного туризму було здійснено кореляційний аналіз в програмі STATISTICA 7.0. В результаті проведеного аналізу було виявлено, що на обсяг доходів національного туризму серед екологічних факторів фактично не впливає ($R < \pm 0,20$) забруднення навколишнього середовища побутовими відходами, площа лісів і площа водного дзеркала, а серед соціально-демографічних чинників – частка населення молодше і старше працездатного віку. Рівень забруднення повітря, природно-заповідний фонд, рівень доходів і заробітних плат населення, частка працездатного населення, валовий регіональний продукт, а також рівень безробіття слабо ($R = \pm 0,21-0,50$) впливають на обсяг доходів національного туризму. Значний вплив ($R = \pm 0,51-0,70$) на обсяг доходів національного туризму серед екологічних показників здійснює забір води із природних водних об'єктів для використання ($R = 0,59$), а серед економічних – інвестиції в основний капітал ($R = 0,70$).

На кількість обслугованих туристів національним туризмом практично не впливають ($R < \pm 0,20$) такі екологічні показники як утворення відходів ($R = -0,25$) і площа водного дзеркала ($R = 0,01$), а серед соціально-демографічних – частка населення молодше і старше працездатного віку. Забруднення природного середовища побутовим відходами, а також кількість працездатного населення і рівень безробіття слабо впливають ($R = \pm 0,21-0,50$) на кількість обслугованих туристів національним туризмом. Найбільший вплив ($R = \pm 0,51-0,70$) здійснює валовий регіональний продукт, дохід населення і рівень його заробітної плати, інвестиції в основний капітал.

На сучасному етапі розвитку національного туризму лімітуючими факторами виступають низький рівень середньомісячної заробітної плати та наявного доходу населення, і блок екологічних факторів. Стимулюючими

факторами розвитку національного туризму є інвестиції в основний капітал і валовий регіональний продукт.

На наступному етапі групуємо адміністративні одиниці за подібністю впливу чинників за допомогою кластерного аналізу. Кластерний аналіз проводився у програмі STATISTICA 7.0 агломеративним (complete linkage – повного зв'язку) методом.

Для повної характеристики кластерів також було розглянуто туристичну рухомість населення і туристичну привабливість регіонів. Туристична рухливість населення і туристична привабливість регіону – це відповідно кількість виїзних і в'їзних туристів у розрахунку на одну особу.

За умовами здійснення туристичної діяльності, де враховувалися економічні, екологічні та соціально-демографічні чинники та в результаті аналізу дендрограми кластеризації адміністративних одиниць України було виділено такі групи кластерів (рис. 2.1, рис. 2.2):

Кластер 1 – охоплює Автономну Республіку Крим, Миколаївську, Сумську, Полтавську, Харківську, Херсонську та Хмельницьку області. Для кластера характерна наявність значних природно-рекреаційних та культурно-історичних ресурсів, що, у взаємодії з досить високим рівнем економічного розвитку з високою часткою працездатного населення створює сприятливі умови для розвитку туризму. Однак високий рівень безробіття і негативний вплив екологічних факторів, особливо забруднення навколишнього середовища побутовими відходами, що є наслідком неконтрольованої рекреації, знижує привабливість (вище середнього рівня по країні) регіонів даного кластеру та збільшує (рівень є високим) туристичну рухомість населення.

Кластер 2 – Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Житомирська та Чернігівська області – характеризується значними природно-рекреаційними та історико-культурними ресурсами, сприятливими екологічними умовами розвитку (негативний вплив екологічних факторів є нижчим за середній) при цьому туристична привабливість кластеру є найменшою по країні. Низький

рівень заробітної плати і доходів населення, посилені високим безробіттям, проблемами старіння населення та зменшення частки працездатного населення, ускладнюють розвиток туризму: посилюється можлива конкуренція туризму, як галузі господарства, за робочу силу (особливо кваліфіковану) при одночасному зменшенні туристичної рухомості населення (нижче середнього по країні) у зв'язку з низькою купівельною спроможністю.

Рис. 2.1. Дендрограма кластеризації (методом повного зв'язку) адміністративних одиниць України за впливом екологічних, економічних, соціально-демографічних чинників на національний туризм (побудовано автором)

Кластер 3 – Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська, Тернопільська області. Для даного кластеру характерний задовільний стан природного середовища (негативний вплив екологічних факторів є середнім), однак висока народжуваність, значна частка працездатного населення створюють проблеми зайнятості, тому в цих регіонах невисокий рівень заробітної плати, однак середніми є й показники зайнятості населення. Середні показники соціально-економічного розвитку регіонів даного кластеру можна пояснити високим рівнем трудової міграції (в тому числі закордонної), поверненням коштів мігрантів, які в регіонах вкладаються в нерухомість або в розвиток малого бізнесу, в тому числі туристичного. Прикордонне положення областей з особливим режимом перетину кордону стимулює розвиток прикордонного туристичного обміну. Туристична привабливість регіонів даного кластеру є нижче середньої, а туристична рухомість населення – середньою.

Рис. 2.2. Кластери регіонів України за впливом екологічних, економічних, соціально-демографічних чинників на національний туризм виділені методом повного зв'язку (побудовано автором)

До 4 кластеру відносяться Волинська, Рівненська та Закарпатська області. Для даного кластеру характерна краща екологічна ситуація

(негативний вплив екологічних факторів є низьким), однак забруднення природного середовища побутовими відходами в результаті рекреаційної діяльності є досить високим, що пояснює середню туристичну привабливість регіонів кластеру. Соціально-економічна ситуація в даних регіонах – несприятлива (тому туристична рухомість населення низька): значний працересурсний потенціал створює велике навантаження на робочі місця, високим є рівень безробіття, трудова міграція. Недостатній розвиток виробництва може бути компенсовано приватним бізнесом, у тому числі малим і середнім підприємництвом у сфері туризму.

Кластер 5 – охоплює Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Луганську, Одеську області та м. Севастополь. Для даного кластеру характерні високі показники соціально-економічного розвитку: порівняно високий рівень доходів при рівні безробіття нижче середнього (що пояснює рівень туристичної рухомості населення вище середнього по країні), проте досить негативним є вплив екологічних факторів. Завдяки м. Севастополь туристична привабливість даного кластеру є найвищою.

м. Київ утворює *кластер 6*. Негативний вплив екологічних факторів для даного кластеру є високим, проте, економічні показники є найкращими. Також найкращою є й соціально-демографічна ситуація, адже середньомісячна заробітна плата штатних працівників є найвищою в країні при достатньому працересурсному потенціалі, що обумовлює низький рівень безробіття та найвищу туристичну рухомість населення. Туристична привабливість даного кластеру є високою.

Отже, на основі проведеного дослідження умов і чинників розвитку національного туризму можна зробити наступний прогноз його розвитку: потенційними донорами туристів є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Одеська області та м. Севастополь; потенційними реципієнтами (за умов розвитку туристичної інфраструктури) є Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Житомирська, Чернігівська, Волинська, Рівненська, Закарпатська області; м. Київ, Автономна Республіка Крим,

Миколаївська, Сумська, Полтавська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська та Тернопільська області можуть одночасно виступати як донорами так і реципієнтами, тобто мають досить сприятливу ситуацію для розвитку туризму.

2.2. Оцінка ресурсної бази національного туризму України

При оцінці ресурсної бази розвитку національного туризму була використана бальна оцінка ресурсно-рекреаційного рейтингу регіонів України О. О. Бейдика [12]. Який виділяє такі ресурсно-рекреаційні блоки: суспільно-географічний, природний, природно-антропогенний, архітектурно-історичний, інфраструктурний, біосоціальний та подієвий [12, с. 108].

В основу балу суспільно-географічного блоку був покладений аналіз таких елементів: ступінь сусідства регіонів України, положення регіонів України відносно великих річок та відносно Чорного й Азовського морів [12, с. 110-121].

Як сума складових балів оцінки положення території відносно великих річок та Чорного й Азовського морів, а також ступеня сусідства визначався інтегруючий бал суспільно-географічного блоку регіону [12, с. 121]. При визначенні балу суспільно-географічного положення виходили з того, що 1 інтегруючий бал – 3-6 складові бали, 2 бали – 7-9, 3 бали – 10-11, 4 бали – 12-13, 5 балів – 14-15 [12, с. 121].

Аналіз інтегральної оцінки суспільно-географічного положення регіонів України свідчить про те, що найбільш вигідне (5 балів) положення займають Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська та Одеська області, найменш вигідне (1 бал) – Волинська, Закарпатська та Львівська області. Решта областей займає проміжне положення, оцінене в 4 (Дніпропетровська, Житомирська, Київська, Полтавська, Харківська, Херсонська та Черкаська області), 3 (Донецька, Запорізька, Сумська, Хмельницька, Чернівецька,

Чернігівська області) та 2 (Автономна Республіка Крим, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська) бали [12, с. 121].

Бал природного блоку визначався на основі аналізу: 1) геологічних (спелеологічних) ресурсів; 2) орографічних ресурсів; 3) кліматичних ресурсів; 4) гідрографічних ресурсів; 5) рослинних ресурсів; 6) ресурсів тваринного світу [12, с. 123-143].

Інтегруючий бал природного блоку регіонів України визначався як сума складових балів оцінки орографічних, геологічних, спелеологічних, гідрографічних, кліматичних, рослинних та тваринних ресурсів. В основу визначення балу природного блоку було покладено таку градацію: 1 інтегруючий бал – 11-13 складових бали; 2 бали – 14-16; 3 бали – 17-19; 4 бали – 20-22; 5 балів – 23-25 [12, с. 144-145].

Найвищий бал (5) інтегральної оцінки природного блоку отримали Автономна Республіка Крим та Вінницька область. Найнижчий (1) бал – Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Чернігівська та Полтавська області.

Бальна оцінка природно-антропогенних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України здійснювалася на основі аналізу площі природоохоронних територій регіонів України. При визначенні балу природно-антропогенного блоку виходили з того, що: 1 бал – до 30,0, 2 бали – 30,1-60,0, 3 бали – 60,1-100,0; 4 бали – 100,1-200,0, 5 балів – понад 200,0 тис. га [12, с. 146].

Аналіз площ природоохоронних територій регіонів України показав, що найбільшими вони є для Автономної Республіки Крим, Закарпатської та Херсонської областей. Адже на території даних адміністративних одиниць знаходяться одні з найбільших за площею та найцінніших за фізико-географічним і біологічним різноманіттям природоохоронні території загальнодержавного значення [12, с. 146].

Кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд було покладено в основу бальної оцінки архітектурно-історичних рекреаційно-

туристських ресурсів. При визначенні балу архітектурно-історичного блоку регіонів виходили з того, що: 1 бал – до 20, 2 бали – 21-50, 3 бали – 51-100, 4 бали – 101-150, 5 балів – понад 150 пам'яток [12, с. 146].

Найвищий бал (5), за кількістю архітектурно-історичних рекреаційно-туристських ресурсів, отримали Автономна Республіка Крим, Київська, Львівська та Хмельницька області. 4 бали отримали Вінницька, Волинська, Тернопільська та Чернігівська області. Найменша кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд зосереджена в Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській та Херсонській областях (по 1 балу).

В основу бальної оцінки біосоціальних рекреаційно-туристських та подієвих ресурсно-рекреаційних ресурсів регіонів України було покладено відповідно кількість найвизначніших біосоціальних та подієвих ресурсів [12, с. 151].

При визначенні балу біосоціального блоку регіонів України виходили з того, що: 1 бал – до 20, 2 бали – 21-40, 3 бали – 41-60, 4 бали – 61-100, 5 балів 101 і більше [12, с. 151].

Максимальну оцінку (5 балів) отримали Київська, Львівська, Полтавська, Одеська, Чернігівська, Житомирська, Вінницька області та Автономна Республіка Крим. Біосоціальні рекреаційно-туристські ресурси Херсонської, Донецької, Запорізької, Рівненської та Луганської областей отримали мінімальну оцінку (1 бал) [12, с. 152].

При визначенні балу подієвого блоку регіонів України застосовувалася наступна градація: 1 бал – до 10, 2 бали – 11-20, 3 бали – 21-30, 4 бали – 31-40, 5 балів – 41 і більше [12, с. 153].

Найменша кількість найвизначніших подієвих ресурсів зосереджена в Закарпатській, Запорізькій, Дніпропетровській, Херсонській, Сумській та Кіровоградській області. Найбільша – в Івано-Франківській, Київській, Львівській, Одеській областях та Автономній Республіці Крим [12, с. 153].

Як суму балів суспільно-географічного, природного, архітектурно-історичного, природно-антропогенного, біосоціального та подієвого блоків визначали загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу регіонів України [12, с. 154]. При визначенні загального балу виходили з того, що: 1 інтегруючий бал – 9-12 складових бали; 2 бали – 13-16; 3 бали – 17-20; 4 бали – 21-24; 5 балів – 25-27.

Максимальний (5) загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу отримала лише Автономна Республіка Крим (додаток 3). Даній адміністративно-територіальній одиниці поступаються Вінницька, Київська, Львівська та Одеська області, які отримали 4 бали загального ресурсно-рекреаційного рейтингу. Запорізька, Кіровоградська, Дніпропетровська, Донецька та Луганська області отримали мінімальний бал (1).

Площа природно-заповідного фонду України у 2011 р. становила 1382,8 тис. га, що на 72,3 тис. га більше ніж у 2010 р., та налічує 50 об'єктів, з них 17 природних та 4 біосферних заповідники та 29 національних природних парків [126, с. 5].

Найбільша кількість об'єктів природно-заповідного фонду розташована в Автономній Республіці Крим (6), Закарпатській та Івано-Франківській (по 4 об'єкти) областях. Найменша кількість (1 об'єкт) – в Дніпропетровській, Луганській, Рівненській, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях та в м. Києві.

У 2011 р. у списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО налічувалося 5 об'єктів:

1. Київський Софійський собор (з прилеглими монастирськими спорудами) та Києво-Печерська лавра (внесено до списку у 1990 р.);
2. Ансамбль історичного центру Львова (внесено до списку у 1998 р.);
3. Пункти геодезичної Дуги Струве (геодезичні пункти Баранівка, Катеринівка, Старо-Некрасівка, Фельштин) (внесено до списку у 2005 р.);
4. Букові праліси Карпат (внесено до списку у 2007 р.);

5. Резиденція Буковинських та Далматинських митрополитів (внесено до списку у 2011 р.) [79].

Територіальна структура рекреаційно-туристичних ресурсів України (рис. 2.21.) представлена 41 вузлом, 634 центрами (з них великих – 11, середніх – 42, малих - 581) та 1342 пунктами. Вузловими елементами переважно виступають обласні та районні центри. Серед центрів рекреаційно-туристичних ресурсів переважають малі.

Рис. 2.3. Територіальна структура рекреаційно-туристичних ресурсів України, 2011 р. (побудовано автором)

2.3. Оцінка розвитку індустрії національного туризму України

В основу оцінки розвитку індустрії національного туризму України було покладено оцінки готельного господарства, ресторанного господарства, санаторно-курортних закладів, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, транспортної системи.

Індустрія національного туризму оцінювалася за період з 2005 р. по 2011 р., для зручності були вибрані 2005 р. (характеризує період до кризи), 2008 р. (кризовий період), 2011 р. (сучасний період). Показниками, за якими здійснювалася оцінка готельного господарства, ресторанного господарства, санаторно-курортних закладів, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку є: 1) забезпеченість населення послугами; 2) забезпеченість населення кадрами; 3) забезпеченість населення матеріально-речовою базою.

Забезпеченість населення послугами визначаємо як відношення обсягу споживання послуг в області до чисельності населення в області.

Як відношення кількості працюючих в певній галузі та в певній області до чисельності населення в області визначаємо забезпеченість населення кадрами.

Забезпеченість населення матеріально-речовою базою визначаємо як відношення кількості місць в закладах (що досліджуються) області до чисельності населення в області.

Інтегральна оцінка розвитку певної галузі для регіонів України визначалася як відношення суми складових балів 3 показників (забезпеченість населення послугами, забезпеченість населення кадрами, забезпеченість населення матеріально-речовою базою) до кількості показників [56, с. 47-50].

При визначенні балу забезпеченості населення послугами готельного господарства виходили з того, що: 1 бал – до 20; 2 бали – 21-40; 3 бали – 41-60; 4 бали – 61-80; 5 балів – 81 і більше грн./1 особу (додаток К.1).

Найвищий (5) бал забезпеченості населення послугами готельного господарства протягом 2005-2011 рр. спостерігався в м. Києві [77]. Найнижчий (1) – у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Рівненській та Тернопільській областях. Збільшення забезпеченості населення послугами у 2008 р. порівняно з 2005 р. та його зниження у 2011 р. до рівня 2005 р. спостерігається для Волинської та Херсонської областей.

При визначенні балу забезпеченості населення кадрами в готельному господарстві виходили з того, що: 1 бал – до 0,386; 2 бали – 0,387-0,586; 3 бали – 0,587-0,786; 4 бали - 0,787-0,986; 5 балів – 0,987 і більше осіб (додаток К.2)).

Стабільно високий (5) бал забезпеченості населення кадрами протягом 2005-2011 рр. спостерігався для Автономної Республіки Крим, м. Києва та м. Севастополь. Стабільно низький (1) бал забезпеченості населення кадрами – для Вінницької, Кіровоградської та Тернопільської областей. У Волинській, Дніпропетровській, Рівненській та Сумській областях спостерігається тенденція до зниження забезпеченості населення кадрами в готельному господарстві. Протилежною є ситуація в Івано-Франківській, Київській, Львівській, Хмельницькій та Чернігівській областях.

При визначенні бала забезпеченості населення матеріально-речовою базою готельного господарства виходимо з того, що: 1 бал – до 1,752; 2 бали – 1,753-2,669; 3 бали – 2,670-3,586; 4 бали – 3,587-4,503; 5 балів – 4,504 і більше (додаток К.3).

Для Автономної Республіки Крим та м. Києва протягом 2005-2011 рр. спостерігається найвищий бал (5) забезпеченість населення матеріально-речовою базою готельного господарства. Найнижчий (1) бал – для Вінницької, Донецької, Кіровоградської областей.

Інтегральна оцінка розвитку готельного господарства визначалася як відношення суми складових балів 3-х показників (забезпеченість населення послугами, забезпеченість населення кадрами, забезпеченість населення матеріально-речовою базою) до кількості показників (додаток К.4-К.6). Розвиток готельного господарства для Автономної Республіки Крим та м. Києва протягом 2005-2011 рр. є високим (5 балів). Найнижчим (1 бал) є розвиток для Вінницької та Кіровоградської областей. Зростання розвитку спостерігається для Івано-Франківської, Львівської, Одеської та Хмельницької областей. Зниження – для Волинської, Рівненської та Тернопільської областей. Незначне зростання у 2008 р., порівняно з 2005 р., яке в 2011 р. змінюється на спад спостерігається для Дніпропетровської, Житомирської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Херсонської та Чернівецької областей. Для решти областей характерним є зростання розвитку готельного господарства у 2008 р., порівняно з 2005 р. та його стабілізація у 2011 р. на рівні 2008 р..

Територіальна структура готельного господарства України (рис. 2.4) представлена 36 вузлами гостинності, 245 центрами та 259 пунктами. У структурі центрів, найбільша частка припадає на малі центри (74,2%). Вузли готельного господарства представлені обласними, районними й потужними туристичними центрами. Найбільша кількість закладів розміщення (понад 150) розташована в Автономній Республіці Крим (651), Івано-Франківській

(345), Львівській (228), Одеській (217), Закарпатській (159) областях та м. Києві (156).

При визначенні забезпеченості населення послугами ресторанного господарства виходили з того, що: 1 бал – до 20; 2 бали – 21-40; 3 бали – 41-60; 4 бали – 61-80; 5 балів – 81 і більше грн./1 особу (додаток Л.1).

Київська область та м. Київ мають найвищий (5) бал забезпеченості населення послугами ресторанного господарства протягом 2005-2011 рр.. Для решти областей спостерігається поступове, але стабільне зростання забезпеченості населення послугами. При визначенні забезпеченості населення кадрами в ресторанному господарстві виходили з того, що: 1 бал – 0,001; 2 бали – 0,002; 3 бали – 0,003; 4 бали – 0,004; 5 балів – 0,005 і більше осіб (додаток Л.2).

Забезпеченість населення кадрами в ресторанному господарстві протягом 2005-2011 рр. є найвищою (5 балів) для м. Києва. Для Волинської, Донецької, Київської, Львівської, Одеської та Чернівецької областей характерним є зростання забезпеченості населення кадрами. В м. Севастополь спостерігається зниження забезпеченості населення кадрами у 2011 р. порівняно з 2005-2010 рр. (на 1 бал), тоді як забезпеченість для Автономної Республіки Крим залишається стабільною на рівні 2 балів. Для решти областей характерним є низька (1 бал) забезпеченості населення кадрами в ресторанному господарстві.

При визначенні забезпеченості населення матеріально-речовою базою ресторанного господарства виходили з того, що: 1 бал – до 0,027; 2 бали – 0,028-0,035; 3 бали – 0,036-0,042, 4 бали – 0,043-0,050, 5 балів – 0,051 і більше (додаток Л.3).

Протягом 2005-2011 р. стабільно високий (5) бал забезпеченості матеріально-речовою базою ресторанного господарства спостерігається для Волинської області. Стабільно низький (1) бал – для Херсонської та Черкаської областей. Забезпеченість населення матеріально-речовою базою ресторанного господарства для Донецької та Чернігівської областей

протягом 2005-2011 рр. залишався на рівні 2 балів. Для Київської та Тернопільської областей характерним є зменшення забезпеченості населення матеріально-речовою базою у 2008 р. порівняно з 2005 р. та досягнення у 2011 р. до кризового рівня.

Аналіз інтегральної оцінки ресторанного господарства (додаток Л.4-Л.6) свідчить про те, що найвищу (5 балів) оцінку отримав м. Київ. Найнижчу оцінку (1 бал) отримала Херсонська область.

Територіальна структура ресторанного господарства України (рис. 2.5) представлена 37 вузлами, 241 центром та 366 пунктами. Найбільша кількість об'єктів ресторанного господарства зосереджена у Львівській (1651), Донецькій (1650), Харківській (1651), Дніпропетровській (1217), Вінницькій (1115) областях, Автономній Республіці Крим (1342) та м. Києві (1591). З них найбільша кількість посадкових місць в об'єктах ресторанного господарства Донецької (129305), Харківської (114640) областей та м. Києва (159048).

При визначенні забезпеченості населення послугами курортного господарства, виходили з того, що: 1 бал – до 20; 2 бали – 21-40; 3 бали – 41-60; 4 бали – 61-80; 5 балів – 81 і більше грн./1 особу (додаток М.1).

Для Автономної Республіки Крим та Львівської області протягом 2005-2011 рр. бал забезпеченості населення послугами курортного господарства є найвищим (5). Для Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Сумської, Тернопільської, Черкаської, Чернівецької та Чернігівської бал є найнижчим (1). Збільшення балу забезпеченості населення послугами характерно для решти областей.

При визначенні забезпеченості населення кадрами курортного господарства, виходили з того, що: 1 бал – до 0,820; 2 бали – 0,821-1,641; 3 бали – 1,642-2,462; 4 бали – 2,463-3,283; 5 балів – 3,284 і більше осіб (додаток М.2).

Протягом 2005-2011 рр. найвищий (5) бал забезпеченості населення кадрами спостерігається для Автономної Республіки Крим та Львівської області. Трохи нижчий (4) бал, але стабільний спостерігається для

Запорізької області. Також стабільним протягом 2005-2011 рр. залишився бал забезпеченості населення кадрами для Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської та Чернівецької областей. Для решти областей характерним є зниження забезпеченості населення кадрами. Виключенням є лише Полтавська область, для якої спостерігається збільшення забезпеченості населення кадрами у 2008 р. порівняно з 2005 р., та зниження в 2011 р. до рівня 2005 р..

При визначенні забезпеченості населення матеріально-речовою базою курортного господарства, виходили з того, що: 1 бал – до 0,004; 2 бали – 0,005-0,009; 3 бали – 0,010-0,014; 4 бали – 0,015-0,019; 5 балів – 0,020 і більше (додаток М.3).

Рис. 2.4. Територіальна структура готельного господарства України, 2011 р.
(побудовано автором)

Рис. 2.5. Територіальна структура ресторанного господарства України,
2011 р. (побудовано автором)

Щодо забезпеченості населення матеріально-речовою базою курортного господарства, то для Чернігівської області спостерігається його зниження, а для м. Севастополя – збільшення. Для решти областей рівень розвитку мережі протягом 2005-2011 рр. залишався незмінним.

Найвищий (5) бал інтегральної оцінки розвитку курортного господарства (додаток М.4-М.6) протягом 2005-2011 рр. отримала Автономна Республіка Крим. Найнижчий (1) бал – Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Сумська, Тернопільська та Чернівецька області. Незмінним залишився бал інтегральної оцінки для Дніпропетровської (2), Черкаської (2), Закарпатської (3) та Львівської (4) областей.

Територіальна структура курортного господарства України (рис. 2.6.) представлена 17 вузлами, 194 центрами (з них 13 великих, 31 середніх, 150) та 250 пунктами. Переважна більшість вузлів курортного господарства

зосереджена в Карпатському регіоні та на півдні України. Найбільша кількість осіб (понад 100000) у 2011 р. була оздоровлена у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Одеській, Херсонській областях та Автономній Республіці Крим.

Рис. 2.6. Територіальна структура курортного господарства України, 2011 р.
(побудовано автором)

При визначенні забезпеченості населення послугами дитячих закладів відпочинку та оздоровлення виходили з того, що: 1 бал – до 6,00; 2 бали – 6,01-12,00; 3 бали – 12,01-18,00; 4 бали – 18,01-24,00; 5 балів – 24,01 і більше грн./1 особу (додаток Н.1).

Бал забезпеченості населення послугами дитячих закладів відпочинку та оздоровлення є найвищим (5) протягом 2005-2011 рр. для Автономної Республіки Крим, Запорізької та Херсонської областей. Найнижчим (1) бал є для м. Києва. Для решти областей України та м. Севастополя характерним є поступове зростання забезпеченості населення послугами протягом 2005-2011 рр.

При визначенні забезпеченості населення кадрами в дитячих закладах відпочинку та оздоровлення виходили з того, що: 1 бал – до 0,005; 2 бали – 0,006; 3 бали – 0,007; 4 бали – 0,008 5 балів – 0,009 і більше осіб (додаток Н.2).

Протягом 2005-2011 рр. найвищий (5 балів) бал забезпеченості населення кадрами в дитячих закладах відпочинку та оздоровлення спостерігається для Херсонської області. Незважаючи на високий бал забезпеченості населення послугами в Запорізькій області протягом 2005-2011 рр., бал забезпеченості населення кадрами в області за даний період є найниж

спостерігається і для Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Київської, Луганської, Львівської, Тернопільської, Чернігівської областей та м. Києва. Стабільною є забезпеченості населення кадрами в Закарпатській області (4 бали) й м. Севастополь (2 бали). Поступове зростання балу

забезпеченості населення кадрами протягом 2005-2011 рр. спостерігається для решти областей.

При визначенні забезпеченості населення матеріально-речовою базою дитячих закладів відпочинку та оздоровлення виходили з того, що: 1 бал – до 0,002; 2 бали – 0,003-0,005; 3 бали – 0,006-0,008; 4 бали – 0,009-0,012; 5 балів – 0,013 і більше (додаток Н.3).

Найвищий (5) бал забезпеченості населення матеріально-речовою базою мережі дитячих закладів відпочинку та оздоровлення протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Автономної Республіки Крим та Херсонської області. Стабільно низьким є бал забезпеченості населення матеріально-речовою базою у Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій областях та в м. Київ. Зростання забезпеченості населення матеріально-речовою базою спостерігається в Житомирській, Київській областях та в м. Севастополь. Протилежною є тенденція для Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської та Луганської областей. Для решти областей забезпеченість населення матеріально-речовою базою протягом 2005-2011 рр. є незмінною (2 бали).

Аналіз інтегральної оцінки розвитку дитячих закладів відпочинку та оздоровлення (додаток Н.4- Н.6) свідчить про те, що найвищу оцінку (5 балів) отримала Херсонська область, а найменшу (1 бал) – Львівська, Тернопільська області та м. Київ. Для решти областей спостерігається зростання розвитку протягом 2005-2011 рр.. Виключенням є лише Закарпатська, Запорізька та Луганська область, для них розвиток протягом даного періоду залишався на рівні 3 (для Закарпатської та Запорізької області) та 2 (для Луганської області) балів.

Показниками за якими здійснювалася оцінка розвитку транспорту є: 1) рівень транспортної мережі, 2) рівень транспортної роботи.

Розвиток транспортної мережі (щільність) – довжина шляхів сполучення певного виду транспорту у розрахунку на одиницю площі території.

Розвиток транспортної роботи (пасажирооборот) розраховується як добуток кількості перевезених пасажирів певним видом транспорту на відстань їх перевезення.

Інтегральна оцінка розвитку певного виду транспорту розраховувалася як відношення суми 2 показників (1) розвиток транспортної мережі, 2) розвиток транспортної роботи) до їх кількості.

При визначенні розвитку транспортної мережі автомобільного транспорту виходили з того, що: 1 бал – до 208; 2 бали – 209-245; 3 бали – 246-282; 4 бали – 283-318; 5 балів – 319 і більше (додаток П.1).

Протягом 2005-2011 рр. найвищий (5) бал розвитку транспортної мережі автомобільного транспорту спостерігався для Вінницької, Львівської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької областей. Найнижчий (1) бал – для Миколаївської та Херсонської областей. Для Полтавської області спостерігається зростання розвитку автомобільної мережі, а для решти областей України протягом 2005-2011 рр. бал розвитку не змінювався.

При визначенні балу розвитку транспортної роботи автомобільного транспорту виходили з того, що: 1 бал – до 1030; 2 бали – 1031-2031; 3 бали – 2032-3032; 4 бали – 3033-4033; 5 балів – 4034 і більше (додаток П.2).

Найвищий (5 балів) розвиток роботи автомобільного транспорту протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Дніпропетровської, Донецької областей та м. Києва та м. Севастополя. Для Сумської, Чернівецької, Чернігівської областей рівень є найнижчим (1 бал). Зростання розвитку роботи автомобільного транспорту спостерігається для Автономної Республіки Крим, Волинської, Житомирської, Київської та Кіровоградської областей. Зниження – Запорізької, Луганської та Хмельницької області. Зростання розвитку роботи автомобільного транспорту в 2008 р. порівняно з 2005 р. та його зниження в 2011 р. характерно для Закарпатської, Львівської, Полтавської та Тернопільської областей. Для решти областей України розвиток автомобільного транспорту протягом 2005-2011 рр. залишався стабільним.

Аналіз інтегральної оцінки розвитку автомобільного транспорту (додаток П.3-П.5) свідчить про те, що найвищу (5 балів) оцінку отримала Дніпропетровська, Донецька та Львівська області. Також висока оцінка (4 бали) спостерігається для Вінницької області. Для Закарпатської, Полтавської та Тернопільської областей спостерігається збільшення розвитку в 2008 р. порівняно з 2005 р., потім його зниження в 2011 р. до рівня 2005 р.. Зменшення розвитку автомобільного транспорту спостерігається для Запорізької, Луганської та Хмельницької областей. Протилежною є тенденція для Автономної Республіки Крим, Волинської, Житомирської, Київської та Кіровоградської областей. Для решти регіонів України розвиток автомобільного транспорту протягом 2005-2011 рр. не змінювався.

При визначенні розвитку мережі залізничного транспорту виходили з того що: 1 бал – до 24; 2 бали – 25-33; 3 бали – 34-42; 4 бали – 43-51; 5 балів – 52 і більше км шляхів на 1 тис. км² території (додаток П.6).

Протягом 2005-2011 рр. розвиток транспортної мережі залізничного транспорту залишався незмінним для всіх регіонів України. Найвищим (5 балів) є розвиток транспортної мережі в Донецькій та Львівській області, а найнижчим (1 бал) – для Автономної Республіки Крим та Херсонської області.

При визначенні розвитку транспортної роботи залізничного транспорту виходили з того, що: 1 бал – до 1062,2; 2 бали – 1062,3-1912,3; 3 бали – 1912,4-2762,4; 4 бали – 2762,5-3612,5; 5 балів – 3612,6 і більше (додаток П.7).

Бал роботи залізничного транспорту є найвищим (5 балів) для Дніпропетровської, Донецької, Київської та Харківської областей. Зменшення балу протягом 2005-2011 рр. спостерігається для Вінницької, Закарпатської та Хмельницької областей. Збільшення – для Львівської області. Для Автономної Республіки Крим характерним є збільшення роботи в 2008 р. порівняно з 2005 рр. та її зменшення в 2011 р. до рівня 2005 р. Для решти областей України розвиток роботи залізничного транспорту є стабільним.

Стабільно високою (5 балів) є інтегральна оцінка розвитку залізничного транспорту (додаток П.8-П.10) для Дніпропетровської, Донецької, Львівської та Харківської областей. Стабільно низьким (1) є бал лише для Херсонської області. Для Автономної Республіки Крим характерним є збільшення розвитку у 2008 р. порівняно з 2005 р. та його зменшення у 2011 р. до рівня 2005 р. Бал розвитку залізничного транспорту для інших регіонів протягом 2005-2011 рр. не змінювався. Виключенням є лише Хмельницька область. Для неї характерним є зниження розвитку на 1 бал у 2011 р., порівняно з 2005-2008 рр..

При визначенні балу транспортної роботи морського транспорту виходили з того, що: 1 бал – до 8,0; 2 бали – 8,1-12,1; 3 бали – 12,2-16,2; 4 бали – 16,3-20,3; 5 балів – 20,4 і більше (додаток П.11).

Найнижчий (1) бал транспортної роботи морського транспорту спостерігається для Запорізької та Миколаївської областей. Зниження балу спостерігається для Автономної Республіки Крим, м. Києва (підприємства, які зареєстровані в м. Києві) та м. Севастополя. Протилежною є тенденція для Одеської області.

При визначенні балу транспортної роботи річкового транспорту виходили з того, що: 1 бал – до 1,5; 2 бали – 1,6-3,0; 3 бали – 3,1-4,5; 4 бали – 4,6-6,0; 5 балів – 6,1 і більше (додаток П.12).

Протягом 2005-2011 рр. спостерігається зниження балу транспортної роботи річкового транспорту для Запорізької, Миколаївської та Херсонської областей. Підвищення балу в 2008 р. порівняно з 2005, та його зниження в 2011 р. до рівня 2005 р. спостерігається для Дніпропетровської області. Для решти областей (Київської, Одеської, Полтавської, Тернопільської, Чернігівської) та м. Києва бал транспортної роботи річкового транспорту залишається стабільним протягом 2005-2011 рр..

На території України розташовано 30 портів, з них 19 є морськими (порти: Євпаторійський, Керченський, Феодосійський, Ялтинський, Маріупольський, Бердянський, Дніпрово-Бузький, Миколаївський,

Октябрський, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Іллічівський, Одеський, Ренійський, Усть-Дунайський, Южний, Скадовський, Херсонський, Севастопольський). Найбільша кількість портів (морських та річкових) розташована в Одеській області (7), Автономній Республіці Крим (4), Миколаївській (4) та Херсонській (4) областях. Ще дві області України (Дніпропетровська та Запорізька) мають відповідно 3 та 2 порти. Найменша кількість портів розташована в Донецькій, Полтавській, Черкаській, Чернігівській областях та в містах Київ і Севастополь. Решта областей України не має жодного порту. Така територіальна диференціація розміщення пояснюється різним рівнем забезпеченості областей потужними судноплавними водними артеріями та виходом до морського узбережжя.

При визначенні балу транспортної роботи авіаційного транспорту виходили з того, що: 1 бал – до 70; 2 бали – 71-271; 3 бали – 272-472; 4 бали – 473-673; 5 балів – 674 і більше (додаток П.13).

Найвищий (5) бал транспортної роботи авіаційного транспорту протягом 2005-2011 рр. спостерігається в Київській області та м. Києві. Зростання балу транспортної роботи спостерігається для Дніпропетровської та Луганської областей. Зменшення – для Львівської та Одеської областей. Для Автономної Республіки Крим, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Полтавської, Рівненської, Харківської, Хмельницької та Чернівецької областей та м. Севастополя бал є найнижчим (1бал). Зростання балу транспортної роботи авіаційного транспорту у 2008 р. порівняно 2005 р. та його зниження у 2011 р. характерно для Донецької області.

На території України розташовано 50 аеропортів, 20 з яких є міжнародними (аеропорти: Одеса, Бориспіль, Жуляни, Тернопіль, Івано-Франківськ, Ужгород, Львів, Сімферополь, Дніпропетровськ, Харків, Донецьк, Запоріжжя, Чернівці, Рівне, Херсон, Миколаїв, Кіровоград, Луганськ, Бельбек, Кривий Ріг) [61]. З 20 міжнародних аеропортів працюють лише 14 (Одеса, Бориспіль, Жуляни, Івано-Франківськ, Ужгород, Львів, Сімферополь, Дніпропетровськ, Харків, Донецьк, Запоріжжя, Чернівці,

Миколаїв, Луганськ). Найменша кількість аеропортів розташована в Закарпатській, Львівській, Івано-Франківській, Волинській, Чернівецькій, Хмельницькій, Тернопільській, Рівненській, Черкаській, Сумській, Миколаївській та Херсонській областях. Житомирська область не має жодного аеропорту.

Найбільша кількість аеропортів зосереджена в Автономній Республіці Крим (5) та в Київській області (9). На території решти регіонів країни розташовано від 2 до 3 аеропортів.

За кількістю обслугованих пасажирів потужними аеропортами України є: Бориспіль, Дніпропетровськ, Донецьк, Івано-Франківськ, Запоріжжя, Київ (Жуляни), Луганськ, Львів, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Полтава, Сімферополь, Суми, Ужгород, Харків та Чернівці (рис. 2.7.). Протягом 2010-2012 рр. спостерігається стійка тенденція до збільшення обсягів обслуговуваних пасажирів в наступних аеропортах країни: Бориспіль, Київ (Жуляни), Одеса, Сімферополь, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків. А в аеропортах Ужгород, Луганськ та Чернівці – стійка тенденція до зменшення кількості обслугованих туристів.

Рис. 2.7. Динаміка обслуговування пасажирів аеропортами України за 2010-2012 рр. (побудовано автором за даними [156])

Інтегральна оцінка розвитку транспортної системи регіонів України визначалася як відношення суми складових балів оцінки автомобільного, залізничного, морського, річкового, авіаційного транспорту та додаткових балів (по 1 балу за наявність міжнародного аеропорту в області та за наявність річкового чи морського порту) до кількості досліджуваних видів транспорту.

Зростання інтегральної оцінки розвитку транспортної системи (додаток П.14- П.16) у 2008 р. порівняно з 2005 р., та її зниження у 2011 р. до рівня 2005 р. спостерігається для Автономної Республіки Крим, Запорізької та Тернопільської областей. Тенденція до зменшення балу розвитку спостерігається для Донецької, Львівської, Херсонської, Хмельницької

областей та м. Севастополя. Для решти областей характерним є стабільний розвиток транспортної системи протягом 2005-2011 рр..

Інтегральна оцінка розвитку індустрії національного туризму визначалася як відношення суми складових балів готельного, ресторанного господарства, курортного господарства, дитячих закладів відпочинку та оздоровлення, транспортної системи до кількості складових.

Бал розвитку індустрії національного туризму (додаток Р.1-Р.3) (рис. 2.8.) для Автономної Республіки Крим протягом 2005-2011 рр. є високим (4 бали). Також незмінним залишився бал розвитку для Вінницької, Волинської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської (на рівні 2 балів), Львівської, Херсонської областей та м. Києва й м. Севастополя (на рівні 3 балів). Спостерігається зростання балу розвитку на 1 бал у 2011 р. порівняно з 2008 р. для Закарпатської, Київської, Одеської та Чернівецької областей.

Рис. 2.8. Розвиток індустрії національного туризму України, 2011 р.

(побудовано автором)

Розвиток у 2008 р. порівняно з 2005 р. збільшився для Дніпропетровської та Тернопільської областей, проте вже у 2011р. знизився до рівня 2005 р.. Для решти областей характерним є зростання розвитку індустрії національного туризму на 1 бал у 2008 р. порівняно з 2005 р., та його стабілізація у 2011 р. на рівні 2008 р..

2.4. Оцінка розвитку туристичної діяльності в Україні

Ретроспективний аналіз роботи сектору ліцензування управління правової та ліцензійної політики Державної служби туризму і курортів дав можливість дослідити розміщення організаторів туризму за регіонами країни та прослідкувати динаміку розвитку галузі туризму. Аналіз проводився у два етапи.

Першим етапом є аналіз структури ліцензій, виданих сектором ліцензування управління правової та ліцензійної політики Державної служби туризму і курортів на туристичну діяльність за регіонами України (рис.2.9), який показав, що при зборі статистичних даних туроператори поділялися на туроператорів, які займалися внутрішнім та в'їзним туризмом, та тих, які займалися або в'їзним, або виїзним туризмом.

Найбільша частка виданих ліцензій у всіх регіонах припадає на турагентську діяльність. Протягом 2010 р. найбільша їх кількість була видана у м. Києві (21,8 %), Харківській (12,59%), Донецькій (9,14%) та Дніпропетровській (7,63%) областях, а найменша – у Кіровоградській (0,79%) області. Дана диференціація зумовлена такими особливостями регіонів як попит, наявність туристичних ресурсів, туристична мобільність та рівень життя населення. Розташування турагентств орієнтується на споживача.

Рис. 2.9. Аналіз структури виданих ліцензій на туристичну діяльність за регіонами України, 2010 р. (побудовано автором за даними [76])

Значно меншу частку в структурі виданих ліцензій на туристичну діяльність займає туроператорська діяльність, а в таких областях як Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська та Чернігівська протягом 2010 р. не було видано жодної туроператорської ліцензії. На туроператорську діяльність найбільше було видано ліцензій у м. Києві (55,33%), Автономній Республіці Крим (8,46%), Львівській (6,43%) та Одеській (5,58%) областях. Розташування туроператорів тяжіє до найбільших туристичних центрів країни.

Найменша частка ліцензій припадає на туроператорську діяльність, пов'язану з внутрішнім та в'їзним туризмом.

Причиною такої диференціації в структурі виданих ліцензій на туристичну діяльність є умови, які необхідно виконати для реєстрації турпідприємства, а також ринкові потреби певного регіону.

Дослідження регіональних особливостей роботи туристичних операторів, шляхом визначення частки кожного регіону в загальній кількості організаторів подорожі, за даними Державного агентства з туризму і курортів, дозволило виділити чотири основні групи регіонів України (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Рейтинг регіонів за кількістю суб'єктів туроператорської діяльності, 2010 р.*

* розраховано автором за даними [76]

Як видно з таблиці 2.1, до першої групи увійшли такі адміністративні суб'єкти як м. Київ та Харківська обл..

Другу групу складають Автономна Республіка Крим, Дніпропетровська та Донецька обл..

До третьої групи входять Луганська, Полтавська, Київська, Запорізька, Одеська та Львівська обл., а також м. Севастополь.

Четверта група охоплює Кіровоградську, Чернігівську, Житомирську, Рівненську, Волинську, Закарпатську, Чернівецьку, Херсонську, Сумську, Миколаївську, Вінницьку, Тернопільську, Черкаську, Хмельницьку та Івано-Франківську області.

У середньому на одного ліцензіата припадає 712963 туристи. 9 регіонів мають показник вищий за середній (Одеська, Львівська, Сумська, Автономна Республіка Крим, Чернігівська, Дніпропетровська, Донецька, Харківська області та м. Київ), решта – менший.

Другим етапом дослідження є аналіз динаміки розподілу ліцензій на туристичну діяльність за 2005 – 2010 рр. (рис. 2.10).

Протягом 2005-2007 рр. спостерігається досить стрімке зростання кількості виданих ліцензій на турагентську та туроператорську діяльність, яке досягло свого максимального значення у 2007 р. (1460 та 629 ліцензій відповідно).

Рис. 2.10. Динаміка зміни розподілу ліцензій на туристичну діяльність за 2005-2010 рр. (побудовано автором за даними [76])

У 2007-2009 рр. відбулося загальне скорочення ліцензій на 44,01% (981 ліцензію). Основною причиною такого зменшення стала світова економічна криза. З 2009 р. спостерігається поступовий вихід країни з кризи, що позитивно вплинуло і на розвиток туристичного ринку. Так у 2010 р. у порівнянні з 2009 р. збільшилася кількість виданих ліцензій на туроператорську діяльність на міжнародному ринку (на 472 ліцензій), турагентську діяльність (на 277 ліцензій) та на туроператорську діяльність із внутрішнього та в'їзного туризму (на 44 ліцензії)) [76].

Діяльність організаторів туризму України оцінювалася за період з 2005 р. по 2011 р. [77], для зручності були вибрані 2005 р. (характеризує період до кризи), 2008 р. (кризовий період), 2011 р. (сучасний період). Показниками, за якими здійснювалася оцінка діяльності організаторів туризму є: 1) забезпеченість населення послугами; 2) забезпеченість населення кадрами; 3) забезпеченість населення матеріально-речовою базою.

Забезпеченість населення послугами визначаємо як відношення обсягу споживання послуг в області до чисельності населення в області. При визначенні балу забезпеченості населення послугами виходили з того, що: 1 бал – до 20,157; 2 бали – 20,158-40,315; 3 бали – 40,316-60,473; 4 бали – 60,474-80,631; 5 балів – 80,632 і більше грн./1 особу (додаток С.1).

Протягом 2005-2011 рр. стабільно високий бал забезпеченості населення послугами (5 балів) спостерігається для Автономної Республіки Крим, м. Києва та м. Севастополя. Стабільно низький бал забезпеченості населення послугами (1 бал) – для Вінницької, Луганської, Тернопільської та Черкаської областей. Забезпеченість населення послугами в Івано-Франківській, Львівській та Одеській областях збільшилася у 2008 р. у порівнянні з 2005 р. з 2 до 4 балів та залишилася на рівні 4 балів. З 1 до 2 балів збільшився рівень споживання у Волинській та Херсонській областях. Для решти областей характерним є збільшення балу забезпеченості

послугами у 2008 р. порівняно з 2005 р., проте у 2011 р. бал знизився до показників 2005 р..

Як відношення кількості працюючих в організаторах туризму в області до чисельності населення в області визначаємо забезпеченість населення кадрами організаторів туризму. При визначенні балу забезпеченості населення кадрами організаторів туризму виходимо з того, що: 1 бал – до 0,195; 2 бали – 0,196-0,317; 3 бали – 0,318-0,439; 4 бали – 0,440-0,561; 5 балів – 0,562 осіб (додаток С.2).

Найвищий (5) бал забезпеченості населення кадрами протягом 2005-2011 рр. спостерігається в Автономній Республіці Крим, м. Києві та м. Севастополі. Найнижчий (1) – у Вінницькій, Донецькій, Житомирській, Київській, Луганській, Сумській, Хмельницькій та Чернігівській областях. Тенденція до зменшення забезпеченості населення кадрами спостерігається у Волинській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській, Херсонській, та Чернівецькій областях. Для решти областей характерним є збільшення балу у 2008 р. порівняно з 2005 р., та його зменшення у 2011 р. до рівня 2005 р.. Виключенням є лише Кіровоградська та Харківська області, оскільки забезпеченість населення кадрами зросла у 2008 р., але вже у 2011 р. забезпеченості населення кадрами є нижчою за рівень 2005 р..

Забезпеченість населення матеріально-речовою базою визначаємо як відношення кількості організаторів туризму в області до чисельності населення в області. При визначенні балу забезпеченості населення матеріально-речовою базою виходимо з того, що: 1 бал – до 0,026; 2 бали – 0,027-0,044; 3 бали – 0,045-0,062; 4 бали – 0,063-0,080; 5 балів – 0,081 і більше (додаток С.3).

Для Автономної Республіки Крим, Чернівецької області, м. Києва та м. Севастополя протягом 2005-2011 рр. спостерігається найвищий бал (5) забезпеченості населення матеріально-речовою базою. Збільшення балу забезпеченості спостерігається для Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької,

Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської та Чернігівської областей. Збільшення балу забезпеченості населення матеріально-речовою базою у 2008 р., та його зменшення у 2011 р. до рівня 2005 р. спостерігається для Луганської та Рівненської областей.

Інтегральна оцінка розвитку діяльності організаторів туризму для регіонів України визначалася як відношення суми складових балів 3 показників (забезпеченість населення послугами, забезпеченість населення кадрами, забезпеченість населення матеріально-речовою базою.) до кількості показників. Бал розвитку діяльності організаторів туризму (рис. 2.11) для Автономної Республіки Крим, м. Києва та м. Севастополя протягом 2005-2011 рр. є високим (5 балів) (додаток С.4-С.6).

Рис. 2.11. Розвиток діяльності організаторів туризму України, 2011 р.
(побудовано автором)

Також незмінним бал розвитку залишився для Чернівецької (4 бали), та Тернопільської (2 бали) областей. Зростання розвитку діяльності організаторів туризму у 2008 р., порівняно з 2005 р., та його стабілізація в 2011 р. на рівні 2008 р. спостерігається для Львівської, Закарпатської, Хмельницької, Житомирської, Чернігівської, Сумської, Донецької, Черкаської, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей. Бал розвитку діяльності організаторів туризму зростає в Івано-Франківській та Вінницькій областях. Для решти областей характерним є зростання в 2008 р. порівняно з 2005 р., та зниження його в 2011 р. до рівня 2005 р.. Виключенням є лише Запорізька та Дніпропетровська області, оскільки бал розвитку діяльності організаторів туризму для них хоч і зменшився у 2011 р. порівняно з 2008 р., проте він є вищим за рівень 2005 р..

Протягом 2005-2011 рр. розвиток діяльності організаторів туризму в середньому по Україні зріс на 2 бали у 2008 р. (5 балів) порівняно з 2005 р. (3 бали), проте з настанням світової економічної кризи, розвиток знизився, досягнувши у 2011 р. 4 балів. Територіальну диференціацію розвитку діяльності організаторів туризму можна пояснити диференціацією чисельності та платоспроможності населення регіонів, різним культурним та економічним рівнем розвитку регіону та наявністю туристичних ресурсів.

Згідно соціологічного дослідження проведеного соціологічною групою «Рейтинг», до п'ятірки найпривабливіших великих міст України для туристів належать м. Київ, м. Львів, м. Одеса, м. Харків та м. Донецьк [124], з них чотири міста приймаючих «Євро-2012». В контексті підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу було представлено 105 туристично-екскурсійних маршрутів (рис. 2.12 (транспортна система представлена як умова здійснення туристичної діяльності)) [80]. Маршрути зосереджені в містах, що приймали «Євро-2012» та на території сусідніх областей. Так, до основних маршрутів по м. Києву й Київській області були розроблені додаткові по Черкаській та Чернігівській областях. Поруч з основними маршрутами в м. Донецьк та Донецькій області, розроблені маршрути по Запорізькій та Дніпропетровській областях. У м. Львові та Львівській області представлені лише основні маршрути. Додаткові маршрути для м. Харкова й Харківської області розроблені по Полтавській області. Як додаткову пропозицію, можна розглядати маршрути Автономною Республікою Крим.

Рис. 2.12. Транспортно-туристична інфраструктура України, 2011 р. (побудовано автором за даними [124; 61])

2.5. Управління та регулювання національного туризму України

Важливість розвитку туризму в цілому та галузі туризму зокрема для національної та регіональної економіки визначає державне регулювання даної галузі. Державне регулювання галузі туризму в Україні перебуває на етапі становлення, тому зміни, які відбулися в 2010-2011 рр. (рис. 2.13.) є важливими для подальшого його розвитку та удосконалення.

Державне регулювання галузі туризму – сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу на розвиток туристичної галузі органів державної влади та створення сприятливих умов для ефективної співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування і приватного сектора щодо розвитку туризму через такі механізми державного регулювання як адміністративні, правові, економічні, організаційні, екологічні тощо [4].

Законодавчою основою державного регулювання галузі туризму в Україні є Закон України «Про туризм», прийняті відповідно до нього державні закони та нормативно-правові акти України [101].

Закон України «Про туризм» №324/95-вр, прийнятий 15 вересня 1995 р. Верховною Радою України, став важливим кроком у формуванні законодавчого підґрунтя у туристичній сфері. Даний закон визначив: державну політику та державне регулювання в галузі туризму; повноваження місцевих органів державної виконавчої влади в галузі туризму; положення про Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності, Об'єднання суб'єктів туристичної діяльності, Раду представників суб'єктів туристичної діяльності; створення Національної ради по туризму та юридично закріпив статус центрального органу державної виконавчої влади в галузі туризму та визначив сферу його повноважень тощо [36].

Наступним кроком, що сприяв вдосконаленню системи державного регулювання в галузі туризму стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» № 1282-IV від 18.11.2003, чинний від 01.01.2004 [29].

Варто відмітити, що положення державної політики та державного регулювання в галузі туризму в новій редакції закону були викладені більш

детально, визначено ієрархію органів, що здійснюють регулювання галузі туризму та їх повноваження. Відповідно до Розділу II Державна політика та державне регулювання в галузі туризму даного Закону, туризм проголошено «одним з пріоритетних напрямків розвитку економіки та культури» [36].

Рис. 2.13. Зміни, що відбулися в державному регулюванні галузі туризму України протягом 2010-2011 рр. (побудовано автором за даними [31;91; 166; 167])

Одним з пріоритетних напрямків державної політики в галузі туризму є удосконалення правових засад регулювання відносин у галузі туризму [36].

Стаття 7 визначає, що регулювання в галузі туризму здійснюють такі органи: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади в галузі туризму, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та інші органи в межах їх компетенції (рис.2.14) [36].

Відповідно до Статті 8, виключно Верховна Рада України визначає основні напрямки державної політики, правові засади регулювання відносин в галузі туризму та обсяг фінансового забезпечення туристичної галузі в законі про Державний бюджет України. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні і районні ради затверджують регіональні програми розвитку туризму, визначають їх фінансове забезпечення та здійснюють контроль за фінансуванням даних програм [36].

Державне управління, реалізацію державної політики в галузі туризму, розробку і затвердження програм розвитку туризму в Україні та фінансування їх виконання відповідно до бюджетного законодавства, прийняття нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі туристичної діяльності, забезпечення безпеки туристів, захист їх прав, інтересів, власності, організацію та реалізацію державної інвестиційної політики в галузі туризму, подання пропозицій до Верховної Ради України щодо обсягів бюджетних коштів для фінансового забезпечення проектів і

програм з розвитку туризму, створення державної системи наукового забезпечення в галузі туризму та міжнародне співробітництво в галузі туризму здійснює Кабінет Міністрів України, відповідно до Статті 9 [36].

Статтею 10 визначено, що центральний орган виконавчої влади в галузі туризму організовує та забезпечує реалізацію державної політики в галузі туризму, виконання Закону України «Про туризм» та інших нормативно-правових актів, бере участь у підготовці проектів нормативно-правових актів у галузі туризму, забезпечує реалізацію програм розвитку туризму, організовує облік туристичних ресурсів та забезпечує їх охорону та раціональне використання, здійснює контроль за якістю наданих туристичних послуг, реалізує державну інвестиційну політику в галузі туризму, проводить дослідження туристичного ринку та поширює інформацію про туристичні можливості України, сприяє координації діяльності органів виконавчої влади та суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють діяльність в галузі туризму, надає суб'єктам туристичної діяльності консультативну, методичну та іншу допомогу [36].

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчі та організаційно-розпорядчі функції щодо організації і розвитку курортно-рекреаційної сфери і туризму, розробляють проекти регіональних програм розвитку туризму та вживають заходів щодо їх виконання, сприяють туристичній діяльності у регіоні, здійснюють аналіз ринку туристичних послуг у межах адміністративно-територіальних одиниць та надають центральному органу виконавчої влади в галузі туризму необхідні відомості про розвиток туризму, сприяють дитячому та молодіжному туризму, вносять пропозиції до центрального органу пропозиції про анулювання відповідної ліцензії (Стаття 11) [36].

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг» №4385-VI від 09. 02. 2012 р. передбачає більш детальне інформування громадян про пропоновані їм послуги. Будь-

яка інформація, яку надає споживачеві туроператор повинна містити достовірні відомості про умови договору про туристичне обслуговування.

Рис.2.14. Державне регулювання туризму в Україні (побудовано автором за даними [36; 166])

Згідно Закону, туроператор до укладення договору повинен надати споживачеві інформацію про керівника групи та засоби зв'язку з ним під час туристичної подорожі за кордон, час та місце проміжних зупинок і транспортних сполучень, стан навколишнього середовища тощо [30]. Такі зміни в Законі України «Про туризм» покликані захистити права споживачів туристичних послуг.

Одним з напрямів реалізації державної політики є ліцензування в галузі туризму, стандартизація і сертифікація туристичних послуг, визначення кваліфікаційних вимог до посад фахівців туристичного супроводу, видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу [36].

Відповідно до Статті 17 Закону України «Про туризм», туроператорська діяльність підлягає ліцензуванню [36]. До 19.10.2010 р. обов'язковим було і ліцензування турагентської діяльності, проте у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» № 2608-VI, що набрав чинності 17.11.2010 р., ліцензування турагентської діяльності було скасовано [31].

Відповідно до п.30 ст.9 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" ліцензуванню підлягає лише туроператорська діяльність, турагентська діяльність ліцензуванню не підлягає. Суб'єкти господарювання, які раніше отримали ліцензії на турагентську діяльність можуть працювати як по ліцензіям, так і без них [32].

Варто зауважити, що скасування ліцензування турагентської діяльності вище зазначеним законом може призвести до зниження якості туристичних послуг. Щоб цього уникнути туроператорам варто перевіряти наявність у турагентів банківської гарантії, відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня

працівників, наявність службових приміщень та інших документів, передбачених Законом України «Про туризм». Оскільки туристичні оператори працюють з турагентами на підставі угод, то, з метою зниження ризиків, мають право ставити свої вимоги до турагентів і вимагати документи й будь-які гарантії від них.

Умовами здійснення турагентської діяльності на туристичному ринку є:

- внесення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України вид діяльності за КВЕД «Послуги з організації подорожувань» (код 63.30.0);
 - дотримання вимог Закону України «Про туризм», в тому числі ст.16 вказаного закону щодо наявності у турагента банківської гарантії;
 - співпраця з туроператорами на підставі угод [76];
 - вести облікову та іншу визначену законодавством документацію.
- Відповідно до Інструкції щодо заповнення форми державної статистичної звітності № 1-ТУР, затвердженою наказом Державного комітету статистики України від 04.03.98 № 96, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19.03.98 за № 82/2622 «звіт заповнюють відповідальні особи підприємств, установ, організацій, фізичні особи, що зареєстровані у встановленому чинним законодавством України порядку і здійснюють діяльність, пов'язану з наданням туристичних послуг (надалі – суб'єкти туристичної діяльності), незалежно від відомчої підпорядкованості, форми власності та організаційно-правової форми господарювання» [68].
- подавати до місцевих органів виконавчої влади в галузі туризму та органів державної статистики за місцезнаходженням у визначені терміни, у повному обсязі достовірну статистичну інформацію за формами державної статистичної звітності № 1-ТУР “Звіт про діяльність туристичної організації” і № 1-ТУР(к) “Звіт про діяльність туристичної організації”, затвердженими наказом Державного комітету статистики України від 04.03.98 № 96, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 19.03.98 за № 182/2622 [76].

Контрольні функції щодо дотримання турагентами вимог чинного законодавства покладені на відповідні контролюючі органи. У разі порушень своїх прав споживач туристичних послуг або суб'єкт туристичної діяльності може звернутись до управління з питань захисту прав споживачів або до суду [76].

Органом, що здійснював ліцензування, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 132 від 13.02.2006 р. була Державна служба туризму і курортів, зокрема сектор ліцензування управління правової та ліцензійної політики, проте, у зв'язку з набранням чинності Постанови Кабінету Міністрів від 27.07.2011 №798 «Про внесення змін до переліку органів ліцензування» [91], було припинено прийом документів на ліцензування туроператорської діяльності Державною службою туризму і курортів, а з 04.08.2011 органом ліцензування визначене Державне агентство України з туризму та курортів.

Відповідно до Указу Президента України № 444 про Положення «Про Державне агентство України з туризму та курортів» від 08.04.2011 р.. «державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України – Міністра інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів» [166].

Основними завданнями Держтуризмкурорту України є реалізація державної політики у сфері туризму та курортів» [166]. Головою Держтуризмкурортів України Указом Президента України «Про призначення О. О. Шаповалової Головою Державного агентства України з туризму та курортів» N 694/2011 від 16.06.2011 р. було призначено Шаповалову О. О. [167].

Таким чином, Україна використовує європейську модель державного регулювання галузі туризму, відповідно до якої питання розвитку

туристичної діяльності вирішується на рівні Державного агентства з туризму та курортів (спеціалізованого галузевого підрозділу), яке функціонує в рамках Міністерства інфраструктури України. Державне агентство з туризму та курортів відповідає за розвиток туризму в країні, розробляє нормативно-правову базу, координує діяльність регіональної представницької та виконавчої влади, здійснює міжнародне співробітництво на міждержавному рівні, займається збором та обробкою статистичної інформації, займається поширенням інформації про Україну та її туристичні ресурси.

2.6. Оцінка динаміки туристичного процесу та територіальна диференціація національного туризму України

Дослідження тенденцій розвитку України в контексті світових трендів туризму варто проводити на прикладі Співдружності Незалежних Держав (СНД), оскільки дані країни пов'язані між собою історичною спільністю народів та зв'язками, що склалися між ними, враховуючи двосторонні угоди, прагненням побудувати демократичні правові держави, наміром розвивати відносини на основі взаємного визнання та поваги [78].

Одним з факторів інтенсифікації соціальної адаптації та пріоритетів покращення якості життя населення є туризм. А в умовах глобального світового розвитку туризм виступає однією з основ формування сучасної ідентичності СНД.

Міжнародні туристичні прибуття розподіляються між країнами СНД досить нерівномірно (рис.2.15). Найбільша частка міжнародних туристичних прибуттів СНД припадає на Росію (41,77%) і Україну (39,43%). На Білорусь, Молдову, Таджикистан і Туркменістан припадає менше 1% міжнародних туристичних прибуттів. Частка Казахстану складає 7,54%, Киргизстану – 4,27%. Загальна частка Азербайджану, Вірменії та Узбекистану у міжнародних туристичних прибуттях СНД складає 6,29%.

Рис. 2.15. Частка країн в міжнародних туристичних прибуттях СНД, 2011 р. (побудовано автором за даними [186])

Аналізуючи динаміку міжнародних туристських прибуттів в країнах СНД (рис. 2.16.), можна виділити три типи країн. Для першого типу характерна позитивна тенденція у період з 2003 по 2008 рр., яка, з настанням світової економічної кризи, змінюється раптовим спадом у 2009 р. З 2010 р. спостерігається поступове збільшення міжнародних туристських прибуттів. До країн першого типу можна віднести Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Росію та Україну. Характерними ознаками другого типу є поступове зростання міжнародних туристських прибуттів у період з 2003 по 2009 рр., яке змінюється спадом у 2010 р. З 2011 р. спостерігається збільшення міжнародних туристських прибуттів. Туркменістан та Узбекистан належать до країн другого типу. До третього типу належать Вірменія, Білорусія, Молдова і Таджикистан. Для них характерні низькі але стабільно-зростаючі протягом 2003-2011 рр. міжнародні туристські прибуття. Одними з основних причин виділення трьох типів країн в СНД за динамікою міжнародних туристських прибуттів є диференціація рівня розвитку туризму в країнах та рівня інформованості туристів про туристичні можливості країн.

Рис.2.16. Динаміка міжнародних туристичних прибуттів в країни СНД, 2003-2011 рр. (побудовано автором за даними [81])

Незважаючи на низькі міжнародні туристські прибуття до деяких країн СНД, їх частка у структурі ВВП країн є значною (рис. 2.17.) [81]. Такими країнами є Азербайджан, Білорусія, Киргизстан та Молдова. Частка туризму у ВВП Азербайджану протягом 2003-2011 рр. зростала стрімкими темпами, так у 2011 р. на 1562 тис. туристів припадало 20,19% ВВП країни. На відміну від Азербайджану, частка туризму у ВВП Білорусії зменшувалася з 2003 по 2010 рр., проте з 2011 р. спостерігається її збільшення до 5,7%. Найбільша

частка туризму у ВВП країни серед країн СНД з 2005 по 2011 рр. припадає на Киргизстан і становить у 2011 р. 33,54%. Незважаючи на постійне збільшення міжнародних туристських прибуттів до Молдови у 2003-2011 рр., з 2008 р. спостерігається зменшення частки туризму у ВВП країни. Частка туризму у ВВП Таджикистану є найменшою серед країн СНД і становила у 2011 р. 0,15%. Незважаючи на потужні (серед країн СНД) міжнародні туристські прибуття до Росії та України, їх частка у ВВП країн є незначною (Росія – 1,34% (2011 р.), Україна – 6,31% (2011 р.)). Протягом 2003-2008 рр. в Україні спостерігається збільшення частки туризму у ВВП країни. Досягнувши максимального значення у 2008 р. (11,5%), частка туризму у ВВП України зменшилася до 4,39% у 2010 р., але вже у 2011 р. спостерігається її збільшення до 6,31%. Схожа тенденція спостерігається і для Росії. Таку ситуацію можна пояснити різним рівнем економічного розвитку країн та різною структурою їх економік.

Рис. 2.17. Динаміка частки туризму у ВВП країн СНД, 2003-2011 рр.

(побудовано автором за даними [81])

Незважаючи на те, що туризм у країнах СНД тільки розвивається, останнім часом спостерігається приплив іноземних туристів до країн СНД. Переважна більшість туристів – громадяни країн співдружності. Основною причиною такої активності є безвізовий режим всередині СНД та коротка відстань. Також варто відмітити зростання зацікавленості урядів країн у розвитку туризму. Підтвердженням цьому може слугувати той факт, що 05.04.2013 р. в Ташкенті на засіданні Ради міністрів іноземних справ СНД було прийнято рішення про оголошення 2014 р. – Роком туризму в СНД [82].

Дослідження структури та динаміки туристичних потоків України було здійснено на основі аналізу 10 основних партнерів в'їзного та виїзного туризму протягом 2005-2010 рр.

Аналіз в'їзного туристичного потоку показав, що протягом 2005-2010 рр. основними постачальниками туристів виступають Росія, Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Словаччина, Німеччина, Румунія, та США. Ізраїль увійшов до 10 лідерів у 2005 р. та у 2008 р.; Італія – у 2006 р., Узбекистан – у 2007, 2009 та 2010 рр.. Абсолютним лідером у постачанні туристів до України виступає Росія (рис.2.18), туристичний потік якої зростає з кожним роком. З 2005 по 2008 рр. спостерігалось стрімке зростання туристичного потоку з Польщі, який за обсягом поступався лише Росії. Проте з 2008 р. друге місце за обсягом туристичного потоку до України займає Молдова. Зростання туристичного потоку з Білорусії спостерігалось з 2005 по 2008 рр. У 2009 р. спостерігається незначний спад, а з 2010 р. – зростання. Частки туристичних потоків зі Словаччини та США є незначними, проте залишаються відносно незмінними. Спостерігається зменшення туристичного потоку з Угорщини з 2005 по 2009 рр., а з 2010 р. відбулося незначне зростання.

Рис. 2.18. Географічна структура в'їзного туристичного потоку України, 2010 р. (побудовано автором за даними [23])

На відміну від в'їзного туризму, 10 основних партнерів виїзного туризму протягом дослідженого періоду залишаються постійними: Росія, Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Румунія, Туреччина, Словаччина, Німеччина, Єгипет (рис.2.19). Виключенням є 2008 р., коли Чехія увійшла до 10 головних країн виїзного туризму, потіснивши Німеччину. Виїзний туристичний потік до Росії зменшується з 2005 по 2009 рр., а у 2010 р. спостерігається незначне його зростання. Польща посідає друге місце після Росії за туристичним потоком з України [25]. Туристичний потік до даної країни зростав з 2005 по 2006 рр., з 2006 по 2008 рр. спостерігається стрімке скорочення, а з 2008 по 2010 рр. – стрімке зростання. Спостерігається поступове зростання виїзду громадян України до Молдови. З 2005 по 2008 рр. відбувся спад турпотоку до Угорщини, який після 2008 р. поступово

почав зростати. Динаміка туристичного потоку до Білорусії є нестабільною. З 2005 по 2007 рр. спостерігається зростання туристичного потоку до країни, яке у 2008-2009 рр. змінилося спадом, а з 2009 р. – зростанням. Частки туристичних потоків з України до Румунії, Туреччини, Словаччини та Єгипту є порівняно незначними, але стабільними.

Рис.2.19. Географічна структура виїзного туристичного потоку України, 2010 р. (побудовано автором за даними [23, 25])

Отже, як свідчить досвід багатьох європейських держав найпотужніші туристичні потоки відбуваються між сусідніми країнами. Такий досвід притаманний і для України, сукупна частка (85%) туристичного обміну якої припадає на Росію, Польщу, Молдову, Білорусь, Угорщину (рис.2.20.).

Найбільш привабливими туристичними напрямками для українців виступають Росія, Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Румунія, Туреччина, Словаччина, Німеччина та Єгипет. Це пояснюється в першу чергу сусідством країн, що дозволяє зменшити транспортні витрати та витрати часу. Зростання туристичного потоку до таких країн, як Єгипет та Туреччина пояснюється вищим рівнем обслуговування ніж в Україні, помірними цінами та туристичними ресурсами.

Дослідження географії туристичних зв'язків України виявило стабільність її туристичних зв'язків та незмінність географічної структури міжнародного туризму України протягом 2005 – 2010 рр.

Рис. 2.20. Географія міжнародних туристичних зв'язків України, 2011 р. (побудовано автором за даними [23; 25])

Поступове зростання туристичного потоку України спостерігалось протягом 2000-2008 рр., проте у 2009 р. відбулося різке зменшення його обсягу (рис. 2.21.). З 2010 р. туристичний потік поступово зростає, і вже у 2011 р. його обсяг перевищив показники 2008 р. на 0,6% (240794 осіб). Максимального обсягу, протягом 2000-2012 рр., туристичний потік сягнув у

2012 р., і склав 44445659 обслугованих туристів. Варто відмітити, що протягом 2000-2009 рр. обсяг туристичного потоку України змінювався переважно за рахунок збільшення/зменшення кількості іноземних громадян, які відвідали Україну, але вже з 2010 р. суттєво впливає на обсяг туристичного потоку й кількість громадян України, які виїжджали за кордон.

Рис. 2.21. Динаміка туристичного потоку України, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

Збільшення кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України спостерігається протягом 2000-2003 рр. (рис. 2.22). Протягом наступних двох років відбулося стрімке зменшення кількості обслугованих. З 2006 р. кількість обслугованих туристів поступово збільшується, проте сягнувши свого максимуму у 2008 р. (3041655 осіб), їх кількість різко зменшилася протягом 2009-2011 рр. З 2012 р. відбувається різке зростання кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України. З 2000 р. по 2009 р. найбільша частка в кількості обслугованих туристів суб'єктами туристичної діяльності України припадала на внутрішніх туристів, проте з 2010 р. – на туристів-громадян України, які виїжджали за кордон.

Рис. 2.22. Динаміка кількості туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

Схожою є і динаміка потоку екскурсантів (рис. 2.23.). Виключенням є лише 2005 р., коли потік екскурсантів на 10% перевищив потік 2004 р.

Рис. 2.23. Динаміка потоку екскурсантів в Україні протягом 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

Розподіл туристів за регіонами України є досить нерівномірним (рис. 2.24.). Найбільший обсяг туристичного потоку припадає на м. Київ, м. Севастополь, Львівську, Івано-Франківську, Одеську, Харківську, Донецьку області та Автономну Республіку Крим. Найменший – на Житомирську, Київську, Кіровоградську, Луганську, Миколаївську, Сумську та Тернопільську області. Для більшості регіонів України простежується схожа динаміка туристичних потоків протягом 2005-2011 рр.: зростання туристичного потоку у 2008 р. порівняно з 2005 р., та його зменшення у 2011 р. порівняно з 2008 р. Виключенням є Волинська, Тернопільська, Луганська, Миколаївська та Полтавська області для яких спостерігається тенденція до зниження обсягу туристичного потоку. Протилежною є тенденція для Львівської та Житомирської областей. Обсяг туристичного потоку м. Севастополя та Київської області зменшився у 2008 р. порівняно з турпотокм 2005 р., та вже у 2011 р. відбулося його збільшення порівняно з 2008 р.

Рис. 2.24. Територіальна диференціація туристичного процесу в Україні, 2005-2011 рр. (побудовано автором за даними [77])

В структурі туристичного потоку регіону переважає внутрішній туризм в таких регіонах України як: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області. Частка виїзного туризму переважає у структурі туристичних потоків Донецької, Київської, Луганської, Львівської, Харківської областей та м. Києва. В'їзний туризм представлений у всіх регіонах України, проте найменша його частка у турпотоці Хмельницької та Житомирської областей (0,03%). Найбільша частка екскурсантів у загальній кількості туристичного потоку регіону спостерігається у Житомирській, Івано-Франківській, Кіровоградській (на 0,1% більше ніж частка внутрішнього туризму), Одеській, Полтавській, Тернопільській, Чернігівській областях та м. Севастополі.

Дослідження регіональної диференціації національного туризму України проводилося за комплексом ознак, що представлені такими блоками: ресурсно-туристичний, готельне господарство, ресторанне господарство, санаторно-курортні і оздоровчі заклади, дитячі заклади відпочинку та оздоровлення, транспортна система України, туристична діяльність та туристичний процес, та лягли в основу рейтингової оцінки розвитку національного туризму в регіонах.

При визначенні загального балу рейтингу розвитку національного туризму України застосовувалась наступна градація: 1 інтегруючий бал – 11-15 складових бали; 2 бали – 16-20; 3 бали – 21-25; 4 бали – 26-30; 5 балів – 31-37 (додаток Т).

Регіон високого розвитку національного туризму України (5 інтегруючих балів – рейтингова сума 31-37 балів) складають Автономна Республіка Крим та Одеська область (рис. 2.25). Автономна Республіка Крим займає перші місця в усіх блоках, крім транспортного й ресторанного господарства, Одеська – лише в санаторно-курортних і оздоровчих закладах й туристичному процесі. В структурі туристичного потоку обох регіонів переважає екскурсійна діяльність.

Львівська область та м. Київ й м. Севастополь утворюють регіон з рівнем розвитку вище середнього (4 інтегруючі бали – рейтингова сума 26-30 балів). Їм належать перші місця у туристичному процесі; Львівській – у готельному господарстві; м. Києву – в готельному, ресторанному господарствах та туристичній діяльності; м. Севастополю – в туристичній діяльності. У Львівській області та м. Києві переважає розвиток виїзного туризму, а у м. Севастополі – екскурсійна діяльність.

Регіон із середнім розвитком національного туризму (3 інтегруючі бали – рейтингова сума 21-25 балів) утворюють Донецька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Харківська, Херсонська та Чернівецька області. В даному регіоні перші місця займають лише Донецька, Івано-Франківська, Харківська в туристичному процесі, та

Херсонська – в санаторно-курортних і оздоровчих закладах, дитячих закладах відпочинку та оздоровлення. Розвиток виїзного туризму переважає в Донецькій, Київській, Харківській, екскурсійна діяльність – в Херсонській та Івано-Франківській областях, в решті областей даного регіону переважає внутрішній туризм.

Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області утворюють регіон із розвитком національного туризму нижче середнього (2 інтегруючі бали – рейтингова сума 16-20 балів). Даний регіон є найбільшим за чисельністю, й охоплює 10 областей. Жодна з областей не займає першого місця. Друге місце займають лише Вінницька – у ресурсно-туристичному блоці, Волинська – у ресторанному господарстві, Миколаївська – в санаторно-курортних і оздоровчих закладах, Сумська – у дитячих закладах відпочинку та оздоровлення. Більшість (8) областей (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська) регіону спеціалізуються на внутрішньому туризмі, на екскурсійній діяльності – Полтавська та Чернігівська області.

Житомирська, Кіровоградська, Луганська та Тернопільська області утворюють регіон низького розвитку національного туризму (1 інтегруючий бал – рейтингова сума 11-15 балів). Для даного регіону характерним є відсутність першого та другого місць, а третє місце займає лише Житомирська область в ресторанному господарстві та Кіровоградська – в дитячих закладах відпочинку та оздоровлення. Екскурсійна діяльність переважає в Житомирській, Кіровоградській та Тернопільській областях, в Луганській області переважає виїзний туризм.

Рис. 2.25. Регіональна диференціація національного туризму України

(побудовано автором)

Висновки до розділу 2

1. На розвиток національного туризму впливають такі групи факторів: екологічні (викиди забруднюючих речовин в повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, забір води із природних водних об'єктів, скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, утворення відходів, площа лісів та лісовкритих площ, площа водного дзеркала, площа природно-заповідного фонду), економічні (валовий регіональний продукт, наявний дохід населення, інвестиції в основний капітал) та соціально-демографічні (середньомісячна заробітна плата штатних працівників, розподіл постійного населення за віковими групами, рівень зареєстрованого безробіття). Лімітуючими факторами розвитку національного туризму є низький рівень середньомісячної заробітної плати та наявного доходу населення, зростання частки населення пенсійного віку і блок екологічних факторів, стимулюючими – інвестиції в основний капітал і валовий регіональний продукт. Основними показниками, що характеризують розвиток національного туризму є обсяг прибутку та туристичного потоку. Проведений кореляційний аналіз дозволив виявити вплив екологічних, економічних та соціально-демографічних чинників на обсяг прибутків та прибуттів національного туризму. За допомогою кластерного аналізу згруповано адміністративні одиниці за подібністю впливу виділених факторів та виділено 6 кластерів.

2. Аналіз ресурсної бази розвитку національного туризму показав, що максимальний (5) загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу отримала лише Автономна Республіка Крим, якій поступаються Вінницька, Київська, Львівська та Одеська області, що отримали 4 бали загального ресурсно-рекреаційного рейтингу. Запорізька, Кіровоградська, Дніпропетровська, Донецька та Луганська області отримали мінімальний бал (1). Територіальна структура рекреаційно-туристичних ресурсів України представлена 41 вузлом, 634 центрами (з них великих – 11, середніх – 42, малих - 581) та 1342 пунктами.

3. Дослідження розвитку індустрії національного туризму дозволило виявити, що протягом 2005-2009 рр. рівень розвитку індустрії національного туризму в середньому по Україні залишався стабільним (на рівні 3 балів), проте вже у 2010 р. рівень розвитку зріс на 1 бал, та стабілізувався у 2011 р. на рівні 2010 р. Високим є рівень розвитку індустрії національного туризму для Автономної Республіки Крим (4 бали). Середній рівень розвитку (3 бали) спостерігається для Львівської, Херсонської областей та м. Києва й м. Севастополя. Для Вінницької, Волинської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської областей рівень розвитку є нижче середнього (2 бали). Територіальну диференціацію рівня розвитку індустрії туризму можна пояснити диференціацією розвитку туристичної інфраструктури та економічного розвитку регіонів, різною туристичною привабливістю регіонів.

4. У структурі ліцензій, виданих сектором ліцензування управління правової та ліцензійної політики Державної служби туризму і курортів на туристичну діяльність, найбільша частка виданих ліцензій припадає на турагентську діяльність. Здійснивши аналіз виданих ліцензій на туристичну діяльність, можна зробити висновок, що розташування турагентств та туроператорів на території України залежить як від соціального, культурного та економічного рівня розвитку регіону, так і від наявності туристичних ресурсів. Активність суб'єктів туристичного ринку залежить від законодавства країни, яке регулює їхню діяльність, змін, що в ньому відбуваються, політичних, економічних факторів як всередині країни, так і за її межами.

5. Оцінка рівня розвитку туристичної діяльності у 2011 р. найвищою є для Автономної Республіки Крим, м. Києва та м. Севастополя. Низьким є рівень розвитку для Київської, Луганської та Рівненської областей. Територіальну диференціацію рівня розвитку діяльності організаторів туризму можна пояснити диференціацією чисельності та платоспроможністю населення регіонів, різним культурним та економічним рівнем розвитку

регіону та наявністю туристичних ресурсів. Найбільш привабливими містами України є Київ, Львів, Одеса, Харків, Донецьк. В контексті підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 з футболу було представлено 105 туристично-екскурсійних маршрутів, які зосереджені в містах, що приймали «Євро-2012» та сусідніх з ними областях.

6. Потужний туристичний обмін відбувається між Україною та сусідніми країнами. Найбільш привабливими туристичними напрямками для українців виступають Росія, Польща, Молдова, Угорщина, Білорусь, Румунія, Туреччина, Словаччина, Німеччина та Єгипет. Це пояснюється в першу чергу сусідством країн, що дозволяє зменшити транспортні витрати та витрати часу. Зростання туристичного потоку до таких країн як Єгипет та Туреччина пояснюється вищим рівнем обслуговування ніж в Україні, помірними цінами та туристичними ресурсами. За обсягами туристичних потоків лідерами серед регіонів України є м. Київ, м. Севастополь, Львівська, Івано-Франківська, Одеська, Харківська, Донецька області та Автономна Республіка Крим, аутсайдерами – Житомирська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Сумська та Тернопільська області.

7. Дослідження регіональної диференціації національного туризму України проводилося за комплексом ознак, що представлені такими блоками: ресурсно-туристичний, готельне господарство, ресторанне господарство, санаторно-курортні і оздоровчі заклади, дитячі заклади відпочинку та оздоровлення, транспортна система України, туристична діяльність та туристичний процес, та лягли в основу рейтингової оцінки розвитку національного туризму в регіонах. Таким чином, було виділено регіони з високим рівнем розвитку, вище середнього, середнього, нижче середнього та низького розвитку.

РОЗДІЛ 3.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

3.1. Напрями розвитку індустрії національного туризму України

Незважаючи на зростання розвитку індустрії національного туризму України у 2010 р. порівняно з 2005-2009 р., та стабілізацію її розвитку у 2011 р. на рівні 2010 р., існує значна кількість невирішених питань, які стримують, а іноді й перешкоджають розвитку індустрії національного туризму. Розглянемо їх у контексті складових елементів індустрії національного туризму.

Готельне господарство є основною складовою індустрії національного туризму, адже воно забезпечує туристів житлом та іншими побутовими послугами під час подорожі, та формує об'єм робіт для роздрібної торгівлі, туризму, транспорту, громадського харчування, екскурсійного обслуговування, культури та мистецтва, страхової діяльності, рекламної індустрії, проектування та архітектури [20].

До основних проблем розвитку готельного господарства України можна віднести:

- Невелика кількість готелів міжнародного класу. Незважаючи на те, що до Євро-2012 було відкрито декілька світових мережових готелів преміум-класу, кількість готелів міжнародного класу в Україні залишається незначною. Так у 2011 р. було відкрито готель Ibis (3*), який поповнив кількість міжнародних готельних мереж м. Києва (Radisson Blu (4*), Hyatt (5*), InterContinental (5*)). Також було відкрито готелі: французького готельного оператора Accor Hospitality, міжнародної компанії Fairmont Hotels & Resort – Fairmont Grand Hotel Kyiv (5*), американської компанії Wyndham

Hotel Group International - готель Ramada Encore Kiev. Під брендом Ramada, крім Ramada Encore Kiev, в Україні працюють ще два готелі - Ramada Lviv і Ramada Donetsk. Міжнародна готельна компанія The Carlson Rezidor Hotel Group відкрила у Донецьку готель Park Inn Donetsk [69].

- Невідповідність ціни на готельні послуги їх якості. При досить високих цінах на готельні послуги, які можуть перевищувати середньоєвропейський рівень, якість готельних послуг досить низька.

- Під час подорожі туристи дуже часто орієнтуються на засоби розміщення із значно нижчою вартістю проживання ніж у комфортабельних готелях. Попит на такі місця розміщення могли б задовольнити малі готелі, міні-готелі, хостели та апартаменти. Проте в Україні відсутня їх розвинена мережа.

- Сьогодні в Україні існує та функціонує лише один національний мережевий готельний оператор – Premier-Hotels, який охоплює сім різних за концепцією та набором послуг готелів у великих туристичних і ділових центрах України. Національні готельні мережі більш низької категорії, для яких спільними є корпоративні стандарти управління, відсутні в Україні.

- Система підготовки кадрів у сфері туризму є недосконалою. У більшості навчальних закладів (95,9%), що здійснюють підготовку для готельного господарства та туристичної галузі відсутні повноцінні тренувальні бази практик. Також відсутня сформована система перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів.

- Недосконалість діючого законодавства та недостатня увага до розвитку готельного господарства з боку держави значно ускладнює його розвиток.

- Після проведення Євро-2012 в готельному господарстві України виникла ще одна проблема – утримання готелів та інших закладів розміщення після проведення чемпіонату. Адже на сучасному етапі кількість закладів розміщення побудована до Євро-2012 перевищила незадоволений попит українського туристичного ринку на готельні послуги.

Заклади ресторанного господарства задовольняють одну з базових потреб людини – потребу в їжі. Споживачами послуг ресторанного господарства виступають як туристи так і місцеве населення.

Протягом 2003-2011 рр. спостерігається стійка тенденція до зменшення кількості об'єктів ресторанного господарства. У 2011 р. їх кількість становила 22918 об'єктів, що на 5971 об'єктів менше ніж у 2003 р.

До основних проблем розвитку ресторанного господарства в Україні належать:

- відсутність на українському ринку міжнародних мереж ресторанів;
- низький рівень рекламної компанії, що призводить до низької інформованості потенційних споживачів про послуги більшості підприємств харчування;
- слабо розвинена в деяких закладах, а в решти зовсім нерозвинена система бонусів та знижок як для потенційних так і для постійних клієнтів;
- відсутність у більшості закладів харчування терміналів для розрахунку платіжними картками;
- організація відпочинку у закладах харчування розвинена дуже слабо;
- недотримання у деяких закладах харчування санітарних норм;
- низький рівень автоматизації та комп'ютеризації переважно у ресторанах при готелях низької категорії.
- відсутність довготермінової державної стратегії, що направлена на розвиток закладів ресторанного господарства, що призводить до «плаваючого» розвитку ресторанного господарства. Програми розвитку об'єктів ресторанного господарства розробляють самі суб'єкти ресторанного господарства, які орієнтуються на зміни вподобань споживача, ринкові тенденції, зміни в законодавстві тощо.

Україна володіє значними бальнеологічними ресурсами, а також іншими різноманітними природними лікувальними ресурсами, що обумовлюють розвиток різнопрофільних курортів. Проте значна кількість проблем стримують розвиток санаторно-курортної галузі. Основними з них є:

- застарілість матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів;
- низький рівень обслуговування у деяких закладах;
- низький рівень інвестицій в санаторно-курортну галузь;
- відсутність досконалого механізму функціонування в умовах ринкової економіки;
- відсутність комплексного управління санаторно-курортною галуззю (повноваження діляться між Міністерством культури та Міністерством охорони здоров'я);
- низький рівень маркетингу, а іноді і його відсутність;
- недосконала система підготовки та перепідготовки кадрів.

Однією з найважливіших складових матеріальної бази країни є транспорт, який забезпечує нормальне функціонування економіки, підвищення ефективності суспільного виробництва й виступає важливим фактором в розвитку туризму. Транспортна система України не позбавлена проблем, до основних з них належать:

- високий рівень фізичного та морального зносу транспортних засобів. Особливо відчувається дана проблема у повітряному, морському та річковому видах транспорту.
- невідповідність європейським стандартам стану автомобільних доріг, ширини залізничних колій, екологічного та технологічного стану транспортних засобів;
- низький рівень сервісу на залізничних вокзалах та автобусних станціях;
- санітарний стан залізничних вагонів під час перевезення досить часто є незадовільним;
- низький рівень інвестицій у розвиток транспортної системи України;
- низька ефективність державного регулювання транспортної системи України.

Таким чином, проблеми складових елементів індустрії національного туризму є схожими, тому можна виділити наступні групи:

1. Державне управління. Низька ефективність державного регулювання індустрії національного туризму та відсутність комплексної програми її розвитку характерна для всіх галузей індустрії національного туризму.

Також актуальним є проведення сертифікації та ліцензування підприємств санаторно-курортної сфери та законодавче забезпечення екологічного регулювання, що дозволить здійснювати контроль за раціональним використанням природно-лікувальних ресурсів, безпекою та екологією курортів.

2. Матеріально-технічна база та інфраструктура. Високий рівень моральної та матеріальної зношеності матеріально-технічної бази. Низький рівень впровадження автоматизації та комп'ютеризації на підприємствах деяких галузей (ресторанне господарство). Розвиток інфраструктури індустрії туризму не відповідає європейським стандартам. Дуже гостро дана проблема стоїть для транспортної системи України, санаторно-курортної галузі та ресторанного господарства.

3. Інвестиції. Рівень інвестування індустрії національного туризму є досить низьким.

4. Кадрове забезпечення. Низький рівень підготовки та перепідготовки фахівців певної галузі, зокрема відсутність достатньої кількості тренувальних баз при навчальних закладах. Досить низьким є рівень використання інноваційних підходів до процесу навчання, та незначною є кількість викладачів, які проходили стажування за кордоном.

5. Інновації. Низьким є рівень впровадження інновацій у процес обслуговування туристів. Дуже гостро ця проблема стоїть для санаторно-курортної галузі.

6. Маркетинг. Низький рівень рекламної компанії, що призводить до низької інформованості потенційних споживачів про послуги більшості

підприємств індустрії національного туризму. Майже відсутня гнучка система знижок, бонусів для постійних клієнтів у більшості підприємств індустрії національного туризму.

Для вирішення проблем індустрії національного туризму важливим є дослідження та використання досвіду зарубіжних країн. Так, досить яскравим прикладом успішного розвитку готельного господарства може слугувати досвід Польщі та Туреччини. Готельні мережі в Туреччині будуються не лише у великих містах, а й у передмістях та відповідають не лише усім європейським стандартам, а й здатні задовольнити будь-якого споживача [64]. Готельний бізнес Туреччини представлений переважно місцевими інвесторами, оскільки держава надає їм великі пільги (надає землю в оренду на 40 років, а кредит – на 10 років) [64]. Майже 600 футбольних команд з усього світу проводять свої зимові збори у готелях Турції, також розвивається діловий та бізнес-туризм. Все це забезпечує цілорічне функціонування готелів [64].

На 50% збільшилася кількість готельних номерів у Польщі, переважно за рахунок появи нових готелів, після проведення ринкових реформ та приватизації готелів [64]. Розширення готельних мереж призводить до збільшення продуктивності за рахунок покращення структури галузі та отримання додаткових конкурентних переваг на ринку [64].

До сучасних світових тенденцій розвитку ресторанного господарства можна віднести: впровадження науково-технічного прогресу та удосконалення форм праці; поглиблення спеціалізації ресторанів; створення міжнародних ресторанних ланцюгів; формування нових напрямів сучасної кулінарії [59].

Впровадження науково-технічного прогресу на підприємствах ресторанного господарства полягає у: механізації трудомістких робіт (застосування механізованих мийних відділень, транспортерів для збору та відправки посуду у мийні відділення на великих підприємствах, а на малих та середніх – машин для миття посуду); механізація процесів та застосування

сучасного обладнання (запровадження високопродуктивних машин та механізмів для виробництва кулінарних виробів та напівфабрикатів, а для обробки овочів, приготування рибних та м'ясних напівфабрикатів – поточкових механізованих ліній); впровадження науково обґрунтованих норм праці; впровадження комп'ютерних технологій [59].

Суспільними формами розподілу праці на підприємствах ресторанного господарства є: концентрація, спеціалізація, кооперація [59].

Концентрація – зосередження робочої сили та засобів виробництва на великих підприємствах (заготівельні підприємства для виробництва кулінарних та кондитерських виробів, напівфабрикатів високого ступеня готовності з подальшим постачанням їх на інші підприємства). Перспективним є напрямок соціального харчування, який передбачає використання новітніх технологій та централізоване виробництво з метою забезпечення готовою продукцією дітей, школярів, студентів, робітників та людей похилого віку [59].

Спеціалізація – підприємства зосереджують свою діяльність або на випуску та реалізації певного асортименту виробів, або на виконанні певних стадій технологічного процесу [59]. Розрізняють предметну та технологічну спеціалізацію. Предметна спеціалізація передбачає: організацію лікувального та дієтичного харчування; організацію харчування споживачів залежно від особливостей їх навчання та роботи; виробництво страв міжнародної та національної кухні; виробництво вузького асортименту страв у чебуречних, вареничних, шашличних тощо; виробництво кулінарних виробів з одного виду сировини (рибні підприємства, вегетаріанські їдальні) [59]. Особливість технологічної спеціалізації полягає в тому, що процес виробництва продукції поділяється на дві стадії: 1) механічну обробку сировини та приготування напівфабрикатів на промислових та заготівельних підприємствах; 2) виготовлення готової сировини на доготівельних підприємствах [59]. Кооперація виробництва передбачає виробничі зв'язки між підприємствами, що спільно виготовляють готову продукцію [59]. Кооперація буває

внутрішньогалузевою (між доготівельними та заготівельними підприємствами (фірми студентського та шкільного харчування)) та міжгалузевою (між підприємствами ресторанного господарства та птахофабриками, м'ясокомбінатами та іншими підприємствами, що постачають напівфабрикати) [59].

Спеціалізація ресторанів може бути різноманітною. Зазвичай ресторани можуть спеціалізуватися на приготуванні національних страв, сніданків, вечерь. Останнім часом набувають поширення тематичні ресторани, ресторани швидкого обслуговування, які спеціалізуються на піці (Domino, Pizza Hut), гамбургерах і смажній картоплі (McDonald's), біфштексах (Sizzler), сендвічах (Subway) та морепродуктах (Red Lobster) [59].

Створення міжнародних ланцюгів ресторанного господарства відіграє важливу роль, адже вони не лише розробляють та просувають високі стандарти обслуговування, а й дали поштовх поглибленню спеціалізації закладів ресторанного господарства.

До нових напрямів сучасної кулінарії можна віднести молекулярну кулінарію (Великобританія) та фьюжн (США). Молекулярна кулінарія – використання в процесі приготування новітніх технологій та досягнень молекулярної хімії, що дозволяє отримати страви оригінальних смакових якостей та незвичної консистенції [59]. Головними прийомами такої кухні є обробка продуктів рідким азотом, сферифікація (створення рідких сфер), емульсифікація (змішування нерозчинних речовин), желювання, вакуумна дистиляція, збагачення вуглекислотою [59]. Кулінарний напрям фьюжн передбачає гармонійне поєднання стилів, смаків, старого і нового, традицій Заходу і Сходу, заміну екзотичних інгредієнтів місцевими продуктами, адаптацію чужих кулінарних традицій до звичних місцевих смаків [59].

Центри лікувально-оздоровчого туризму Європи є загальновідомими. Лідером, за кількістю іноземних туристів, що прибувають на санаторно-курортне лікування, виступає Чехія. Причиною цього є не лише доступні ціни, а й історично високий рівень медичного обслуговування, високий

рівень освіти чеських фахівців й медичного персоналу [180]. Перехід до ринкової економіки після 1989 р. супроводжувався рядом фундаментальних змін, що відбулися в чеській системі охорони здоров'я [181]. До головних змін в системі охорони здоров'я можна віднести: введення вільного вибору лікаря загальної практики; прямий зв'язок з фахівцями та спеціалізованими відділами; поява приватного сектору охорони здоров'я, введення обов'язкового медичного страхування та загального страхування [181]. Все це призвело до високого рівня медичного обслуговування сьогодні. Особливістю розвитку курортного комплексу Чехії є його модернізація, на основі класичної схеми курортного лікування, що передбачає тривале перебування туриста. Таким чином санаторно-курортна сфера Чехії орієнтована на внутрішніх та іноземних туристів [67].

Угорщина розвиває санаторно-курортну галузь шляхом інноваційного розвитку, зосереджуючи свою увагу на короткострокових оздоровчих програмах та створенні відповідної курортної інфраструктури (центрів краси, фітнес-центрів, спа-центрів тощо). Пропозиція курортно-лікувального продукту орієнтована на іноземний бізнес-контингент [67].

Санаторно-курортна галузь Словенії розвивається шляхом поєднання як інноваційного так і традиційного шляху розвитку [67].

З метою інтеграції транспортної системи України до європейської та міжнародної транспортних систем важливим є вивчення досвіду Європейського Союзу в розвитку транспортної системи.

«План розвитку Єдиного Європейського Транспортного Простору – на шляху до конкурентоспроможної та ресурсоефективної транспортної системи», що представлений у «Білій Книзі – Транспорт», було розроблено з метою ефективного розвитку транспортної системи Європейського союзу [188]. Метою плану розвитку є створення єдиного європейського транспортного простору за допомогою знищення бар'єрів між видами транспорту та національними системами, спрощення процесу інтеграції та сприянню міжнародних операторів [188]. Щоб уникнути напруги та

диспропорцій необхідним є досягнення вищого рівня взаємодії законодавчих вимог у сфері охорони навколишнього середовища, громадської та технічної безпеки, мінімальних стандартів обслуговування і правил користувачів, та контроль за їх виконанням [188].

Єдиний європейський транспортний простір повинен не лише скоротити витрати та підвищити екологічну сталість європейського транспорту, а й полегшити пересування громадян. Єдиний європейський залізничний простір може бути створеним за умови скасування правових, адміністративних та технічних перепон, що перешкоджають входженню на національні залізничні ринки [188]. Спростити формальності для суден, що рухаються між європейськими портами повинен «блакитний пояс» у морях навколо Європи. Одночасно з відкриттям ринку мають створюватися якісні робочі місця та умови праці [188]. Для забезпечення громадської безпеки транспорту необхідно й далі підсилювати комплексний підхід ЄС до законодавства, політики та контролю за безпекою на морському та повітряному транспорту за рахунок співпраці з провідними міжнародними партнерами [188].

З метою створення системи технічно безпечного транспорту, буде розроблено європейську стратегію для безпеки цивільної авіації, морського та залізничного транспорту. Безпека цивільної авіації передбачає адаптацію до нових технологій та міжнародну співпрацю основних партнерів. Основою для всіх інструментів інформації на морі, що забезпечують громадську, технічну безпеку морського транспорту, та захист навколишнього середовища від забруднення, яке спричиняють судна є інформаційна система SafeSeaNet та контроль за рухом суден [188]. Щодо залізничного транспорту, то принципово важливим для даного простору є гармонізація нагляд за сертифікацією безпеки.

Важливість підвищення якості (комфорт, приваблива частота, надійність перевезень, легкий доступ), надійності та доступності транспортних послуг зростає з кожним роком. Також важливим є наявність

інформації про альтернативні маршрути та час подорожі [188]. За допомогою технологічних інновацій можна здійснити швидший та дешевший перехід до більш ефективної та екологічно сталої системи європейського транспорту [188]. Між західною та східними частинами ЄС, незважаючи на його розширення, існують значні відмінності в розвитку транспортної інфраструктури. Крім вирішення питання транспортної інфраструктури, Європа потребує «базової мережі» коридорів, якими здійснюються великі обсяги перевезень з низькими викидами та високою ефективністю [188].

Отже, основними напрямками розвитку індустрії національного туризму України є:

1. Підвищення ефективності державного регулювання індустрії національного туризму шляхом запровадження податкових пільг та створення концепцій, програм та стратегій розвитку складових елементів індустрії національного туризму, та розробкою комплексної програми розвитку індустрії національного туризму, з подальшою розробкою програм обласного, районного й місцевого рівнів, і врахування особливостей розвитку регіонів України.

2. Подолати високий рівень моральної та матеріальної зношеності матеріально-технічної бази санаторно-курортної закладів можна:

- придбавши нове та сучасне обладнання та здійснивши реконструкцію санаторно-курортних закладів, завдяки залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій в санаторно-курортну галузь;
- провівши приватизацію нерентабельних оздоровчих та санаторно-курортних закладів (крім спеціалізованих санаторіїв), та тих, що перебувають в оренді.

Впровадження автоматизації та комп'ютеризації на підприємствах індустрії національного туризму дозволить прискорити процес обслуговування клієнтів, спростити процес ведення бухгалтерії та подання звітності до відповідних контролюючих органів.

Приведення інфраструктури індустрії туризму до європейських стандартів можливе шляхом узгодження вітчизняного законодавства із законодавством ЄС у відповідній сфері, до запровадження європейських стандартів обслуговування тощо.

Інтеграція української транспортної системи до європейської та міжнародної транспортної системи можлива шляхом:

- приєднання до відповідних міжнародних транспортних угод та конвенцій та забезпечення їх виконання;
- уніфікація вимог до перевізників;
- забезпечення ефективного використання транспортного потенціалу;
- підвищення конкурентоспроможності українського транспорту на міжнародному ринку транспортних послуг;
- забезпечення експлуатаційної сумісності транспортних мереж України та сусідніх держав;
- інтеграції цивільної авіації до Спільного авіаційного простору;
- розвиток міжнародних транспортних осей та коридорів, визначених Групою високого рівня Європейської Комісії;
- укладення двосторонніх угод про транспортне сполучення між державами-членами ЄС та Україною.

Підвищення стандартів в закладах ресторанного та готельного господарства можливе завдяки входженню на український ринок нових міжнародних ресторанних та готельних ланцюгів.

3. Для залучення інвестицій в розвиток індустрії національного туризму України необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат, який передбачає створення позитивного іміджу України, сприятливих законодавчих та економічних умов.

4. Створення достатньої кількості тренувальних баз при навчальних закладах, використання інноваційних підходів в навчальному процесі, стажування викладачів та студентів за кордоном, широке запровадження практики подвійного диплому, стажування студентів на провідних

підприємствах як України так і світу, тісна взаємодія між навчальними закладами та підприємствами індустрії туризму дасть змогу своєчасно корегувати навчальний процес до потреб ринку – все це дозволить вирішити питання якісної підготовки кадрів для індустрії національного туризму.

5. Для підвищення рівня впровадження інновацій необхідним є використання світового досвіду, що дозволить розвивати індустрію національного туризму інтенсивним шляхом. Так, для успішного функціонування санаторно-курортної сфери необхідно впроваджувати інноваційні медичні технології, покращувати рівень сервісу, облаштувати інфраструктуру, в управлінні продуктом використовувати нові ефективні інструменти.

6. Проведення активної рекламної компанії направленої на інформування споживача про послуги, які надають підприємства індустрії національного туризму. Акцентування уваги на конкурентних перевагах національного туристичного продукту над аналогічним іноземним. Створення гнучкої системи бонусів, скидок для клієнтів, та доведення інформації про них до споживача. Активна рекламна компанія національних туристичних продуктів України на міжнародному ринку. Створення електронних каталогів санаторно-курортних, готельних, ресторанних закладів України з можливістю бронювання номерів та ознайомленням з переліком додаткових послуг.

Потенційними центрами національного туризму України можуть стати, за умов розвитку в них: готельного господарства – Корець (Рівненська область), Бережани, Бучач (Тернопільська область), Ізмаїл (Одеська область), Фастів (Київська область), Ніжин (Чернігівська область), Приморськ (Запорізька область); ресторанного господарства – Рогатин, Долина, Верховина (Івано-Франківська область), Затока (Одеська область), Козин (Київська область), Ромни (Сумська область), Залізний порт (Херсонська область), Новий Світ (Автономна Республіка Крим); курортного

господарства – Свалява (Закарпатська область); одночасно готельного та ресторанного господарства – Тульчин (Вінницька область).

3.2. Напрями розвитку туристичної діяльності в Україні

Основними проблемами розвитку туристичної діяльності в Україні є:

1. Відсутність повної інформації про туристичні ресурси, конкурентні переваги цільових туристичних ринків та національний туристичний потенціал робить неможливим створення високоякісного національного туристичного продукту.
2. Відсутність маркування туристичних ресурсів, розгалуженої мережі туристично-інформаційних центрів в Україні та туристичних представництв й системи інформаційно-рекламного забезпечення за кордоном.
3. Низька конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності;
4. Недосконала система регіонального управління туристичною діяльністю.

Дослідження зарубіжного досвіду є важливим для ефективного вирішення проблем туристичної діяльності. Так, у Польщі питаннями туризму займається на центральному рівні Департамент туризму при Міністерстві спорту і туризму РП. Завданнями Департаменту туризму є формування туристичної політики та розвиток туризму й механізмів, що регулюють туристичний ринок [162, с. 49]. З 2000 р. почала діяти Польська Туристична Організація, основним завданням якої є здійснення операційної діяльності, особливо у сфері туризму [162, с. 49].

Регіональні туристичні організації займаються питаннями промоції туризму на регіональному рівні, а Місцеві туристичні організації – на

місцевому [162, с. 49]. Місцеві та Регіональні туристичні організації мають форму товариств, членами яких можуть бути товариства, що діють у сфері туризму, організації, котрі об'єднують підприємців в галузі туризму та одиниці місцевого самоврядування [162, с. 49].

Діяльність Місцевої туристичної організації полягає в: туристичній промоції території, на яку поширюється діяльність організації; зборі, обробці та поширенні туристичної інформації; розробці та реалізації планів з розвитку та модернізації туристичної інфраструктури; створенні місцевих туристичних продуктів та підтримки співробітництва з Польською Туристичною Організацією; вдосконаленні системи підготовки кадрів для потреб туризму; проведенні маркетингових досліджень та аналізу в галузі туризму [162, с. 49].

Місцева туристична політика Польщі тісно взаємодіє з регіональною туристичною політикою, що дозволяє їй використовувати зразки та проекти розвитку туризму, що вказані в регіональних стратегіях розвитку [162, с. 50]. Така політика сприяє збільшенню можливостей розвитку туристичної пропозиції та ефективності її промоції в інших частинах регіону [162, с. 50].

Основними напрямками оптимізації розвитку туристичної діяльності визначені наступні:

1. Збір повної, достовірної та актуальної інформації про туристичні ресурси України можливо здійснити шляхом проведення їх інвентаризації. Інвентаризація туристичних ресурсів передбачає виявлення, державний облік та паспортизацію туристичних ресурсів.

Приймати участь у виявленні туристичних ресурсів повинні мати право всі зацікавлені особи. Інформація про виявлені туристичні ресурси має бути заповнена у відповідній формі та переданою до Державного агентства України з туризму і курортів.

Державний облік туристичних ресурсів здійснюється шляхом внесення необхідної інформації до Єдиної бази даних у сфері туризму, при цьому

повинен створюватися спеціально розроблений Паспорт туристичного об'єкту на кожний туристичний об'єкт.

Запровадивши нормативні вимоги, гармонізовані з європейськими та міжнародними стандартами, до основних параметрів якості туристичних об'єктів й туристичних послуг, можна забезпечити конкурентоспроможність національного та регіонального туристичного продукту.

2. Необхідно здійснити маркування туристичних об'єктів, внесених до Єдиної бази даних у сфері туризму, що буде гарантувати якість і безпеку відповідного туристичного об'єкту для туристів.

Необхідно створити розгалужену національну мережу туристично-інформаційних центрів шляхом створення мережі закордонних представництв та офіційних туристично-інформаційних центрів.

З метою створення ефективної системи інформаційно-рекламного забезпечення туристичного продукту як на національному так і на міжнародному рівні необхідно використати досвід Польщі і створити Національну туристичну організацію. Основною метою діяльності якої має стати розробка та реалізація програми популяризації України як туристично-привабливої країни, просування національного продукту на міжнародний туристичний ринок.

3. Підвищити конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності можна шляхом вдосконалення умов здійснення підприємницької діяльності у сфері туризму, та створенням умов для функціонування суб'єктів туристичної діяльності, що займаються організацією внутрішнього та в'їзного туризму.

4. З метою удосконалення регіонального управління туристичною діяльністю необхідно розробляти та реалізовувати на регіональному та місцевому рівнях державних програм. Для промоції туризму на регіональному та місцевому рівнях варто використати досвід Польщі, і створити Місцеві та Регіональні туристичні організації та надати їм відповідних повноважень.

3.3. Тенденції розвитку національного туризму України

За даними Державної служби статистики України у 2012 р. Україну відвідало 23,0 млн. іноземних громадян, що на 7,5% або майже на 1,6 млн. осіб більше ніж у 2011 р. (рис. 3.1). Загалом, протягом 2000-2012 рр. спостерігається збільшення кількості іноземних громадян, які відвідали Україну. Виключенням є лише 2009 р., коли порівняно з 2008 р., Україну відвідало на 18,3% (на 4,65 млн. осіб) менше іноземних громадян [77].

Рис. 3.1. Динаміка кількості іноземних громадян, які відвідали Україну протягом 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

Послугами суб'єктів туристичної діяльності України у 2012 р. скористалися 269,9 тис. іноземних туристів, що на 35,7 тис. осіб (15,2%) більше ніж у 2011 р. (рис. 3.2) Незважаючи на те, що у 2003 р., 2007 р., 2010 р. та у 2012 р. спостерігається стрімке збільшення кількості іноземних туристів, обслугованих суб'єктам туристичної діяльності України, протягом 2000-2012 рр. спостерігається загальна тенденція до їх зменшення.

Рис.3.2. Динаміка кількості іноземних туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

Основними країнами, з яких приїздили іноземні туристи до України є: Росія, Польща, Білорусь, Німеччина, США, Італія, Румунія, Туреччина, Великобританія та Ізраїль. Найчастіше українські туристи відвідують Туреччину, Росію, Єгипет, Польщу, Румунію, ОАЕ, Грецію, Німеччину, Ізраїль та Чехію.

У 2012 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон становила 21,4 млн. осіб, що на 1,6 млн. осіб (8,4%) більше ніж у 2011 р.

(рис. 3.3). Незважаючи на зменшення кількості громадян України, що виїжджали за кордон у 2008 р., порівняно з 2007 р. на 10,6%, загальна тенденція 2000-2012 рр. свідчить про поступове зростання їх кількості.

Рис. 3.3. Динаміка кількості громадян України, які виїжджали за кордон, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

Послугами суб'єктів туристичної діяльності України у 2012 р. скористалися 1,95 млн. туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, що на 706,4 тис. (56,5%) більше порівняно з 2011 р. (рис. 3.4). Незважаючи на зменшення кількості туристів з України, які виїхали за кордон у 2007 р., 2009 р. та 2011 р., загальна тенденція 2000-2012 рр. свідчить про збільшення кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон.

Рис. 3.4. Динаміка кількості туристів-громадян України, які виїжджали за кордон, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [77])

На українському туристичному ринку у 2012 р. працювали 5,3 тис. організаторів туризму, що на 11,5% більше ніж у 2011 р. (рис. 3.5). Збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності на 23,3% відбулося у 2003 р., проте вже у 2004 р. їх кількість зменшилася на 34,8% (1,3 тис.) порівняно з попереднім роком. З 2005 р. по 2009 р. кількість суб'єктів туристичної діяльності поступово зростає. Протягом 2010-2011 рр. відбулося незначне зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності, проте вже з 2012 р. їх кількість почала зростати.

Рис. 3.5. Динаміка кількості суб'єктів туристичної діяльності, 2001-2012 рр. (побудовано автором за даними [136, с. 270; 77])

Основними регіонами України, що генерують туристичні потоки за кордон є Донецька, Київська, Луганська, Львівська, Харківська області та

м. Київ. Основними ж реципієнтами іноземних туристів виступають Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Харківська області, Автономна Республіка Крим, м. Київ та м. Севастополь. Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька області переважно спеціалізуються на внутрішньому туризмі. Найбільша кількість екскурсантів припадає на Івано-Франківську, Кіровоградську (на 0,1% більше ніж частка внутрішнього туризму), Одеську, Полтавську, Тернопільську, Чернігівську області та м. Севастополь.

Протягом 2000-2004 рр. відбулося зменшення кількості підприємств готельного господарства в Україні (рис. 3.6). Проте вже з 2005 р. по 2011 р. спостерігається збільшення кількості підприємств готельного господарства. У 2012 р. кількість підприємств готельного господарства становила 3,1 тис., що на 0,6% менше порівняно з 2011 р.

Рис. 3.6. Динаміка кількості підприємств готельного господарства, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [155, с. 474])

Аналіз динаміки кількості підприємств ресторанного господарства свідчить про поступове їх зменшення протягом 2000-2012 рр. (рис. 3.7). У 2012 р. на території України працювало 21,6 тис. підприємств ресторанного господарства, що на 34,7% менше порівняно з 2000 р.

Рис. 3.7. Динаміка кількості підприємств ресторанного господарства, 2000-2012 рр. (побудовано автором за даними [155, с. 238])

Незважаючи на незначне збільшення кількості санаторно-курортних закладів у 2002-2004 рр. та 2011 р., загальна тенденція 2000-2012 рр. свідчить про зменшення їх кількості (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Динаміка кількості санаторно-курортних закладів, 2000-2012 рр.

(побудовано автором за даними [77])

Розвиток дитячих закладів оздоровлення та відпочинку протягом 2000-2012 рр. (рис. 3.9) можна розділити на два періоди: 1) 2000-2004 рр. для якого характерне динамічне зростання кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку; 2) 2005-2012 рр. – незначне коливання кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку та загальна тенденція зменшення їх кількості. Так, у 2012 р. діяло 17,7 тис. дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, що на 622 (3,4%) заклади менше ніж у 2005 р.

Рис. 3.9. Динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення, 2000-2012 рр.

(побудовано автором за даними [143; 77])

Завдяки проведенню фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу Україна має сучасну розвинену готельну інфраструктуру. На кінець 2012 р. свідоцтва про встановлення категорій «одна зірка» - «п'ять зірок» отримав 181 вітчизняний готель. З них: 7 готелів категорії «одна зірка», 19 – «дві зірки», 105 – «три зірки», 39 – «чотири зірки» та 11 готелів категорії «п'ять зірок» [47].

Розбудова інфраструктури національного туризму позитивно впливає на розвиток українського туризму. Підвищення попиту на національний туристичний продукт призводить до зростання кількості зайнятих у сфері послуг. Кількість зайнятих безпосередньо в підприємствах національного туризму становить понад 360 тис. осіб [185].

У розвиток готельної інфраструктури міст, приймаючих Євро-2012, було залучено близько 9 млрд. грн. приватних інвестицій. З них 1,8 млрд. гривень в Харкові та області, до 5 млрд. гривень – у Києві та області, близько 1 млрд. гривень – у Донецьку та Львові разом із відповідними областями [47]. У приймаючих містах та на території відповідних областей протягом

2008-2012 рр. було відкрито 126 реконструйованих на новозбудованих засобів розміщення, загальна кількість номерів яких становить 6878 [47]. З них найбільша кількість з'явилася протягом I півріччя 2012 р. – 47 готелів (3282 номери) [47].

Протягом останніх років створено велику кількість туристичних пунктів та центрів. Так на кінець 2012 року на території України діяло 139 туристичних пунктів і центрів [47].

До складу транспортної мережі України входять 21,6 тис. км залізниць [142, с. 310], 169,6 тис. км автомобільних доріг (з них 166,0 тис. км з твердим покриттям) [142, с. 313] , майже 3,0 тис. км внутрішніх водних шляхів, 19 морських та 11 річкових портів, 50 аеропортів, з них 20 міжнародних [61].

Протягом 2000-2008 рр. кількість обслугованих туристів транспортною системою України збільшилася на 1766 млн. осіб і становила у 2008 р. 4829 млн. осіб, проте з 2009 р. їх кількість почала зменшуватися і у 2011 р. становила 4057 млн. осіб, що на 110, 110 млн. пасажирів менше ніж у 2010 р. Зменшення кількості перевезених туристів відбулося за рахунок зменшення перевезення пасажирів автомобільним (автобусним) транспортом. Найбільшу частку (89%) у структурі пасажирських перевезень займає автомобільний транспорт. Найменшу (0,02%) – річковий транспорт. До 2005 р. у структурі пасажирообороту транспорту України переважав залізничний транспорт, проте з 2006 р. – автомобільний.

Пасажирооборот морського транспорту України (рис. 3.4), у 2002 р. зменшився на 33,7 % у порівнянні з 2000 р.. Зменшення відбулося за рахунок зниження даного показника в Одеській області на 77%. З 2002 по 2007 рр. спостерігається зростання пасажирообороту морського транспорту України у всіх регіонах України, крім Одеської області. Досягнувши максимального значення в 2007 р. (96,60 млн. пас.-милі), пасажирооборот з 2007-2011 рр. почав різко зменшуватися. Виключенням є 2009 р., коли спостерігається незначне його зростання (на 3,7%) за рахунок збільшення пасажирообороту м. Києва на 196,7% [147].

Рис. 3.4. Динаміка пасажирообороту морського транспорту за регіонами України, 2000-2011 рр. (побудовано автором за даними [147])

Схожа тенденція спостерігається і для пасажирообороту річкового транспорту України (рис. 3.5.). Виключенням є 2002 р., де на відміну від морського пасажирообороту, спостерігається стрімке зростання на 89% у порівнянні з 2000 р. Важливе значення в загальному пасажирообороті річкового транспорту відіграє Одеська область та м. Київ. Незначне зниження пасажирообороту Одеської області в 2005 р. призвело до зниження загального показника на 5%. Проте подальше зменшення показника Одеської області у поєднанні зі стрімким збільшенням показника м. Києва на 12,1 млн. пас.-милі у 2006 р., призвело до збільшення загального пасажирообороту на 13%. Протягом 2006-2010 рр. спостерігається зменшення пасажирообороту річкового транспорту. У 2011 р. пасажирооборот річкового транспорту зріс на 6% у порівнянні з попереднім роком. Зростання відбулося за рахунок збільшення пасажирообороту Запорізької (на 0,7 млн. пас.-милі), Одеської (на 1,7 млн. пас.-милі), Київської (на 0,1 млн. пас.-милі), Херсонської (на 2,2 млн. пас.-милі) та Миколаївської (на 0,6 млн. пас.-милі) областей [147].

Рис. 3.5. Динаміка пасажирообороту річкового транспорту за регіонами України, 2000-2011 рр. (побудовано автором за даними [147])

Останнім часом збільшується значення повітряного транспорту у структурі пасажирських перевезень.

Згідно даних Державіаслужби [75] спостерігається збільшення перевезень пасажирів авіаційним транспортом України протягом 2002-2011 рр. Виключенням є 2008-2009 рр., коли з настанням світової економічної кризи зменшилася кількість подорожей, що призвело до зменшення пасажирських перевезень з 2718,7 тис. до 2217,3 тис. пасажирів

за рахунок зменшення міжнародних перевезення з 2184,9 тис. (2008 р.) до 1758 тис. пасажирів (2009 р.) та внутрішніх – з 533,8 тис. до 459,3 тис. пасажирів України [156]. З 2010 р. відбувається стрімке зростання пасажирських перевезень, яке в червні 2012 р. становило 6 млн. 86,2 тис. пасажирів [1].

Аналіз динаміки кількості обслугованих туристів національним туризмом України протягом 2005-2011 рр. (рис. 3.6) показав, що з 2005 р. до 2008 р. спостерігається позитивна динаміка, проте з 2008 р. кількість туристів обслугованих національним туризмом України зменшується. Загальна кількість обслугованих туристів національним туризмом України у 2011 р. становила 4071,7 млн. осіб., що на 241,5 млн. осіб (5,8%) менше ніж у 2005 р.

Рис. 3.6. Динаміка кількості обслугованих туристів національним туризмом України протягом 2005-2011 рр. (побудовано автором)

Незважаючи на зменшення кількості обслугованих туристів національним туризмом України у 2008-2011 рр., дохід національного туризму України зростав протягом 2005-2011 рр. (рис. 3.7) Виключенням є лише 2009 р., коли обсяг доходів зменшився на 6,2% (7308,8 млн. грн.) порівняно з 2008 р. У 2011 р. дохід національного туризму України склав 120,8 млрд. грн..

Рис. 3.7. Динаміка доходу національного туризму України протягом 2005-2011 рр. (побудовано автором)

Обсяг туристського споживання товарів та послуг різних галузей економіки у 2011 р. становив 88,8 млрд. грн. [185], що на 8,3% більше порівняно з 2010 р. Збільшення обсягу туристського споживання відбулося за рахунок збільшення обсягу споживання внутрішнім туризмом на 8,3%. За рахунок в'їзного (іноземного) туризму було отримано 41,8 млрд. грн. [185].

Обсяг наданих послуг національними операторами склав у 2011 р. 9801651,8 тис. грн., що на 20,1% більше ніж у 2010 р. [47].

Суб'єкти туристичної діяльності у 2011 р сплатили до бюджету 921,2 млн. грн. З них припадає на готелі 349,4 млн. грн. (37,9%), на санаторно-курортні заклади – 283,2 млн. грн. (30,7%), організаторів туризму (туроператори та турагенти) – 260,9 млн. грн. (28,3%) [47].

Кількість об'єктів культурної спадщини в Україні у 2012 р. становила 5017. З них об'єктів національного значення – 891 та 4126 – місцевого значення. Україна володіє значним природно-заповідним фондом, загальна кількість якого складає 7739 одиниць (в т. ч. 47 національних природних парків, 28 ботанічних садів, 23 заповідники, 12 зоологічних парків), що займають 3744,5 га [47].

3.4. Напрями збалансованого розвитку національного туризму України

Подальший стихійний розвиток туризму призведе до шкідливого впливу на природні та культурні національні ресурси, тому досить важливим є збалансований розвиток національного туризму.

Однією з умов сталого розвитку є обмеження потреб (на рівні, який може підтримати екосистема) економічної діяльності в зовнішній екосистемі з метою поновлення сировинних ресурсів як «на вході» так і поглинання відходів «на виході» [160, с. 5]. Все це призводить до переходу від економічного принципу кількісного збільшення (зростання) до принципу якісного поліпшення (розвитку) [160, с. 5].

Сучасним підходам та ідеям сталого розвитку передували вчення академіка В. І. Вернадського, який розробив вчення про ноосферу, єдність людини з природою та їх тісний взаємозв'язок та взаємний вплив. Проте початком діяльності із захисту довкілля в планетарному масштабі стала

Конференція ООН з проблем навколишнього середовища, що відбулася в червні 1972 році в Стокгольмі. На конференції було прийнято План дій та Декларацію принципів.

Стокгольмська Декларація принципів містить положення, якими повинні керуватися держави у всіх своїх діях, що здійснюють або можуть здійснювати вплив на стан навколишнього середовища. Відповідно до першого принципу декларації, людина має право на свободу, рівність та сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, й несе головну відповідальність за охорону навколишнього середовища та його покращення для нинішнього та майбутнього поколінь [24]. Стокгольмська декларація принципів вплинула на формування екологічних прав людини, що мало відображення як на міжнародному так і національному рівнях. Відповідно до Статті 50 Конституції України, «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [46].

План дій містить 109 рекомендацій, що стосуються планування населених пунктів та управління ними з урахуванням якості навколишнього середовища, управління природними ресурсами, виявлення забруднювачів, що мають важливе міжнародне значення та боротьба з ними, освітніх, інформаційних, соціальних та культурних аспектів проблем навколишнього середовища, розвитку та навколишнього середовища [83].

Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) була створена в 1972 році з метою керівництва та заохочення партнерства в сфері дбайливого ставлення до навколишнього середовища шляхом створення можливостей для покращення якості життя населення та країн без нанесення шкоди майбутнім поколінням [94]. ЮНЕП є головним органом ООН в сфері навколишнього середовища, який розробляє глобальну екологічну програму, сприяє реалізації природоохоронній складовій стійкого розвитку в рамках системи Організації Об'єднаних Націй та виступає на захист природного середовища земної кулі [94].

Організаційна структура та функції Програми ООН з навколишнього середовища визначені резолюцією Генеральної Асамблеї № 2997 (XXVII) від 15 грудня 1972 року [105].

28 жовтня 1982 року на засіданні Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у Вашингтоні, було прийнято «Всесвітню хартію природи», що містить принципи збереження природи, у відповідності з якими повинна направлятися та оцінюватися будь-яка людська діяльність, що торкається природи [17].

Генеральна Асамблея ООН в своїй резолюції № 38/161 «Процес підготовки Екологічної перспективи на період до 2000 року й далі» від 19 грудня 1983 року [106] схвалила створення спеціальної комісії, метою діяльності якої є розробка стратегій охорони навколишнього середовища та презентація доповідей з екологічних та глобальних проблем до 2000 року та в наступний період. У 1987 році Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку під керівництвом Прем'єр-міністра Норвегії Гру Харлем Брунтланд презентувала Генеральній Асамблеї ООН звіт «Наше спільне майбутнє» [183]. У звіті були запропоновані довготермінові стратегії в сфері навколишнього середовища, що могли б забезпечити стійкий розвиток світової економіки протягом тривалого часу, розглянуто засоби та способи, користуючись якими можливо ефективно вирішувати проблеми користування природними ресурсами [183]. Після опублікування звіту «Наше спільне майбутнє» у засобах масової інформації з'явився термін «стійкий розвиток» (sustainable development), тобто така модель розвитку при якій задовольняються потреби нинішнього покоління й гарантується така ж можливість майбутнім поколінням [183].

Резолюція 44/228 «Конференція Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та розвитку» від 22 грудня 1989 року, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, постановила скликати конференцію ООН з навколишнього середовища та розвитку, на яку було покладено завдання розробити стратегії та заходи, спрямовані на

припинення процесу погіршення навколишнього середовища [107]. В резолюції зазначено, що найбільшого значення для підтримки якості глобального навколишнього середовища, особливо для досягнення екологічної безпеки та стійкого розвитку у всіх країнах мають наступні екологічні проблеми:

- а) захист атмосфери шляхом боротьби зі зміною клімату, руйнуванням озонового шару та забрудненням повітря;
- б) охорона якості та джерел ресурсів прісної води;
- в) захист й охорона океанів та всіх видів морів, включаючи закриті та напівзакриті моря та прилежні райони, раціональне використання та розвиток їх живих ресурсів;
- г) охорона й раціональне використання земельних ресурсів, в тому числі, шляхом боротьби з обезлісненням, опустеленням й засухою;
- г) збереження біологічного різноманіття;
- д) використання екологічнобезпечних біотехнологій;
- е) екологічнобезпечне видалення відходів, особливо небезпечних відходів й токсичних хімічних речовин та запобігання незаконного обороту токсичних й небезпечних продуктів та відходів;
- є) покращення умов життя й праці бідних шляхом ліквідації бідності за допомогою комплексних програм розвитку сільських й міських районів, й затвердження на всіх рівнях інших відповідних заходів, необхідних для запобігання подальшого погіршення стану навколишнього середовища;
- ж) захист санітарно-гігієнічних умов життя й підвищення його рівня [107].

3-14 червня 1992 року в Ріо-Де-Жанейро була проведена Конференція ООН по навколишньому середовищу й розвитку [26] (також відома як Зустріч на найвищому рівні «Планета Земля»), в основу якої були покладені ідеї міжнародної комісії та принципи сталого розвитку. На конференції були схвалені такі документи: Ріо-де-Жанейрська декларація по навколишньому середовищу й розвитку, Порядок денний на ХХІ століття, Заява про

принципи ставлення до раціонального використання, збереження та стійкого розвитку всіх видів лісів, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Конвенція про біологічне різноманіття [26].

Ріо-де-Жанейрська декларація по навколишньому середовищу й розвитку містить 27 принципів, які розкривають суть й мету реалізації концепції сталого розвитку та роль держави та різних соціальних верств населення., правила екологічної поведінки держав тощо [116].

Відповідно до Порядку денного на XXI століття, прийнятого Конференцією Організації Об'єднаних Націй в Ріо-де-Жанейро 3-14 червня 1992 року, його метою є підготування світу до розв'язання проблем, з якими він зіткнеться в наступному столітті [88]. У документі відображено глобальний консенсус та прийняття на найвищому рівні політичних зобов'язань відносно співробітництва з питань навколишнього середовища й розвитку. У Порядку денному на XXI століття зазначено, що відповідальність за успішне впровадження документу покладено в першу чергу на уряди країн [88]. Національні плани, стратегії, політика та процеси мають вирішальне значення для досягнення даної мети. Таким національним зусиллям повинно сприяти Міжнародне співробітництво. В даному контексті система ООН покликана відігравати вирішальну роль, а інші міжнародні, регіональні та субрегіональні організації також повинні сприяти таким зусиллям [88].

Відповідно до Заяви з викладеними Принципами лісоводства, прийнятої Конференцією ООН по навколишньому середовищу й розвитку в Ріо-де-Жанейро 14 червня 1992 року, потрібно раціонально використовувати лісові ресурси для задоволення економічних, соціальних, екологічних, культурних та духовних потреб нинішнього й майбутніх поколінь [93]. Основною метою даних принципів є сприяння раціональному використанню, збереженню та розвитку лісів та реалізація їх багатоцільових та взаємодоповнюючих функцій і способів використання [93]. Ці принципи відображають вперше досягнутий глобальний консенсус з питання лісів [93].

Основною метою Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату є виконання відповідних положень Конвенції щодо стабілізації концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, що не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему [103]. Такий рівень повинен бути досягнутий в терміни, достатні для природної адаптації екосистем до змін клімату та які не ставлять під загрозу виробництво продовольства й забезпечення подальшого стійкого економічного розвитку [103].

Метою Конвенції про біологічне різноманіття є збереження біологічного різноманіття, стійке використання його компонентів й спільне отримання на справедливій та рівній основі вигод, що пов'язані з використанням генетичних ресурсів, в т.ч. шляхом надання необхідного доступу до генетичних ресурсів та шляхом належної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси й технології, а також шляхом належного фінансування [45].

Отже, Конференція в Ріо-де-Жанейро стала початком свідомого повороту нашої цивілізації до нового шляху розвитку, де екологічний аспект стійкого розвитку тісно пов'язаний з соціально-економічним розвитком, та передбачає встановлення нового, справедливого глобального партнерства шляхом створення нових рівней співробітництва між країнами, основними елементами суспільства і людьми.

Відповідно до резолюцій № 47/190 «Звіт Конференції Організації Об'єднаних Націй по навколишньому середовищу та розвитку» [111] та № 51/181 «Спеціальна сесія для проведення всебічного огляду та оцінки здійснення Плану дій на XXI століття» [112], Генеральна Асамблея ООН у 1997 році скликала спеціальну сесію (відому як Зустріч на найвищому рівні «Планета Земля + 5» [18]) з метою оцінки виконання Плану дій на XXI століття. В заключному документі сесії, резолюції «Програма дій щодо подальшого здійснення Плану дій на XXI століття» (A/RES/S-19/2) [108], країни-члени визнали, що час має вирішальне значення для вирішення

завдань по забезпеченню сталого розвитку, поставлених в Ріо-де-Жанейрській декларації та Плану дій на XXI століття, та зобов'язалися продовжувати приймати спільні заходи для прискорення реалізації Плану дій на XXI століття [108].

20 грудня 2000 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію [113] про скликання Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні зі стійкого розвитку (відому як «Ріо+10») з метою огляду десятирічного прогресу, досягнутого з 1992 року у виконанні Плану дій на XXI століття. Всесвітня зустріч на найвищому рівні була проведена в Йоханнесбурзі з 26 серпня по 4 вересня 2002 року [74]. Звіт зустрічі [184] містить Політичну декларацію [109], в якій країни-члени взяли на себе колективну відповідальність за посилення та зміцнення взаємопов'язаних основ сталого розвитку – економічного, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища – на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях, та План виконання рішень [110], в якому країни-члени взяли на себе зобов'язання приймати конкретні дії та заходи на всіх рівнях та зміцнювати міжнародне співробітництво. Відповідно до 43 пункту IV Розділу «Охорона та раціональне використання природної ресурсної бази економічного та соціального розвитку» Плану виконання рішень Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні зі стійкого розвитку, необхідно заохочувати стійкий розвиток туризму, орієнтуючись при цьому на Міжнародний рік екотуризму (2002 р.), Міжнародний рік культурної спадщини ООН (2002 р.), Всесвітню зустріч на вищому рівні з екотуризму (2002 р.) та прийняту на ній Квебекську декларацію, Глобальний етичний кодекс туризму, прийнятий ВТО, з метою отримання населенням туристичних регіонів більшої користі з ресурсів туризму, зберігаючи при цьому культурну та екологічну цілісність цих районів та посилення захисту екологічно вразливих зон та природних заповідників [110].

24 грудня 2009 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію [114], в якій постановила організувати в 2012 році проведення Конференції

ООН зі стійкого розвитку (відому як Ріо+20). Конференція затвердила підсумковий документ «Майбутнє, якого ми прагнемо», в якому зазначено, що ретельно спланована та відрегульована діяльність в сфері туризму може здійснювати суттєвий внесок в межах всіх трьох компонентів стійкого розвитку, тісно пов'язана з іншими секторами та може забезпечити створення гідних робочих місць та відкривати нові можливості в сфері торгівлі [115]. Країни-члени закликають надавати масштабнішу підтримку заходам у сфері стійкого туризму та відповідним заходам по збільшенню відповідного потенціалу в країнах, що розвиваються з метою забезпечення стійкого розвитку, та рекомендують заохочувати інвестиції в стійкий туризм, включаючи екотуризм та культурний туризм [115].

Ідея сталого розвитку удосконалювалася протягом десятиліть. Сучасна концепція сталого розвитку складається з наступних елементів:

1. Економічного – забезпечення економічного зростання.
2. Екологічного – забезпечення раціонального використання природних ресурсів, якості довкілля та збереження біорізноманіття.
3. Соціального – подолання бідності, безробіття, забезпечення соціальної справедливості та добробуту населення тощо.
4. Духовного – забезпечення для кожної окремої соціальної групи всебічного врахування особливостей соціально-історичного розвитку [39].

Основними принципами сталого розвитку є:

- принцип «задоволення потреб» - потреби найбідніших верств населення висувуються на перший план;
- принцип «встановлення обмежень», відповідно до якого накладаються обмеження на розвиток людства та стан технологій, з метою збереження довкілля [86].

Поняття «сталий туризм» тісно пов'язане з поняттям «сталий розвиток». Вперше термін «сталий туризм» був використаний в 1980-х роках, коли

фахівці туристичної галузі та дослідники працювали над Брундтланською доповіддю [38, с. 6].

Потреба розвивати прибутковий туризм, враховуючи обмеження щодо наявних природних ресурсів та їх збереження, призвела до виникнення концепції сталого туризму [38, с. 6]. Відповідно до концепції сталого туризму, запропонованої Туристичною Радою та Всесвітнім фондом дикої природи (WWF), принципами сталого розвитку є:

1. Стале використання природних, культурних та соціальних ресурсів.
2. Скорочення шкідливих викидів та переспоживання дозволяє уникнути великих витрат на усунення шкоди, завданої довкіллю та підвищує якість туризму.
3. Збереження та розвиток природного, соціального та культурного різноманіття є важливим для сталого туризму, оскільки створює базу для розвитку туризму взагалі.
4. Врахування туризму при національному та місцевому плануванню та оцінка його з точки зору впливу на екологію, підвищує шанси туризму на виживання.
5. Підтримання туристичною діяльністю місцевої економіки та врахування екології.
6. Залучення місцевих громад до туристичного сектору позитивно впливає на довкілля й економіку та покращує якість туристичних послуг.
7. З метою попередження та розв'язання потенційно можливих конфліктів інтересів, необхідним є консультування громад та зацікавлених сторін.
8. Підготовка персоналу з метою підвищення якості туристичного продукту.
9. Повну інформацію про туристичну сферу надає проведений маркетинг, що підвищує повагу до природного, культурного та

соціального середовищ приймаючої місцевості та рівень задоволення клієнтів.

10. З метою вирішення проблем та покращення ситуації в приймаючій місцевості та серед клієнтів потрібно проводити постійні дослідження та моніторинг галузі [38, с. 9].

Важливу роль в правовому регулюванні переходу туристичної сфери до моделі сталого розвитку відіграли наступні законодавчі документи:

- Гаагська декларація з туризму, прийнята на Міжпарламентській конференції з туризму, яка відбулася 14 квітня 1989 року в Гаазі (Нідерланди) [92, с. 63]. Документ містить 10 принципів та Конкретні висновки й рекомендації. Відповідно до II Принципу, туризм може бути ефективним засобом, що сприяє соціально-економічному зростанню для всіх країн [92, с. 65]. Принцип III проголошує, що не зіпсоване природне, культурне та людське навколишнє середовище є головною умовою розвитку туризму. Рациональне управління туризмом може здійснити значний внесок в захист та розвиток фізичного навколишнього середовища та культурної спадщини, а також в покращення рівня життя [92, с. 65]. В Рекомендаціях зазначено, що туризм необхідно планувати комплексно, приймаючи до уваги всі аспекти законодавства, що відноситься до інших секторів (наприклад, транспорт, охорона здоров'я, зайнятість, зв'язок, сільське господарство тощо) [92, с. 70]. При плануванні туризму та освоєнні території необхідно щоб країни забезпечували гармонійну рівновагу між економічними та екологічними міркуваннями [92, с. 71].

- Хартія сталого туризму, прийнята на Всесвітній конференції зі сталого розвитку туризму, що відбулася в Лансароте, Канарські острови, Іспанія, 27 - 28 квітня 1995 року [178]. Учасники конференції визнаючи, що туризм може здійснити позитивний внесок у соціально-економічне та культурне зростання, і в той же час може бути причиною погіршення стану навколишнього середовища і втрати місцевої ідентичності, звертаються до міжнародного співтовариства, урядів, інших державних органів, котрі

приймають рішення, фахівців у галузі туризму, громадських і приватних установ та асоціацій, діяльність яких пов'язана з туризмом, та самих туристів прийняти та дотримуватися 18 Принципів Декларації [178].

- Глобальний етичний кодекс туризму, прийнятий 1 жовтня 1999 року на сесії Генеральної асамблеї ВТО в м. Сантьяго (Чилі) [179]. Кодекс містить 9 статей, відповідно до яких мають діяти уряди, туроператори, турагенти, забудовники, працівники та самі подорожуючі [92, с. 90]. Стаття 3 стверджує, що «Туризм – фактор стійкого розвитку» [179]. У ній зазначено:

1. Всі учасники туристичного процесу повинні охороняти ресурси та природне середовище з метою забезпечення поступового, стійкого, здорового економічного зростання на користь рівноправного задоволення потреб сучасних та майбутніх поколінь.

2. Місцеві, регіональні та центральні органи влади повинні стимулювати та приділяти увагу тим формам туризму, що дозволяють економити цінні та рідкісні природні ресурси.

3. З метою зменшення руйнівного впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище та для підвищення її позитивного впливу на місцеву економіку та туристичну індустрію, варто сприяти більш рівномірному розподілу туристичного потоку в часі і просторі.

4. Варто планувати види туристичної діяльності та об'єкти туристичної інфраструктури таким чином, щоб забезпечити захист природної спадщини (біологічного різноманіття та екосистем) та охороняти види дикої флори і фауни, що знаходяться на межі зникнення.

5. Екотуризм та природний туризм є найбільш цінними формами туризму. оскільки вони проявляють повагу до місцевих жителів та природної спадщини, й дотримуються потенціалу прийому туристичних об'єктів [179].

Десята стаття присвячена механізму вирішення спірних питань [92, с. 90].

- Осацька декларація тисячоліття, прийнята на Конференції лідерів туризму Тисячоліття 1 жовтня 2001 року, що відбулася в межах 14 сесії

Генеральної асамблеї ВТО в м. Осака (Японія) [71]. Лідери туризму з державного та приватного секторів з усього світу, що прийняли участь в Конференції впевнені, що розвиток туризму на основі принципів стійкості є єдиним способом ефективного вирішення екологічних проблем, створюючи при цьому робочі місця та забезпечуючи економічне зростання [71]. Відповідно до Положення «В – збереження природної та культурної спадщини на основі туризму», в основу розвитку туризму повинні бути покладені принципи стійкості, що дозволить врівноважити потреби місцевих громад й завдання, пов'язані з охороною культурних й природних ресурсів та задоволенням потреб відвідувачів [71]. Стійкий туризм пропонує найкращі варіанти вирішення протиріч, що викликані з однієї сторони необхідністю охороняти навколишнє середовище, а з іншої – забезпечувати розвиток [71].

Визначення поняття «сталий розвиток» зафіксовано в Україні на державному рівні в проекті Концепції переходу України до сталого розвитку [95]. Відповідно до документу, сталий розвиток передбачає задоволення потреб суспільства за умови збереження цілісного природного середовища та його поетапного відтворення, а також створення можливостей для забезпечення рівноваги між потребами людей усіх поколінь та потенціалом природного середовища [95].

Відповідно до Статті 9 «Сталий туризм» Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, ратифікованої Законом України № 1672-IV від 07. 04. 2004 року [35], «сторони вживають заходів для сприяння сталому туризму в Карпатах, який приносить користь для місцевого населення та базується на неповторній природі, ландшафтах та культурній спадщині Карпат, та посилюють з цією метою співпрацю» [102]. З метою підтримки сталого туризму сторони здійснюють політику, орієнтовану на сприяння транскордонній співпраці та розробляють спільні або координовані плани управління прикордонними чи транскордонними природоохоронними територіями й іншими об'єктами, що є цікавими для туризму [102].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України №11-р від 16.01.2007 ухвалено Стратегію виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат [119]. Метою стратегії є відновлення та збереження унікальних природних комплексів Карпат та запобігання деструктивному впливові діяльності в Карпатському регіоні на гірські екосистеми [157]. Одним із завдань стратегії є забезпечення збалансованого використання, відтворення й збереження біо- та ландшафтного різноманіття в Карпатах, що в т. ч. передбачає «впровадження екологічно збалансованого ведення туризму, в т. ч. створення правових та екологічних умов для розвитку екологічного туризму» [157].

Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Києві 22 травня 2003 р. [98], ратифікований Законом України «Про ратифікацію Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Києві 22 травня 2003 р.» № 1621-VI від 04. 09. 2009 р. [33]. Метою Протоколу є посилення збереження, сталого використання й відтворення ландшафтного та біологічного різноманіття Карпат в інтересах сучасних та майбутніх поколінь [98]. В Статті 5 зазначено, що сторони повинні враховувати цілі Протоколу в територіальному плануванні, управлінні водними та річковими басейнами, земельними ресурсами, лісовими та сільськими господарствами, інфраструктурою й транспортом, енергетикою, промисловістю та туризмом [98].

Законом України «Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» від 16. 10. 2012 р. № 5432-VI [34] ратифіковано Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат [100].

У розпорядженні № 449-р від 25. 05. 2011 р. Кабінету Міністрів України у вказано схвалити проект Протоколу про сталий туризм до

Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат [121], проте даний Протокол ще не схвалений і не ратифікований.

Стійкому розвитку національного туризму перешкоджають:

1. Неефективне використання наявного ресурсного потенціалу країни;
2. Туризм є майже недоступним для малозабезпечених верств населення, осіб з особливими потребами, дітей, осіб похилого віку та молоді.
3. Прогнозування та планування розвитку туризму, обсягів та структури туристичного потоку, відповідно до наявних ресурсів та їх можливостей, розробка й реалізація місцевих та регіональних програм з розвитку туризму, ведення статистичного обліку у сфері туризму відбувається на низькому рівні.
4. Недосконалість фінансових та нормативно-правових механізмів реалізації державної політики у сфері туризму, відсутність саморегулювання та ефективних форм державно-приватного партнерства у сфері туризму. Співробітництво між суб'єктами індустрії туризму та органами виконавчої влади є малоефективним.
5. Недостатньо розвинені пріоритетні види туризму: екологічний, сільський, в'їзний.
6. Забезпечення безпечних умов для туристів на туристичних об'єктах й маршрутах, та ефективна система захисту прав та інтересів туристів є відсутніми.
7. Незадовільна структура, кількісні та якісні параметри кадрового забезпечення у сфері управління туризму на місцевому та державному рівнях.

Питанням збалансованого розвитку присвячено значну кількість міжнародних нормативно-правових актів та конвенцій прийнятих ВТО та ООН. Стратегія ж сталого розвитку туризму в Україні перебуває на стадії розроблення.

Відповідно до «Проекту Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні», забезпечити сталий розвиток туризму і курортів в Україні можливо шляхом встановлення та підтримки рівноваги між збереженням історико-культурних, природних ресурсів, соціальними потребами, економічними інтересами й розвитком туризму, та створенням сприятливих умов для формування високоякісного національного й регіонального туристичних продуктів [161].

Отже, основними напрямками сталого розвитку національного туризму можна визначити наступні:

1. Ефективне та раціональне використання туристичних ресурсів можливе завдяки розробленню комплексних заходів з їх управління, туристичного районування, визначення пріоритетних територій та видів туризму, визначення та встановлення гранично допустимих навантажень на туристичні об'єкти, з метою попередження їх руйнації.

2. Запровадивши мінімальні соціальні стандарти в туризмі, можна захистити соціальні інтереси населення у сфері туризму й курортів. З одного боку, необхідність встановлення таких стандартів зумовлює інфраструктурний характер туризму, зокрема його вплив на якість життя населення й значну кількість видів економічної діяльності, а з іншого – наявність таких стандартів створює сприятливі передумови для розвитку соціального туризму на принципах адресної допомоги.

3. Здійснити належне прогнозування та планування розвитку туризму в Україні неможливо без удосконалення системи статистичної звітності у сфері туризму та впровадження допоміжних (сателітних) рахунків, враховуючи відповідні рекомендації ВТО. Місцеві та регіональні програми з розвитку туризму повинні перебувати тісно корелювати між собою та державною програмою розвитку туризму. Для ефективної реалізації місцевих та регіональних програм розвитку необхідно створити Місцеві та Регіональні туристичні організації, що займатимуться збором, обробкою та поширенням туристичної інформації, створенням туристичних продуктів

відповідного рівня (місцевого, регіонального) та їх промоцією, а також розробкою й реалізацією планів щодо розвитку туристичної інфраструктури.

4. Нормативно-правові механізми реалізації державної політики у сфері туризму можливо вдосконалити шляхом внесення змін та доповнень до Законів України «Про туризм» й «Про курорти», спрямованих на зростання конкурентоспроможності національного туристичного продукту як на внутрішньому так і на міжнародному туристичних ринках. В індустрії туризму, необхідним є створення відповідних умов для впровадження інструментів саморегулювання.

5. Активізація розвитку екологічного та сільського туризму шляхом розроблення відповідних маршрутів й активного поширення інформації про них. Формування в населення бережливого ставлення до навколишнього середовища.

Для активного розвитку в'їзного туризму необхідно створити позитивний туристичний імідж країни, конкурентоспроможний національний продукт, здійснювати його просування на міжнародному ринку, забезпечення якісних туристичних послуг, обслуговування, прав та інтересів туристів.

6. Створення ефективної системи захисту прав та інтересів туристів можливе шляхом впровадження страхування діяльності суб'єктів туристичної діяльності та гарантійних зобов'язань. Забезпечення захисту прав та інтересів туристів на туристичних об'єктах й маршрутах можливе завдяки інформаційному та інфраструктурному облаштуванню найбільш туристично-привабливих об'єктів природно-заповідного фонду й культурної спадщини (орієнтованих в першу чергу на відповідність санітарно-гігієнічним нормам та вимогам безпеки).

7. Необхідно створити ефективну модель управління персоналом та удосконалити існуючу систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для закладів, установ та підприємств у сфері туризму й курортів [49]. В комплексі такі дії могли б забезпечити збільшення мотивації праці та підвищення якості наданих послуг [49].

Висновки до розділу 3

1. Основними проблемами розвитку індустрії національного туризму є: неефективність державного регулювання індустрії національного туризму та відсутність комплексної програми її розвитку; застаріла матеріально-технічна база та невідповідність європейським стандартам інфраструктури індустрії туризму; низький рівень інвестицій в індустрію національного туризму; низький рівень кадрового забезпечення індустрії національного туризму; низький рівень впровадження інноваційних технологій та рекламної компанії про туристичні можливості України.

2. Основними заходами оптимізації розвитку індустрії національного туризму України визначені наступні: створення програм розвитку складових елементів індустрії національного туризму та комплексної програми розвитку національного туризму, розроблення системи податкових пільг/канікул; реконструкція існуючих та будівництво нових об'єктів індустрії національного туризму; придбання нового та сучасного обладнання, впровадження процесів автоматизації та комп'ютеризації на підприємствах індустрії національного туризму; узгодження вітчизняного законодавства із законодавством ЄС, що дозволить вийти на європейський рівень обслуговування; створення сприятливого інвестиційного клімату в країні; підвищення рівня підготовки спеціалістів для туристичної індустрії шляхом використання інноваційних підходів в навчальному процесі та постійного корегування навчального процесу до потреб ринку; проведення активної рекламної кампанії із зосередженням особливої уваги на перевагах національного туристичного продукту.

3. До проблем розвитку туристичної діяльності в Україні належать: відсутність реєстру туристичних ресурсів України; відсутність маркування туристичних маршрутів та розгалуженої мережі туристично-інформаційних центрів в Україні та туристичних представництв за кордоном; вітчизняні

суб'єкти туристичної діяльності є не конкурентоспроможними; недосконалість системи регіонального управління туристичною діяльністю.

4. Основними напрямками оптимізації розвитку туристичної діяльності визначені наступні: інвентаризація туристичних ресурсів; створення Єдиної бази даних у сфері туризму та маркування туристичних об'єктів, що до неї входять; створення національної мережі туристично-інформаційних центрів та закордонних представництв; підтримка суб'єктів туристичної діяльності, що займаються організацією внутрішнього та в'їзного туризму; створення Регіональних та Місцевих туристичних організацій, які б займалися реалізацією державних програм на місцевому та регіональному рівні та промоцією туризму на відповідному рівні.

5. Основними тенденціями розвитку національного туризму є: позитивний розвиток готельного господарства; транспортного господарства (до 2008 р., а з 2009 р. відбувається зменшення перевезених пасажирів); збільшення кількості іноземних громадян, які відвідали Україну, проте загальна кількість іноземних туристів, обслугованих суб'єктам туристичної діяльності України, зменшилася; збільшення доходу національного туризму України, незважаючи на зменшення (з 2008 р.) кількості обслугованих туристів національним туризмом України; збільшення обсягу туристичного споживання товарів та послуг різних галузей економіки; перехід до європейської моделі державного регулювання галузі туризму, котра передбачає вирішення питань розвитку туристичної діяльності на рівні Державного агентства з туризму та курортів при Міністерстві інфраструктури України.

6. Збалансованому розвитку національного туризму в Україні перешкоджають: неефективне та нераціональне використання ресурсного потенціалу країни, недоступність туризму соціальним верствам населення; низький рівень прогнозування розвитку національного туризму; недосконалість нормативно-правового та фінансового механізмів реалізації державної політики у сфері туризму; слаборозвинений екологічний,

сільський та в'їзний туризм; незадовільні якісні та кількісні параметри кадрового забезпечення.

7. Основними напрямками збалансованого розвитку національного туризму можна визначити наступні: розроблення комплексних програм з раціонального використання туристичних ресурсів, визначення пріоритетних територій розвитку туризму та встановлення гранично допустимих навантажень на туристичні об'єкти; розвиток соціального туризму на принципах адресної допомоги; удосконалення системи статистичної звітності у сфері туризму, дозволить здійснювати належне прогнозування та планування розвитку національного туризму; внесення змін та доповнень до Законів України «Про туризм» та «Про курорти» спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національного туристичного продукту, організація ефективної співпраці державного та приватного сектору через громадські організації; створення та популяризація туристичних маршрутів екологічного та сільського туризму; створення ефективної системи захисту прав та інтересів споживачів туристичного продукту; удосконалення існуючої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для туристичної галузі.

ВИСНОВКИ

1. Національним туризмом є всі види туристичної діяльності, які здійснюються в державних межах країни (туризм внутрішній та екскурсійна діяльність, в'їзний та виїзний в частині послуг, які надаються резидентам та нерезидентам країни суб'єктами туристичної діяльності, та послуги надані нерезидентам під час транзитної подорожі).

Система національного туризму (СНТ) є складовою глобального туристичного процесу, представленою функціональними та просторовими взаємозв'язками та взаємодією туристів та суб'єктів індустрії туризму в межах території держави, діяльність яких регулюється державною туристичною політикою і концентрується в туристичних дестинаціях різного рівня та типу. Елементами СНТ є туристи та суб'єкти індустрії туризму, які надають основні, додаткові та супутні послуги, формують, просувають та реалізують туристичний продукт. Концентрація елементів СНТ та взаємодія між ними, спрямована на забезпечення потреб туристів у безпечному та комфортному проведенні вільного часу в подорожі, формує елементи територіальної структури національного туризму – дестинації, представлені пунктами, центрами (малими, середніми, великими) та вузлами.

2. На формування та функціонування національного туризму впливають екологічні, економічні та соціально-демографічні фактори, факторні ознаки яких додатково класифіковані за напрямом, характером та іншими ознаками впливу на показники туристичного процесу на внутрішні, зовнішні, екстенсивні, інтенсивні, лімітуючі, стимулюючі, стабілізуючі, локалізовані, нелокалізовані, генеруючі, реалізуючі, постійно-діючі, змінні, позитивні, негативні.

В результаті проведення кореляційного аналізу було виявлено, що на основні показники туристичної діяльності (обсяги туристичних потоків та доходів від туризму/1000 осіб) екологічні чинники впливають слабо, а найбільший вплив здійснюють економічні (валовий регіональний продукт,

інвестиції в основний капітал) та соціально-демографічні (дохід населення і рівень його заробітної плати) показники. На сучасному етапі розвитку національного туризму лімітуючими факторами є низький рівень середньомісячної заробітної плати та наявного доходу населення, екологічні фактори, стимулюючими – інвестиції в основний капітал і валовий регіональний продукт.

На основі групування адміністративних одиниць України за подібністю впливу чинників виділених груп факторів за допомогою кластерного аналізу та в результаті аналізу дендрограми кластеризації адміністративних одиниць України було виділено шість кластерів: 1) АР Крим, Миколаївська, Сумська, Полтавська, Харківська, Херсонська та Хмельницька обл.; 2) Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Житомирська та Чернігівська обл., 3) Івано-Франківська, Чернівецька, Львівська, Тернопільська обл.; 4) Волинська, Рівненська та Закарпатська обл.; 5) Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Одеська обл. та м. Севастополь; 6) м. Київ.

3. Методика суспільно-географічного дослідження системи національного туризму включає три взаємопов'язані етапи: теоретико-методологічний (досліджено поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічного дослідження системи національного туризму України, визначено фактори, що впливають на її формування й функціонування, обґрунтовано методику суспільно-географічного дослідження СНТ), аналітичний (здійснено оцінку: середовища функціонування національного туризму України, ресурсної бази розвитку національного туризму України, розвитку індустрії національного туризму України, розвитку туристичної діяльності в Україні, динаміки туристичного процесу, проаналізовано державне регулювання національного туризму України, виявлено регіональну диференціацію його розвитку), синтетичний (виявлено та узагальнено тенденції розвитку національного туризму України, проблеми розвитку індустрії туризму та туристичної діяльності, запропоновано

напрями розвитку індустрії національного туризму, туристичної діяльності на засадах збалансованого розвитку національного туризму України).

4. На основі оцінки впливу чинників на характер туристичного процесу, визначення тенденцій та регіональних особливостей туристичного попиту, оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу, визначення рівня розвитку готельного, ресторанного та курортного господарства, транспортного, туристичного обслуговування було здійснено покомпонентну оцінку рівня розвитку складових системи національного туризму України та інтегральну оцінку в розрізі регіонів.

Виявлено регіональну диференціацію національного туризму України, та виділено регіони високого (АР Крим, Одеська обл.), вище середнього (Львівська обл. та міста Київ, Севастополь), середнього (Донецька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Харківська, Херсонська та Чернівецька обл.), нижче середнього (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська обл.) та низького розвитку (Житомирська, Кіровоградська, Луганська та Тернопільська обл.).

Автономна Республіка Крим займає перші місця в усіх блоках, крім транспортного й ресторанного господарства, Одеська – лише в санаторно-курортних і оздоровчих закладах й туристичному процесі. В структурі туристичного потоку обох (АР Крим, Одеська обл.) регіонів переважає екскурсійна діяльність.

Адміністративним одиницям регіону з рівнем розвитку вище середнього належать перші місця у туристичному процесі; Львівській області – у готельному господарстві; м. Києву – в готельному, ресторанному господарствах та туристичній діяльності; м. Севастополю – в туристичній діяльності. У Львівській області та м. Києві переважає розвиток виїзного туризму, а у м. Севастополі – екскурсійна діяльність.

В регіоні із середнім рівнем розвитку перші місця займають лише Донецька, Івано-Франківська, Харківська в туристичному процесі, та

Херсонська – в санаторно-курортних і оздоровчих закладах, дитячих закладах відпочинку та оздоровлення. Розвиток виїзного туризму переважає в Донецькій, Київській, Харківській, екскурсійна діяльність – в Херсонській та Івано-Франківській областях, в решті областей даного регіону переважає внутрішній туризм.

Найбільшим за чисельністю, й таким, що охоплює 10 областей є регіон із розвитком національного туризму нижче середнього. Жодна з областей даного регіону не займає першого місця. Друге місце займають лише Вінницька – у ресурсно-туристичному блоці, Волинська – у ресторанному господарстві, Миколаївська – в санаторно-курортних і оздоровчих закладах, Сумська – у дитячих закладах відпочинку та оздоровлення. Більшість (8) областей (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська) регіону спеціалізуються на внутрішньому туризмі, на екскурсійній діяльності – Полтавська та Чернігівська області.

Для регіону з низьким розвитком національного туризму характерним є відсутність першого та другого місць, а третє місце займає лише Житомирська область в ресторанному господарстві та Кіровоградська – в дитячих закладах відпочинку та оздоровлення. Екскурсійна діяльність переважає в Житомирській, Кіровоградській та Тернопільській областях, в Луганській області переважає виїзний туризм.

5. Серед позитивних тенденцій розвитку національного туризму варто виділити: перехід України до європейської моделі державного регулювання галузі туризму; розробка регіональних програм розвитку туризму; розвиток мережі туристично-інформаційних центрів та пунктів; вихід на туристичний ринок України міжнародних готельних ланцюгів, збільшення обсягу туристичного споживання товарів та послуг різних галузей економіки; поступове збільшення міжнародних туристичних прибуттів до України. Варто відмітити, що світова економічна криза негативно позначилася на розвитку національного туризму, призвівши до зменшення туристичних

потоків та зменшення доходів національного туризму, проте з 2010 р. ринок національного туризму починає поступово відновлюватися.

6. Виявлено проблеми та напрями розвитку індустрії національного туризму, туристичної діяльності та збалансованого національного туризму. Основними заходами оптимізації розвитку індустрії національного туризму України визначені наступні: створення комплексної програми розвитку національного туризму та програм розвитку складових елементів індустрії національного туризму; узгодження вітчизняного законодавства із законодавством ЄС; створення сприятливого інвестиційного клімату; реконструкція, модернізація існуючої туристичної інфраструктури та будівництво нових і сучасних об'єктів; використання інноваційних технологій в процесі обслуговування туристів та інноваційних підходів в процесі підготовки спеціалістів для туристичної індустрії. Серед напрямів оптимізації розвитку туристичної діяльності визначені наступні: створення Місцевих та Регіональних туристичних організацій; інвентаризація туристичних ресурсів та створення Єдиної бази даних у сфері туризму й маркування туристичних об'єктів; підтримка суб'єктів туристичної діяльності, що займаються організацією внутрішнього та в'їзного туризму; створення національної мережі туристично-інформаційних центрів та туристичних представництв за кордоном.

Потенційними центрами національного туризму України можуть стати, за умов розвитку в них: готельного господарства – Корець (Рівненська область), Бережани, Бучач (Тернопільська область), Ізмаїл (Одеська область), Фастів (Київська область), Ніжин (Чернігівська область), Приморськ (Запорізька область); ресторанного господарства – Рогатин, Долина, Верховина (Івано-Франківська область), Затока (Одеська область), Козин (Київська область), Ромни (Сумська область), Залізний порт (Херсонська область), Новий Світ (Автономна Республіка Крим); курортного господарства – Свалява (Закарпатська область); одночасно готельного та ресторанного господарства – Тульчин (Вінницька область).

7. Основними напрямками збалансованого розвитку національного туризму визначені наступні: розроблення комплексних програм з раціонального використання туристичних ресурсів; внесення змін та доповнень до Законів України «Про туризм» та «Про курорти» спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національного туристичного продукту; організація ефективної співпраці державного та приватного сектору, розвиток громадської ініціативи; прогнозування та планування розвитку національного туризму; визначення пріоритетних територій розвитку туризму та встановлення науково-обґрунтованих нормативів гранично допустимих навантажень на туристичні об'єкти, ресурси та території; популяризація екологічного та сільського туризму; розвиток соціального туризму; створення ефективної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для туристичної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аэропорты Украины: детальная статистика за первое полугодие 2012 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.avianews.com/ukraine/2012/07/21_airports_6months2012.shtml
2. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
3. Александрова А. Ю. Структура туристского рынка / А. Ю. Александрова. – М.: Соло-Пресс, 2002. – 253 с.
4. Алексеева Ю. В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції: дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Ю. В. Алексеева; Одеський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентові України. – О., 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://www.dlib.com.ua/derzhavne-rehuljuvannja-rozvytku-turystychnoyi-haluzi-ukrayiny-v-konteksti-dosvidu.html>.
5. Алымов А. Н. Классификационные аспекты территориальной организации производственных сил / Алымов А. Н., Заставный Ф. Д. – К., 1975. – 55 с.
6. Бабарицька В. К. Організація туризму: навч. посіб. Ч.1 / В. К. Бабарицька, О. О. Любіцева. – К., 1998. – 82 с.
7. Бабарицька В. К. Менеджмент туризму. Туропереїтинг. Понятійно- термінологічні основи, сервісне забезпечення турпродукту: навч. посіб. / В. К. Бабарицька, О. Ю. Малиновська. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 288 с.
8. Бабарицька В. К. Територіальна організація комплексу міжнародного туризму України: автореф. дис. канд. геогр. наук: 11. 00. 02 / Вікторія Костянтинівна Бабарицька; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 25 с.

9. Балабанов Г. В. Збалансований регіональний розвиток і туризм / Г. В. Балабанов, Т. Г. Гільберг // Географія та туризм. – К.: Обрії, 2010. – Вип.9. – С.6-12.
10. Балабанов Г. В. Туризм як чинник регіонального розвитку / Г. В. Балабанов. – К.: НАУ, 2010. – С.13-19.
11. Басюк Д. І. Основи туризмології: навч.-метод. посіб. / Д. І. Басюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – 204 с.
12. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. / О. О. Бейдик. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400 с.
13. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К.: «Палітра», 1997. – 130 с.
14. Большой Глоссарий терминов международного туризма/The Great Tourism/Под ред. М. Б. Биржаков, В. И. Никифорова. Третье издание, дополненное и переработаное. – СПб.: «Издательский дом Герда», 2006. – 936 с.
15. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
16. Вийзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали у 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
17. Всемирная хартия природы. Принята резолюцией 37/7 Генеральной Ассамблеи от 28 октября 1982 года. [Електронний ресурс] / Всемирная хартия природы. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/charter_for_nature.shtml.
18. Встреча на высшем уровне «Планета Земля» +5. Специальная сессия Генеральной Ассамблеи ООН, посвященная обзору и оценке осуществления Повестки дня на XXI век. Нью Йорк, 23-27 июня 1997 года. [Електронний ресурс] / Встреча на высшем уровне «Планета Земля» +5. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/conferen/summit5/summit5.htm>.

19. Горбылева З. М. Экономика туризма: учеб. пособие / З. М. Горбылева. – Мн.: БГЭУ, 2004. – 478 с.
20. Горіна Г. О. Особливості сучасного розвитку готельної індустрії України [Електронний ресурс] / Г. О. Горіна. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/knp/171/knp171_117-120.pdf.
21. Грабченко А. І. Методи наукових досліджень: Навч. посібник / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я. М. Гаращенко. - Х.: НТУ «ХПІ», 2009. – 142.
22. Гуляев В. Г. Туризм: экономика и социальное развитие / В. Г. Гуляев – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.
23. Динаміка туристичних потоків в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lgtinfo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=65&lang=uk.
24. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml.
25. Довідка про динаміку туристичних потоків України за 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.palitra-buk.com.ua/show/news/id:115.html>. – Назва з екрану.
26. Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июля 1992 года. В 3-х томах. Т.1. Резолюции, принятые на Конференции. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/836/57/PDF/N9283657.pdf?OpenElement>.
27. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 1/ Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

28. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. [Електронний ресурс]: Толково-словообразовательный (онлайн версия) / Т. В. Ефремова. – Режим доступу: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-89156.htm>.

29. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм»» від 18.11.2003 № 1282-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 13, ст. 180): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>.

30. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» щодо надання туристичних послуг» від 09.02.2012 р. № 4385-VI: Офіційний сайт Державного агентства України з туризму та курортів України [Електронний ресурс] / Державне агентство України з туризму та курортів. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/ua/legislation/law/25434/>.

31. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» від 19.10.2010 № 2608-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 11, ст.69): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2608-17>.

32. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 №1775-III (Відомості Веховної Ради України (ВВР), 2000, №36, ст. 299) із мінами та доповненнями (остання редакція від 02.03.2014 № 767-18): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>.

33. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Києві 22 травня 2003 р.» від 04. 09. 2009 р. № 1621-VI (Відомості Верховної Ради

України (ВВР), 2010, № 4, ст.17): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1621-17>.

34. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» від 16. 10. 2012 р. № 5432-VI: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5432-17>.

35. Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» від 07.04.2004 р. № 1672-IV (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 32, ст 3836: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1672-15>.

36. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 31 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 241): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/ed19950915>.

37. Закон України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 31 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 31, ст. 241) із змінами та доповненнями (остання редакція від 04.08.2011 р. №3679-17): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr?test=4/UMfPEGznhh/t5.Zi4lyojnHdlHQSfggkRbI1c>.

38. Збереження і сталий розвиток Карпат: навч. посібн. зі сталого туризму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.heifer.org.ua/heifer/files/Staly_rozvytok_Karpat.pdf.

39. Івануса А. В. Особливості реалізації концепції сталого розвитку в туризмі [Електронний ресурс] / А. В. Івануса // Науковий вісник НЛТУ України Серія Екологія довкілля: зб. наук.-технічних праць. – 2012. –

Вип. 22. – С. – 100-103. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/22_9/100_Iwa.pdf.

40. Ільїна О. В. Туризм. Рекреаційна географія: поняття і терміни / О. В. Ільїна – Луцьк:Терен, 2004. – 104 с.

41. Квартальнов В. А. Туризм: Учебник/ В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.

42. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник / В. К. Кіптенко. – К.: Знання, 2010. – 502 с.

43. Класифікатор видів економічної діяльності: Національний класифікатор України ДК 009:2005: Прийнято та надано чинності наказом Держспоживстандарту України №375 від 26 грудня 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://buhgalter911.com/Res/Spravochniki/KVED.aspx>.

44. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму:навч.посіб./ М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.

45. Конвенция о биологическом разнообразии. Подписана на Конференции ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года [Електронний ресурс] / Конвенция о биологическом разнообразии. – Режим доступу:
http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/biodiv.shtml.

46. Конституція України від 28. 06. 1996 № 254к/96-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) із змінами та доповненнями (остання редакція від 06. 10. 2013) Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

47. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 р.. – Державне агентство з туризму та курортів. – К., 2013. – 11 с.

48. Концепція державної цільової програми з розвитку території Західного регіону Криму на 2012-2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.archiportal.crimea.ua/genplani-i-kontseptsii-razvitiya/kontsepts-ya-derzhavno-ts-lovo-programi-z-rozvitku-teritor-zach-dnogo-reg-onu-krimu-na-2012-2020-roki-proekt.html>.

49. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vuppi.at.ua/publ/zakonodavcha_baza_shhodo_invalidiv/vidpochinok_invalidiv/koncepcija_derzhavnoji_cilovoji_programi_rozvitku_turizmu_v_ukrajini_na_2011_2015r_r/23-1-0-164.

50. Концепція розвитку туризму в Севастополі до 2015 року. Додаток до рішення міської Ради від 16 жовтня 2007 року № 2866. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sev.gov.ua/ua/social/turism/koncepciya_tyrizmu/.

51. Крачило Н. П. Экономико-географические проблемы туризма и его эффективность (вопросы теории, методики и практики): автореф. дис. д-ра геогр. наук: 11. 00. 02 / Крачило Николай Павлович; АН Украины, Ин-т географии. – К., 1992. – 37 с.

52. Лойко О. Т. Туризм и гостиничное хозяйство: Учебное пособие / О. Т. Лойко. – Томск: Изд-во ТПУ, 2007. – 157 с.

53. Лохматов А. С. Аналіз факторів розвитку туризму в регіоні [Електронний ресурс] / А. С. Лохматов. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_7_2/Lohmatov.pdf.

54. Любіцева О. О. До питання термінології в туризмі / О. О. Любіцева // Географія та туризм: наук. зб./Ред.кол.:Я.Б. Олійник (відп.ред.) та ін.. – К.: Альтерпрес, 2010. – Вип.3. – С. 7-10.

55. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2002. – 436 с.

56. Любіцева О. О. Територіальна організація соціальної інфраструктури сільського адміністративного району/ О. О. Любіцева // Вісник Київського університету. Серія Хіміко-біологічні науки та науки про Землю. – К.: «Либідь», 1991. – №2. – С. 47-50.

57. Любіцева О. О. Туризмознавство: вступ до фаху: підручник/ О. О. Любіцева, В. К. Бабарицька. – К.: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет, 2008. – 335 с.
58. Мажар Л. Ю. Теоретические основы анализа условий туристско-рекреационных систем / Л. Ю. Мажар // Региональные исследования. – 2008. – № 3. – С. 17-28.
59. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг [Електронний ресурс] / М. П. Мальська. – Режим доступу: http://libfree.com/193879747_turizmpidpriyemstva_harchuvannya.html.
60. Мальська М. П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика) [Електронний ресурс] / М. П. Мальська, О. М. Гаталяк, Н. М. Ганич. – К., Центр учбової літератури, 2013. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1507041252894/turizm/restoranna_sprava_-_malska_mp
61. Международные аэропорты Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ticket.turistua.com/ru/avia/airports/Ukraine/>.
62. Мезенцев К.В. Ключові напрямки підвищення ефективності туристичної діяльності на основі використання туристичних ресурсів / К. В. Мезенцев // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку». – Черкаси: Брама-Україна, 2012. – С. 78-83.
63. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 82 с.
64. Мельник А. О. Зарубіжний досвід розвитку готельного господарства та особливості його застосування в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Мельник, К. В. Сідлецька. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Aprer/2008_4_2/94.pdf.
65. Менеджмент туризма: Туризм и отраслевые системы: учебник. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 272 с.

66. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география / Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. – М., Изд-во Моск. ун-та, 1981 г. – 207 с.
67. Набедрик В.А. География лечебного туризма в Европе: Модели развития и трансформационные процессы: автореф. дисс. на соискание науч. степени кандидат географических наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география»/ В. А. Набедрик. – М., 2005. – 21 с.
68. Наказ Державного комітету статистики України «Про затвердження форм статистичної звітності з питань туризму та інструкцій щодо їх заповнення» від 04.03.98 р. № 96: Офіційний сайт Туристичної агенції «УспіхТур» [Електронний ресурс] / Туристична агенція «УспіхТур». – Режим доступу: http://uspehtour.com.ua/notetourist_id_4.html.
69. На український готельний ринок виходять міжнародні мережі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua/business/vykhodyat-mezhdunarodnye-seti.html>.
70. Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Теоретичні основи туризмології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Ніка-Центр, 2005. – 316 с.
71. Осакая декларация тысячелетия. Принята Конференцией лидеров туризма Тысячелетия.30 сентября – 1 октября2001 года, г. Осака (Япония). [Електронний ресурс] / Осакая декларация тысячелетия . – Режим доступу: <http://www.sibacc.ru/upload/iblock/410/04.pdf>.
72. Основы научных исследований/ [Марцин В. С. [та ін.]; за ред. В. С. Марцина. – Львів: Львівська комерційна академія, 2002. – 101 с.
73. Отечко С. А. Територіальна організація транспортної ситеми Харківського регіону (на прикладі підсистеми автомобільного транспорту): автореф. дис. канд. геогр. наук: 11. 00. 02 / Сергій Анатолійович Отечко; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2013. – 21 с.
74. Офіційний сайт Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. Йоханнесбургский саммит 2002, 26 августа-4

сентября [Електронний ресурс] / Всемирная встреча на высшем уровне по устойчивому развитию. Йоханнесбургский саммит. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/>.

75. Офіційний сайт Державної авіаційної служби України [Електронний ресурс] / Державна авіаційна служба України. – Режим доступу: <http://avia.gov.ua>.

76. Офіційний сайт Державного агентства України з туризму та курортів [Електронний ресурс] / Державне агентство України з туризму та курортів. - Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/ua/>.

77. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

78. Офіційний сайт Исполнительного комитета СНГ [Електронний ресурс] / Исполнительный комитет СНГ. – Режим доступа: <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=176>.

79. Офіційний сайт Постійного представництва України при ЮНЕСКО [Електронний ресурс] / Постійне представництва України при ЮНЕСКО. - Режим доступа: <http://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation>.

80. Офіційний сайт Міністерства культури України [Електронний ресурс] / Перелік туристично-екскурсійних маршрутів в контексті підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу. – Режим доступа: <http://195.78.68.75/mincult/uk/publish/article/171486>.

81. Офіційний сайт Межгосударственного статистического комитета Содружества Независимых Государств [Електронний ресурс] / Межгосударственный статистический комитет Содружества Независимых Государств. – Режим доступа: <http://www.cisstat.com/>.

82. Офіційний сайт Национального конгресса армян Украины [Електронний ресурс] / Национальный конгресс армян Украины. - Режим доступу: <http://arm-congress.com.ua/index.php?id=201&doc=>.

83. Офіційний сайт Организации Объединенных Наций. «План мероприятий в отношении окружающей человека среды. Принят Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 год.» [Електронний ресурс] / План мероприятий в отношении окружающей человека среды. Принят Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 год. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/conferen/humanenv/actionplanhenv.html>.

84. Пацюк В. С. Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя: автореф. дис. канд. геогр. наук: 11. 00. 02 / Пацюк Вікторія Сергіївна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – 24 с.

85. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: посіб. для викл. економ. та геогр. ф-тів вузів, наук. прац., асп. / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 416 с.

86. Підліснюк В. Сталий розвиток суспільства: роль освіти: [Електронний ресурс] путівник / В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко, І. Вишенська, О. Маслюківська. – К. : Вид-во СПД "Ковальчук", 2005. – 88 с.

– Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/142/1/Stalyi%20rozvytok%20suspilstva.pdf>.

87. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.

88. Повестка дня на XXI век. [Електронний ресурс] Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня, 1992 года / Повестка дня на XXI век. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml.

89. Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Програма розвитку та реформування рекреаційного комплексу Автономної Республіки Крим на 2012-2013 роки» від 21.12.2011 р. № 631-6/11: Офіційний сайт Верховної Ради Автономної Республіки Крим [Електронний ресурс] / Верховна Рада Автономної Республіки Крим. – Режим доступу: <http://www.rada.crimea.ua/textdoc/ua/6/act/631pr.pdf>.

90. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим на період до 2017 року» від 30 серпня 2007 р. № 1067, зі змінами та доповненнями (остання редакція від 22.10.2012): Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1067-2007-п>.

91. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до переліку органів ліцензування» від 27.07.2011 р. № 798: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/798-2011-п>.

92. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірник нормативно-правових актів/ Під заг. ред. проф. В. К. Федорченка; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с. – С. 63.

93. Принципы лесоводства. [Електронний ресурс] Приняты Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 года [Електронний ресурс] / Принципы лесоводства. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/forest.shtml

94. Программа ООН по окружающей среде. 1972. [Електронний ресурс] / Программа ООН по окружающей среде. 1972. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/unep>.

95. Проект Закона Украины «Про концепцію переходу України до сталого розвитку», 1997: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

96. Програма розвитку туризму в м. Києві до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/2cb81fc6e918119e422569b20056482e/26564fc123ea74a6c225790500692456?OpenDocument.

97. Програма розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=481%3A-2011-2015-&catid=90%3A7-&Itemid=1&lang=uk.

98. Протокол про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, підписаної у м. Києві 22. 05. 2003 р.: Ратифіковано Законом України від 04.09.2009 р. № 1621-VI: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_366.

99. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=35&ved=0CEQQFjAEOB4&url=http%3A%2F%2Fwww.transcarpathiatour.com.ua%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2Finfo%2Fzakon%2Fprogram2015.doc&ei=eZBJUtvKGMrAtQaAxIGABw&usg=AFQjCNElIZMSywJnKbjC6MDX73LLVqmuCA&bvm=bv.53217764,d.Yms>.

100. Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат ратифіковано Законом України № 5432-VI від 16. 10. 2012 р.: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_532.

101. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва [Електронний ресурс]: (навч. посіб.) / П. Р. Пуцентейло. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pucentejlo21.htm.

102. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат: Ратифіковано Законом України від 07. 04. 04 р. №1672-IV. [Електронний ресурс] / Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. – Режим доступу:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_164.

103. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. Подписана на Конференции ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года [Електронний ресурс] / Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/climate.pdf.

104. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/135.htm>.

105. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 2997 (XXVII) от 15 декабря 1972 года. «Организационные и финансовые мероприятия по международному сотрудничеству в области окружающей среды». [Електронний ресурс] / Организационные и финансовые мероприятия по международному сотрудничеству в области окружающей среды. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/273/21/IMG/NR027321.pdf?OpenElement>.

106. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 38/161 от 19 декабря 1983 года. «Процесс подготовки Экологической перспективы на период до 2000 года и далее». [Електронний ресурс] / Процесс подготовки Экологической перспективы на период до 2000 года и далее. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/450/33/IMG/NR045033.pdf?OpenElement>.

107. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 44/228 от 22 декабря 1989 года. «Конференция Организации Объединенных Наций по

окружающей среде и развитию» [Электронный ресурс] / Конференция Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/554/69/IMG/NR055469.pdf?OpenElement>.

108. Резолюция «Программа действий по дальнейшему осуществлению Повестки дня на XXI век» (A/RES/S-19/2) принята Генеральной Ассамблеей 19 сентября 1997 года [Электронный ресурс] / Программа действий по дальнейшему осуществлению Повестки дня на XXI век. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/conferen/summit5/rs19-2.pdf>.

109. Резолюция 1 Политическая декларация. Принята на Встрече на высшем уровне, 4 сентября 2002 года, Йоханнесбург [Электронный ресурс] / Резолюция 1 Политическая декларация. – Режим доступа: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/decl_wssd.pdf.

110. Резолюция 2 План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. Принята на Встрече на высшем уровне, 4 сентября 2002 года, Йоханнесбург [Электронный ресурс] / Резолюция 2 План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. – Режим доступа: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/plan_wssd.pdf.

111. Резолюция № 47/190 «Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию». Принята Генеральной Ассамблеей ООН 16 марта 1993 года [Электронный ресурс] / Доклад Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию. – Режим доступа:

112. Резолюция № 51/181 «Специальная сессия для проведения всестороннего обзора и оценки хода осуществления Повестки дня на XXI век» Принята Генеральной Ассамблеей ООН 20 января 1997 года [Электронный ресурс] / Специальная сессия для проведения всестороннего обзора и оценки хода осуществления Повестки дня на XXI век. – Режим

доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/762/15/PDF/N9776215.pdf?OpenElement>.

113. Резолюция № 55/199 «Десятилетний обзор хода осуществления решений Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию». Принят Генеральной Ассамблеей ООН 20 декабря 2000 года [Электронный ресурс] / Десятилетний обзор хода осуществления решений Конференции Организации Объединенных Наций по окружающей среде и развитию. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/571/17/PDF/N0057117.pdf?OpenElement>.

114. Резолюция №64/236 «Осуществление Повестки дня на XXI век, Программы действий по дальнейшему осуществлению Повестки дня на XXI век и решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию». Принята Генеральной Ассамблеей ООН 24 декабря 2009 года [Электронный ресурс] / Осуществление Повестки дня на XXI век, Программы действий по дальнейшему осуществлению Повестки дня на XXI век и решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию. – Режим доступа: <http://www.preventionweb.net/files/resolutions/N0947601.pdf>.

115. Резолюция №66/288 «Будущее, которого мы хотим». Принята Генеральной Ассамблеей ООН 11 сентября 2012 года [Электронный ресурс] / Будущее, которого мы хотим. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement>.

116. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. Принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года [Электронный ресурс] / Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.

117. Про схвалення концепції розвитку санаторно-курортної галузі. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 231-р від 23 квітня 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/231-2003-p>.

118. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції розвитку санаторно-курортної галузі», від 23 квітня 2003 р. № 231-р.: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/231-2003-p>.

119. Розпорядження Кабінету Міністрів України . «Про схвалення Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» від 16.01.2007 р. № 11-р: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/11-2007-%D1%80>.

120. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року» від 20 жовтня 2010 р. № 2174-р. – К., 2010. – 23 с.

121. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підписання Протоколу про сталий туризм до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» № 449-р від 25. 05. 2011 р.: Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/449-2011-%D1%80>.

122. Свірідова Н. Д., Скорченко Ю. О. Туризм. Словник-довідник: навчальний посібник / Н. Д. Свірідова, Ю. О. Скорченко. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 310 с.

123. Смаль І. В. Рекреація і туризм: короткий тлумачний словник термінів і понять / І. В. Смаль. – Ніжин, 2006. – 80 с.

124. Соціологічне дослідження великих міст України: найпривабливіші міста для туристів; кращі керівники великих міст. Соціологічна група «Рейтинг». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratinggroup.com.ua/upload/files/RG_mistaUA_082009.pdf.

125. Стан і проблеми розвитку готельного господарства України в контексті підготовки до Євро-2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli2009/10.htm>.

126. Статистичний бюлетень «Заповідники та національні природні парки України у 2011 році»/ [відп. за вип. Прокопенко О. М.]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 24 с.

127. Статистичний бюлетень «Мережа роздрібної торгівлі та ресторанного господарства підприємств». – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 121 с.

128. Статистичний бюлетень «Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2010 року»/ [відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2010. – 59 с.

129. Статистичний бюлетень «Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2011 року»/ [відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 58 с.

130. Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні»/ [відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 99 с.

131. Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні»/ [відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 91 с.

132. Статистичний бюллетень «Туристична діяльність в Україні у 2011 році»/ [відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 76 с.

133. Статистичний збірник «Готелі та інші місця для тимчасового проживання»/ [відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 207 с.

134. Статистичний збірник «Довкілля України» за 2010 рік/ [за ред. Н. С. Власенко; відп. за вип. О. М. Прокопенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 205 с.

135. Статистичний збірник «Довкілля України» за 2011 рік/ [за ред. Н. С. Власенко; відп. за вип. О. М. Прокопенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 195 с.

136. Статистичний збірник «Регіони України» 2009, Ч. 1/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 368 с.
137. Статистичний збірник «Регіони України» 2009, Ч. 2/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 758 с.
138. Статистичний збірник «Регіони України» 2010, Ч. 1/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 367 с.
139. Статистичний збірник «Регіони України» 2010, Ч. 2/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 804 с.
140. Статистичний збірник «Регіони України» 2011, Ч. 1/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 358 с.
141. Статистичний збірник «Регіони України» 2012, Ч. 1/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 310 с.
142. Статистичний збірник «Регіони України» 2012, Ч. 2/[за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 801 с.
143. Статистичний збірник «Регіони України» 2013, Ч. 1/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. С. Власенко]. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 322 с.
144. Статистичний збірник «Роздрібна торгівля України у 2009 році»/[відп. за вип. А. О. Фризоренко]. – К., Державний комітет статистики України, 2010. – 173 с.
145. Статистичний збірник «Роздрібна торгівля України у 2000-2010 роках»/[відп. за вип. А. О. Фризоренко]. – К., Державна служба статистики України, 2011. – 191 с.

146. Статистичний збірник «Роздрібна торгівля України у 2011 році»/ [відп. за вип. А. О. Фризоренко]. – К., Державна служба статистики України, 2012. – 177 с.

147. Статистичний збірник « Транспорт і зв'язок України – 2011» / [за ред. Н. С. Власенко; відп. за вип. І. В. Калачова]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 273 с.

148. Статистичний щорічник України за 2005 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. В. А. Головка]. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. – 576 с.

149. Статистичний щорічник України за 2006 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2007. – 551 с.

150. Статистичний щорічник України за 2007 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. П. П. Забродський]. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 571 с.

151. Статистичний щорічник України за 2008 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. П. Павленко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 567 с.

152. Статистичний щорічник України за 2009 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. П. Павленко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 567 с.

153. Статистичний щорічник України за 2010 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. Н. П. Павленко]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.

154. Статистичний щорічник України за 2011 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. О. Е. Остапчук]. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2012. – 559 с.

155. Статистичний щорічник України за 2012 рік/ [за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. О. Е. Остапчук]. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 552 с.

156. Статистика авиационной отрасли Украины. Аэропорты и авиакомпании [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.avianews.com/statistics/index.htm> - Назва з екрану.

157. Стратегія виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 11-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/11-2007-%D1%80>

158. Стратегія економічного і соціального розвитку Донецької області на період до 2015 року. Затверджена рішенням Донецької обласної ради від 23.03.2007 № 5/8 – 158. Березень 2007. – 70 с.

159. Стратегія розвитку Львівщини до 2015 року. Затверджена рішенням сесії обласної ради від 13 березня 2007 р. № 193. – 53 с. – С.29.

160. Стратегія сталого розвитку природи та суспільства [Електронний ресурс]: Навчально-методичний посібник / [уклад.: Прилипко В. А., Боголюбов В. М., Піскунова Л. Е.]. – К.: Видавничий центр НАУ, 2008. – 118 с. – Режим доступу: http://elibrary.nubip.edu.ua/2483/1/Посібн._ССР.pdf.

161. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vincult.org.ua/p2_1.php

162. Сухович І. Туристична політика Польщі на рівні територіального самоврядування / І. Сухович // Вісник Львівського університету. Серія географічна: наук. зб. – 2013. – Вип. 43. Ч. 2. – С. 48-59.

163. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

164. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т. І. Ткаченко. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2006. – 537 с.

165. Туристична сфера, готельне господарство та форми їх організації у світі: Конспект лекцій/ Київський держ. торговельно-економічний ун-т / Любіцева О. О. (укл.). – К., 1995. – 52 с.

166. Указ Президента України «Про Положення про Державне агентство України з туризму та курортів» від 08.04.2011 р. № 444: Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс] / Президент України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13423.html>.

167. Указ Президента України «Про призначення О. Шаповалою Головою Державного агентства України з туризму та курортів» від 16.06.2011 р. № 694/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spravedlivist.in.ua/zakon.php?law=11-06-28/15>.

168. Українсько-російський словник термінів і понять з географії туризму і рекреаційної географії/О.О. Бейдик. – К.:РВЦ «Київський університет», 1997. – 300 с.

169. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка. [Електронний ресурс] /Д. Н. Ушаков. – Режим доступу: <http://ushdict.narod.ru/050/w15099.htm>.

170. Факторы развития туризма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// goto.aha.ru/content/factory-razvitiya-turizma-0](http://goto.aha.ru/content/factory-razvitiya-turizma-0). – Назва з екрану.

171. Федеральный закон Российской Федерации «О внесении изменений в Федеральный закон "Об основах туристской деятельности в Российской Федерации"» от 5 февраля 2007 г. N 12-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2007/02/09/turism-dok.html>.

172. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цьохла // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». Том 22 (61), 2009 г. №2. – с. 372-380.

173. Шаблій О. І. Математичні методи в соціально-економічній географії: Навч. Видання / О. І. Шаблій. – Львів: Світ, 1994. -304 с.

174. Шевчук Л. Т. Регіональна економіка [Електронний ресурс] / Л. Т. Шевчук. – К.: Знання, 2011. – 319 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/19380127/rps/teritorialna_struktura_gospodarstva.

175. Шкарлет С. М. Тенденції і перспективи розвитку туристичної галузі України у складі національної та світової економіки [Електронний ресурс] / С. М. Шкарлет, О. М. Кальченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2009_10/36-43.pdf.

176. Юрченко С. А. Тенденции развития туристского рынка Украины на современном этапе (региональный аспект) / С. А. Юрченко // Український науково-практичний журнал "Регіон: стратегія та пріоритети". – Х.: Науково-дослідний інститут регіональної політики Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, 2006. – №4. – с.121-129.

177. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма: учеб. пособ. / Г. А. Яковлев. – 2-е изд. перероб. и доп. – М.: Издательство РДЛ, 2004. – 376 с.

178. Charter for sustainable tourism [Електронний ресурс]. World Conference on Sustainable Tourism, meeting in Lanzarote, Canary Islands, Spain, on 27-28 April 1995. – Режим доступу: <http://www.gdrc.org/uem/ecotour/charter.html>.

179. Global Codes of Ethics for Tourism [Електронний ресурс] / Global Codes of Ethics for Tourism. – Режим доступу: <http://www.gdrc.org/uem/ecotour/principles.html>.

180. Czech Republic. Medical Tourism [Електронний ресурс] / Medical Tourism. – Режим доступу: <http://www.czechtourism.com/a/medical-tourism/>.

181. Jan Holcik. Primary health care in the Czech Republic: brief history and current issues [Електронний ресурс] / Jan Holcik. – Режим доступу: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1534002/>.

182. Organization for Economic Cooperation and Development. Tourism Policy and International Tourism in OECD Member Countries. - Paris: OECD, 1980. – P. 5-7.

183. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [Електронний ресурс] / Report of the World Commission

on Environment and Development: Our Common Future. – Режим доступа: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.

184. Report of the World Summit on Sustainable Development. Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002 [Электронный ресурс] / Report of the World Summit on Sustainable Development. – Режим доступа: http://www.johannesburgsummit.org/html/documents/summit_docs/131302_wssd_report_reissued.pdf.

185. Travel & Tourism economic impact [Электронный ресурс] / World travel & tourism council. — Режим доступа: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/ukraine2013.pdf.

186. UNWTO Tourism Highlights, 2012 Edition [Электронный ресурс] / UNWTO Tourism Highlights. – Режим доступа: <http://mkt.unwto.org/en/publication/unwto-tourism-highlights-2012-edition>.

187. UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition [Электронный ресурс] / UNWTO Tourism Highlights. – Режим доступа: http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights13_en_lr.pdf.

188. White Paper on transport — Roadmap to a single European transport area — Towards a competitive and resource-efficient transport system / White Paper on transport. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. – 28 pp.

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація засобів розміщення туристів та їх типи [164]

Додаток Б

Фактори розвитку національного туризму України*

* Складено автором за даними [77, 126, 135, 141, 142]

Додаток В

Динаміка екологічних чинників розвитку національного туризму України

Рис. В.1. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення в м. Києві, на 1 км², т, 2005-2011 рр. (побудовано автором за [141, с. 297; 138, с. 352])

Рис. В. 2. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення в Автономній Республіці Крим і областях, на 1 км², т, 2005-2011 рр. (побудовано автором за [141, с. 297; 138, с. 352])

Рис. В.3. Динаміка забору води із водних об'єктів для використання у розрахунку на одну особу, м³, 2005-2011 р. (побудовано автором за [141, с. 289; 138, с. 345])

Рис. В. 4. Динаміка скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти в Автономній Республіці Крим і областях у розрахунку на одну особу, м³, 2005-2011 рр. (побудовано автором за [141, с. 294; 138, с. 350])

Рис. В. 5. Динаміка утворення відходів у розрахунку на одну особу, кг, 2005-2011 рр. (побудовано автором за [141, с. 303; 138, с. 359])

Рис. В.6. Динаміка площі лісів та лісовкритих площ у розрахунку на одну особу, м², 2005-2011 рр. (побудовано автором за [140, с. 338; 138, с. 342; 141, с. 286; 136, с. 343])

Рис. В.7. Динаміка площі водного дзеркала у розрахунку на одну особу, м², 2005-2011 рр. (побудовано автором за [138; 140, с. 22; 141, с. 23])

Рис. В.8. Динаміка площі природно-заповідного фонду у розрахунку на одну особу, м², 2005-2011 рр.
(побудовано автором за [126, с. 10; 141, с. 287; 136, с. 344])

Додаток Д **Динаміка економічних чинників розвитку національного туризму** **України**

Рис. Д.1. Динаміка валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (у фактичних цінах), грн., 2005-2011 рр. (побудовано автором за [142, с. 13; 139, с. 13, 77])

Рис. Д.2. Динаміка наявного доходу населення у розрахунку на одну особу, грн., 2005-2011 рр. (побудовано автором за [141, с. 164; 136, с. 220; 149, с. 389])

Рис. Д.3. Динаміка інвестицій в основний капітал на одну особу (у фактичних цінах), грн., 2005-2011 рр.

(побудовано автором за [142, с. 158; 139, с. 168])

Додаток Е **Динаміка соціально-демографічних чинників розвитку національного** **туризму України**

Рис.Е.1. Динаміка середньомісячної заробітної плати штатних працівників, грн., протягом 2005-2011 рр.

(побудовано автором за [154, с. 393])

Рис. Е.2. Динаміка частки населення у віці 0-14 років у загальній кількості населення, %, протягом 2005-2011 рр. (побудовано автором за [148, с. 347; 149, с. 331; 150, с. 346; 151, с. 341; 152, с. 338; 153, с. 332; 154, с. 332])

Рис. Е.3. Динаміка частки населення у віці 15-64 роки у загальній кількості населення, %, 2005-2011 рр. (побудовано автором за [148, с. 347; 149, с. 331; 150, с. 346; 151, с. 341; 152, с. 338; 153, с. 332; 154, с. 332])

Рис. Е.4. Динаміка частки населення у віці 65 років і понад у загальній кількості населення, %, 2005-2011 рр. (побудовано автором за [148, с. 347; 149, с. 331; 150, с. 346; 151, с. 341; 152, с. 338; 153, с. 332; 154, с. 332])

Рис. Е.5. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття протягом 2005-2011 рр.
(побудовано автором за [154, с. 367])

Додаток Ж

Динаміка основних показників розвитку національного туризму України

Рис. Ж.1. Динаміка обсягів прибутку національного туризму в розрахунку на 1 особу, протягом 2005-2011 рр. (побудовано автором за [142, с. 298, 300, 336; 137, с. 256, 258, 294; 154, с. 243; 147, с. 130; 133, с. 85; 128, с. 40; 129, с. 40])

Рис. Ж.2. Динаміка обслуговування туристів національного туризму в розрахунку на одну особу протягом 2005-2011 рр. (побудовано автором за [137, с. 255, 258; 142, с. 297, 300; 136, с. 506; 149, с. 486; 150, с. 503; 151, с. 496; 152, с. 494; 153, с. 486; 154, с. 486, 491; 130, с. 15; 131, с. 15])

Додаток З

Ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів України*

* (за [12, с.155.] з уточненням автора)

Додаток К

Оцінка розвитку готельного господарства України

Таблиця К.1

Оцінка забезпеченості населення послугами готельного господарства (ГГ),
бали*

* Складено автором за даними [76, 77]

Таблиця К.2

Оцінка забезпеченості населення кадрами готельного господарства (ГГ),
бали*

* Складено автором за даними [76, 77]

Таблиця К.3

Оцінка забезпеченості населення матеріально-речовою базою готельного
господарства (ГГ), бали*

* Складено автором за даними [76, 77]

Таблиця К.4

Оцінка розвитку готельного господарства України, 2005 р.** Побудовано автором

Таблиця К.5

Оцінка розвитку готельного господарства України, 2008 р.*

* Побудовано автором

Таблиця К.6

Оцінка розвитку готельного господарства України, 2011 р.*

* Побудовано автором

Додаток Л

Оцінка розвитку ресторанного господарства України

Таблиця Л.1

Оцінка забезпеченості населення послугами ресторанного господарства (РГ), бали*

*Складено автором за даними [144, 146, 77]

Таблиця Л.2

Оцінка забезпеченості населення кадрами ресторанного господарства (РГ), бали*

* Складено автором за даними [77, 144, 146]

Таблиця Л.3

Оцінка забезпеченості населення матеріально-речовою базою ресторанного господарства (РГ), бали*

* Складено автором за даними [127, 152]

Таблиця Л.4

Оцінка розвитку ресторанного господарства України, 2005 р.*

*Побудовано автором

Таблиця Л.5

Оцінка розвитку ресторанного господарства України, 2008 р.*

*Складено автором

Таблиця Л.6

Оцінка розвитку ресторанного господарства України, 2011 р.*

*Складено автором

Додаток М

Оцінка розвитку санаторно-курортних і оздоровчих закладів

Таблиця М.1

Оцінка забезпеченості населення послугами санаторно-курортних і оздоровчих закладів (СКЗ), бали*

*Побудовано автором за даними [130, 131]

Таблиця М.2

Оцінка забезпеченості населення кадрами санаторно-курортних і оздоровчих закладів (СКЗ), бали*

*Побудовано автором за даними [130, 131]

Таблиця М.3

Оцінка забезпеченості населення матеріально-речовою базою санаторно-курортних і оздоровчих закладів (СКЗ), бали*

* Побудовано автором за даними [148, 149, 150, 151; 152, 153, 154]

Таблиця М.4

Оцінка розвитку санаторно-курортних і оздоровчих закладів (СКЗ), 2005 р.*Побудовано автором

Таблиця М.5

Оцінка розвитку санаторно-курортних і оздоровчих закладів (СКЗ), 2008 р.*

*Побудовано автором

Таблиця М.6

Оцінка розвитку санаторно-курортних і оздоровчих закладів (СКЗ), 2011 р.*

*Побудовано автором

Додаток Н

Оцінка розвитку дитячих закладів відпочинку та оздоровлення

Таблиця Н.1

Оцінка забезпеченості населення послугами дитячих закладів відпочинку та оздоровлення (ДЗ), бали*

* Побудовано автором за даними [128, 129]

* Побудовано автором за даними [128, 129]

Таблиця Н.2

Оцінка забезпеченості населення кадрами дитячих закладів відпочинку та оздоровлення (ДЗ), бали*

* Побудовано автором за даними [128, 129]

Таблиця Н.3

Оцінка забезпеченості населення матеріально-речовою базою дитячих закладів відпочинку та оздоровлення (ДЗ), бали*

* Побудовано автором за даними [128, 129]

Таблиця Н.4

Оцінка розвитку дитячих закладів відпочинку та оздоровлення (ДЗ), 2005 р.*

* Побудовано автором

Таблиця Н.5

Оцінка розвитку дитячих закладів відпочинку та оздоровлення, 2008 р.*

* Побудовано автором

Таблиця Н.6

Оцінка розвитку дитячих закладів відпочинку та оздоровлення, 2011 р.*

* Побудовано автором

Додаток П

Оцінка розвитку транспортної системи України

Таблиця П. 1

Оцінка розвитку транспортної мережі автомобільного транспорту (АТ), бали*

* Побудовано автором за даними [142, 314]

Таблиця П.2

Оцінка транспортної роботи автомобільного транспорту (АТ), бали*

* Побудовано автором за даними [142, с. 297]

Таблиця П.3

Оцінка розвитку автомобільного транспорту, 2005 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.4

Оцінка розвитку автомобільного транспорту, 2008 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.5

Оцінка розвитку автомобільного транспорту, 2011 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.6

Оцінка розвитку транспортної мережі залізничного транспорту (ЗТ), бали*

* Побудовано автором за даними [142, 311]

Таблиця П.7

Оцінка транспортної роботи залізничного транспорту (ЗТ), бали*

* Побудовано автором за даними [142]

Таблиця П.8

Оцінка розвитку залізничного транспорту, 2005 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.9

Оцінка розвитку залізничного транспорту, 2008 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.10

Оцінка розвитку залізничного транспорту, 2011 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.11

Оцінка транспортної роботи морського транспорту (МТ), бали*

* Побудовано автором за даними [147, с. 130]

Таблиця П.12

Оцінка транспортної роботи річкового транспорту (РТ), бали*

* Побудовано автором за даними [147, с. 130]

Таблиця П.13

Оцінка транспортної роботи авіаційного транспорту (АВТ), бали*

* Побудовано автором за даними [147, с. 130]

Таблиця П.14

Оцінка розвитку транспортної системи України, 2005 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.15

Оцінка розвитку транспортної системи України, 2008 р.*

* Побудовано автором

Таблиця П.16

Оцінка розвитку транспортної системи України, 2011 р.*

* Побудовано автором

Додаток Р

Оцінка розвитку індустрії національного туризму України, 2005-2011 рр.

Таблиця Р.1

Оцінка розвитку індустрії національного туризму (ІНТ), 2005 р.*

* Побудовано автором

Таблиця Р.2

Оцінка розвитку індустрії національного туризму (ІНТ), 2008*

* Побудовано автором

Таблиця Р.3

Оцінка розвитку індустрії національного туризму (ІНТ), 2011 р.*

* Побудовано автором

Додаток С

Оцінка розвитку діяльності організаторів туризму України

Таблиця С.1

Оцінка забезпеченості населення послугами організаторів туризму (ОТ), бали*

* Складено автором за даними [76, 132, 141]

Таблиця С.2

Оцінка забезпеченості населення кадрами організаторів туризму (ОТ), бали*

* Складено автором за даними [76, 132, 142]

Таблиця С.3

Оцінка забезпеченості населення матеріально-речовою базою організаторів туризму (ОТ), бали*

* Складено автором за даними [76, 132, 142]

Таблиця С.4

Оцінка розвитку діяльності організаторів туризму (ОТ) України, 2005 р.*

* Побудовано автором

Таблиця С.5

Оцінка розвитку діяльності організаторів туризму (ОТ) України, 2008 р.*

* Побудовано автором

Таблиця С.6

Оцінка розвитку діяльності організаторів туризму (ОТ) України, 2011 р.*

* Побудовано автором

Рейтинг регіонів України за розвитком національного туризму*

* Побудовано автором